

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**BURSA İLİNDE SÜT İŞLEYEN TARIMSAL KOOPERATİFLERİN
EKONOMİK ANALİZİ**

Caner EREN

Prof. Dr. Hasan VURAL

Danışman

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

BURSA-2015

Her Hakkı Saklıdır

TEZ ONAYI

Caner EREN tarafından hazırlanan “Bursa İlinde Süt İşleyen Tarımsal Kooperatiflerin Ekonomik Analizi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Hasan VURAL

Başkan : Prof. Dr. Hasan VURAL
Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi,
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

İmza:

Üye : Doç. Dr. Tolga TİPİ
Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi,
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

İmza:

Üye: Doç. Dr. Abdullah Kemal SEÇKİN
Bursa Teknik Üniversitesi,
Doğa Bilimleri Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi
Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı

İmza:

Yukarıdaki sonucu onaylarım

Prof. Dr. Ali Osman DEMİR

Enstitü Müdürü

...../...../.....

U.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- tez içindeki bütün belge ve bilgileri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

...../...../2015

Caner EREN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

BURSA İLİNDE SÜT İŞLEYEN TARIMSAL KOOPERATİFLERİN EKONOMİK ANALİZİ

Caner EREN

Uludağ Üniversitesi, Bursa

Fen Bilimleri Enstitüsü

Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Hasan VURAL

Çağımızın ekonomik sistemi, profesyonel olarak bu sistemin gerekliliklerini yerine getiremeyip büyüyememiş, finansal açıdan rekabet gücü zayıf küçük üreticileri örgütlü hareket etmeye mecbur bırakmıştır. Kooperatif yöneticileri ise, bir yandan ortaklarının ekonomik ve sosyal menfaatlerini gözetmek diğer yandan da piyasa koşulları çerçevesinde kar amacı güderek kooperatif menfaatini sağlamak durumundadırlar. Reel sektörde yer alan firmaların rekabet edebilmesi ve başarılı olabilmesi için finansal analiz yöntemleri ile sürekli olarak etkinlik ölçümlerini yapmaları oldukça önemlidir.

Çalışmada, Bursa ilinde süt sığırcılığı konusunda faaliyet gösteren 15 adet Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin 2012 ve 2013 yılı bilançoları, gelir tabloları ve bu kooperatiflerle doğrudan anket yolu ile toplanan bilgilerden elde edilen veriler ışığında finansal durumu incelenmiştir. Ayrıca bu kooperatifler arasında gerek büyüklükleri ve gerekse toplanan sütü çiğ süt olarak pazarlayan kooperatifler ile sütü işleyerek işlenmiş ürün olarak pazarlayan kooperatifler arasında finansal yapıları bakımından karşılaştırmalar yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; kooperatiflerin %33'ünün varlık anlamında bir önceki yıla oranla büyüdüğü geri kalan %67'sinin ise bir önceki yıla oranla küçüldüğü görülmüştür. Duran varlıklar açısından ise kooperatiflerin sadece %20'sinin duran varlıklarını arttırabildikleri görülmüştür. Varlıkların finansman kaynaklarına bakıldığında kooperatiflerin %33'ünün öz sermaye oranının istenilen düzeyde olduğu, %20'sinin finansman kaynağı olarak uzun vadeli borçların ağırlıkta olduğu, %47'sinin ise varlıklarını büyük oranda kısa vadeli borçlarla finanse ettikleri görülmüştür. Sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerin kaynak yapısı, net işletme sermayesi ve elde ettikleri gelir bakımından topladıkları sütü çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflere nazaran daha iyi durumda oldukları belirlenmiştir. Üretilen ürünlerin pazarlanması ise sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerin önemli sorunları arasında yer aldığı görülmüştür. Kooperatiflerin %60'ının kar elde etmesine karşın kar marjlarının oldukça düşük olduğu ve bazı kooperatiflerin ürün farklılaştırmasına giderek daha başarılı oldukları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal kooperatifler, süt üretimi, bütçe metodu, finansal analiz, Bursa

2015, xii + 127 sayfa

ABSTRACT
MScThesis

**ECONOMIC ANALYSIS OF DAIRY PROCESSING IN
AGRICULTURAL COOPERATIVE IN BURSA PROVINCE**

Caner EREN

Uludag University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Agricultural Economics

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Hasan VURAL

The economic system of our age cannot fulfill the requirements of this system as a professional thus it cannot develop and also it forces small producers, whose competitiveness is weak in financial terms, to act in an organized way. The cooperative managers must provide cooperative interest by protecting economic and social benefits of partners and also by seeking profit within the framework of market conditions. It is very important for companies, who are in the real sector, to carry out effectiveness measurement as constantly by using financial analysis methods in order to be able to compete and to be successful.

In this study, the financial situation of 15 Agricultural Development Cooperatives, which operate in dairy cattle in Bursa province have been analyzed in the light of the data gathered from the 2012-2013 balance sheets, income statements and data gathered through direct survey. The comparisons are made among these cooperatives in terms of their size as well as financial situations of these cooperatives, which are marketing collected milk as raw milk or processed milk. The result of the analysis reveal that %33 of the cooperatives have shown growth compared to the previous year whereas %67 of them have shrunk compared to the previous year. As for fixed assets only %20 of the cooperatives managed to increase their assets. When the financial resources for the assets are reviewed it is seen that only %33 of the cooperatives have the desired level of equity capital, %20 of them majorly make use of long-term debts as a resource of finance and %47 of them make use of current liabilities for financial resources. The financial resource structure, net working capital and income of the cooperatives that market processed milk seem to be relatively better than cooperatives that market raw milk. However the marketing of the manufactured product seems to be among the problems of cooperatives that market processed milk. Although %60 of the cooperatives make profits, the profit margin is quite low and some cooperatives have been found to be increasingly more successful in product differentiation.

Keywords: Agricultural cooperatives, milk production, budget method, financial analysis, Bursa

2015, xii + 127 pages.

TEŐEKKÖR

Öncelikle eğitim ve tez çalışmamın her aşamasında bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım danışman hocam Sayın Prof. Dr. Hasan VURAL' a ve eğitimim boyunca yardımlarını ve desteklerini benden esirgemeyen bölümümüz öğretim üyelerine teşekkür ederim.

Gerek yüksek lisans öğrenimim boyunca ve gerekse iş hayatım esnasında her türlü konuda desteğini esirgemeyen Sayın Şube Müdürüm Erdal KUZUCU' ya, tez çalışması esnasında ilçe müdürlükleri dahil olmak üzere emeklerini unutamıyacağım değerli yöneticilerim ve mesai arkadaşlarıma ayrıca araştırma sırasında her türlü soruyu içtenlikle cevaplayan ve yardımcı olan değerli kooperatif yönetici ve çalışanlarına teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Ve hayatımın her anında yanımda duran, bana destek olan ailem ve sevgili eşime iyiki varsınız demek isterim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	ix
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	x
1.GİRİŞ.....	1
2. KAYNAK ARAŞTIRMASI.....	4
3. MATERYAL ve YÖNTEM.....	8
3.1. Materyal.....	8
3.2. Yöntem.....	8
4. FİNANSAL AÇIDAN KOOPERATİFLERE BAKIŞ.....	10
4.1.Kooperatifçilik ve İktisat Felsefesindeki Yeri.....	10
4.1.1.Üçüncü sektör kooperatifçilik.....	15
4.2.Kooperatifçiliğin Tarihçesi ve Gelişimi.....	17
4.3.Türkiye’de Kooperatifçiliğin Tarihçesi ve Gelişimi.....	19
4.4.Dünyada Kooperatifçilik Uygulamaları.....	22
4.4.1.Global-300 raporları.....	24
4.4.1.1.Tarım ve gıda endüstrisi.....	26
4.4.1.2.Toptan ve perakende ticaret.....	27
4.4.1.3.Sanayi ve yan sanayi.....	27
4.4.1.4.Sağlık ve sosyal bakım.....	27
4.4.1.5.Diğer hizmetler.....	28

4.4.1.6.Bankacılık ve finansal hizmetler.....	28
4.4.1.7.Sigortacılık kooperatifleri.....	28
4.4.1.8.Global 300.....	29
4.5.Türkiye’de Kooperatiflerin Genel Durumu.....	31
4.5.1.Devlet kooperatif ilişkileri.....	34
4.5.2.Eğitim, araştırma faaliyetleri.....	35
4.5.3.Örgütlenme.....	37
4.5.4.Finansman.....	38
4.5.5.Denetim.....	40
4.5.6.Kurumsal ve profesyonel yönetim.....	41
4.5.7.Mevzuat.....	42
5. FİNANSAL ANALİZ.....	44
5.1.Finansal (Mali) Analiz.....	44
5.1.1. Finans yönetimi.....	44
5.1.2. Finansal analizin tanımı, amacı ve önemi.....	45
5.2.Finansal Analiz Çeşitleri.....	46
5.2.1.Yapılış amacına göre finansal analiz türleri.....	46
5.2.1.1.Yönetim analizi.....	46
5.2.1.2.Yatırım analizi.....	47
5.2.1.3.Kredi analizi.....	47
5.2.2.Analizi yapacak olan şahıslara göre finansal analiz türleri.....	47
5.2.2.1.İç analiz.....	48
5.2.2.2.Dış analiz.....	48
5.2.3.Kapsamına göre finansal analiz türleri.....	48

5.2.3.1. Statik analiz.....	48
5.2.3.2. Dinamik analiz.....	49
5.3. Finansal Tablolar.....	50
5.3.1. Temel mali tablolar.....	51
5.3.1.1. Bilanço.....	51
5.3.1.2. Gelir tablosu.....	53
5.3.2. Yardımcı mali tablolar.....	54
5.3.2.1. Satışların maliyeti tablosu.....	54
5.3.2.2. Fon akım tablosu.....	54
5.3.2.3. Nakit akım tablosu.....	55
5.3.2.4. Kar dağıtım tablosu.....	55
5.3.2.5. Öz kaynaklar değişim tablosu.....	55
6. İNCELENEN İŞLETMELERİN FİNANSAL ANALİZİ.....	56
6.1. Karşılaştırmalı Tablolar Analizi (Yatay analiz).....	57
6.2. Yüzde Yöntemi ile Analiz (Dikey analiz).....	68
6.3. Eğilim Yüzdeleri Yöntemi (Trend analizi).....	70
6.4. Oran Analizi.....	74
6.4.1. Likidite oranları.....	74
6.4.1.1. Cari oran.....	75
6.4.1.2. Likidite (Asit- Test) oranı.....	77
6.4.1.3. Nakit oranı.....	79
6.4.2. Finansal yapı ile ilgili oranlar.....	81
6.4.2.1. Kaldıraç oranı.....	82
6.4.2.2. Borç / Öz sermaye oranı.....	84

6.4.2.3. Kısa vadeli borçlar / Pasif toplamı.....	85
6.4.2.4. Uzun vadeli borçlar / Pasif toplamı.....	86
6.4.2.5. Öz kaynakların, aktif toplamına oranı.....	87
7. İNCELENEN KOOPERATİFLERİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI.....	89
7.1. Üyelerin Büyükbaş Hayvan Varlığı.....	90
7.2. Kooperatiflerin Faaliyet Alanlarındaki Etkinlikleri.....	91
7.3. Kooperatiflerin Bursa İlinde Çiğ Süt Pazarındaki Etkinlikleri.....	92
7.4. Kooperatif Üyelerinin Yaş Durumu.....	93
7.5. Kooperatif Üyelerinin Eğitim Durumu.....	94
7.6. Kooperatif Üyelerinin Süt Sığırcılığı Sayıları.....	95
7.7. Kooperatif Üyelerinin Süt Sığırcılığından Elde Ettikleri Gelirler.....	96
7.8. Kooperatiflerin Faaliyet Gelirleri.....	96
7.9. Toplanan Süt İle Elde Edilen Gelir Arasındaki Korelasyon.....	99
7.10. Kooperatiflerin Kar-Zarar Durumu.....	102
7.11. Kooperatiflerin Giderlerinin Dağılımı.....	105
8. TARTIŞMA VE SONUÇ.....	108
9. KAYNAKLAR.....	123
10. ÖZGEÇMİŞ.....	127

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Simgeler

L

Açıklamalar

Litre

\$

Amerikan Doları

Kısaltmalar

Açıklamalar

AB

Avrupa Birliği

ABD

Amerika Birleşik Devletleri

BM

Birleşmiş Milletler

CIC

The Co-operative Insurance Company

CIS

Co-operative Insurance Society

Euricse

European Research Institute on Cooperative and Social Enterprise

GSYİH

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

I&P Act

Industrial and Provident Societies Act

ICA

International Co-operative Alliance

ILO

International Labour Organization

TBMM

Türkiye Büyük Millet Meclisi

TMS

Türkiye Muhasebe Standardı

TÜİK

Türkiye İstatistik Kurumu

Türkvat

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Veteriner Bilgi Sistemi

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 5.1. Bilançonun temel yapısı.....	53
---	----

ÇİZELGELER DİZİNİ

	Sayfa
Çizelge 4.1. Kooperatiflerin sayısal olarak sektörel dağılımları.....	24
Çizelge 4.2. Dünya genelinde kooperatiflerin toplam ciroları.....	25
Çizelge 4.3. Ciroosu 100 milyon dolar üzeri kooperatiflerin ülkeler bazında toplam ciroları (2012).....	26
Çizelge 4.4. Global 300 de yer alan kooperatiflerin cirolarının dünya geneli ile karşılaştırılması (2012).....	29
Çizelge 4.5. Global 300 de yer alan kooperatiflerin sektörel bazlı dağılımı.....	30
Çizelge 4.6. Türkiyede türlerine göre kooperatif, birlik ve ortak sayıları.....	31
Çizelge 4.7. Türkiye’de kooperatif türlerine göre üst örgütlere katılım yüzdeleri.....	33
Çizelge 4.8. Avrupa birliği 2014-2020 yılları arası planlanan katılım öncesi yardım tutarları (milyon Avro).....	39
Çizelge 6.1.Toptan eşya fiyat endeksi ve değişim oranları (2005-2013).....	58
Çizelge 6.2. İncelenen kooperatif bilançolarının düzeltilmiş değerleri.....	59
Çizelge 6.3. Kooperatiflerin aktif varlık değişimleri.....	64
Çizelge 6.4. Kooperatiflerin net çalışma sermayeleri.....	66
Çizelge 6.5. Kooperatiflerin duran varlıklarındaki değişimleri.....	67
Çizelge 6.6. Kooperatiflerin aktif ve pasiflerdeki kalemlerin yüzdeler dağılımları.....	69
Çizelge 6.7. Kooperatiflerin aktif varlıklarının eğilim yüzdeleri.....	72
Çizelge 6.8. Aktif varlıklarında büyüme gerçekleşen kooperatiflerin finansman kaynaklarının eğilim yüzdeleri.....	73
Çizelge 6.9. Kooperatiflerin cari oranları.....	77

Çizelge 6.10. Kooperatiflerin likidite oranları.....	79
Çizelge 6.11. Kooperatiflerin nakit oranları.....	81
Çizelge 6.12. Kooperatiflerin kaldıraç oranları.....	83
Çizelge 6.13. Kooperatiflerin Borç / Öz sermaye oranları.....	85
Çizelge 6.14. Kooperatiflerin pasif kaynaklarının yüzdeler dağılımları (2013).....	88
Çizelge 7.1. Hayvan varlıklarına göre kooperatif üye sayıları.....	90
Çizelge 7.2. Kooperatiflerin faaliyet alanlarındaki etkinlikleri.....	91
Çizelge 7.3. Bursa İli Dişi Büyükbaş Hayvan Varlığı.....	92
Çizelge 7.4. Kooperatiflerin Bursa İlinde Çiğ Süt Pazarındaki Payı.....	93
Çizelge 7.5. Kooperatif Üyelerinin Yaş Dağılımı.....	93
Çizelge 7.6. Kooperatif Üyelerinin Eğitim Durumu.....	94
Çizelge 7.7. Kooperatif Üyelerinin Süt Sığına Varlığına Göre Dağılımları.....	95
Çizelge 7.8. Kooperatif Üyelerinin Süt Sığırcılığından Elde Ettikleri Gelir.....	96
Çizelge 7.9. Kooperatiflerin Topladıkları Süte Göre Elde Ettikleri Gelirler.....	98
Çizelge 7.10. Günlük 10.000 L. Süt Toplayan Kooperatiflerin Gelirlerinin Karşılaştırılması.....	98
Çizelge 7.11. Günlük 3.500 L. Süt Toplayan Kooperatiflerin Gelirlerinin Karşılaştırılması.....	99
Çizelge 7.12. Günlük 2.500 L. Süt Toplayan Kooperatiflerin Gelirlerinin Karşılaştırılması.....	99
Çizelge 7.13. Toplanan Süt İle Elde Edilen Gelir Arasındaki İlişki.....	101
Çizelge 7.14. Kooperatiflerin Kar-Zarar Durumu.....	103

Çizelge 7.15. İmalat Sanayi Karlılık Oranları:	
Net Kar / Toplam Aktifler (Yüzde).....	104
Çizelge 7.16. Kooperatiflerin Net Kar / Aktif Varlıklar Toplamı	
Yüzde Oranları (2013).....	104
Çizelge 7.17. Sütü İşleyerek Pazarlayan Kooperatiflerin	
Gider Dağılımları (2013).....	106
Çizelge 7.18. Çiğ Süt Olarak Pazarlayan Kooperatiflerin	
Gider Dağılımları (2013).....	107

1. GİRİŞ

Dünyada varolan ekonomik düzene bakıldığında gerek küçük şirketler açısından ve gerekse gelir düzeyi düşük kesim açısından olumsuz bir durumun varlığı dikkati çekmektedir. Büyüyememiş küçük kalmış işletmeler bir nevi hayatta kalma mücadelesi verirken, insanlar arasındaki gelir dağılımındaki uçurum her geçen gün daha da derinleşmektedir.

Nitekim merkezi İngiltere’de olan Oxford Üniversitesi bünyesinde kurulmuş uluslararası yardım kuruluşu Oxfam’ın 15 Ocak 2015 tarihinde yayınladığı araştırma sonucunda, 2016 yılında dünya nüfusunun yüzde %1’ini oluşturan en zenginlerin toplam mal varlığının, kalan % 99’nun toplam gelirine eşit hale gelmesi bekleniyor (Anonim 2015a).

Bu ve buna benzer ekonomik veriler gün geçtikçe gelir dağılımından zarar gören kesimin sayısının giderek arttığını göstermektedir. Kooperatifler ise sistemin tam da bu noktasında devreye girerler. Nitekim İtalyan iktisatçı Prof. Valenti kooperatifleri: “dağılımdan zarar görenlerin, bu zararı ortadan kaldırmak ve dağılımda bir denge yaratmak amacıyla, kendi istekleri üzerine birleşip meydana getirdikleri kollektif bir işletme” olarak tanımlamaktadır (Mülayim 2010).

Çiftçi örgütleri ise; kırsal alanda yaşayanların yaşam düzeylerini iyileştirmede, sınırlı kaynaklara sahip olan üreticilerin gelir düzeylerini arttırmada ve tarımsal gelişmeyi sağlamada önemli araçlardan biri olarak kabul edilmekte ve dünyada yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Rehber ve Çetin 1998).

Dünyada gerçekleşen ekonomik gelişmelerden, birer iktisadi teşekkül olan kooperatifler ve onun üyelerinin etkilenmemesi imkansızdır. Yapılan çalışmada gerek kooperatiflerde ve gerekse üyelerinde bunun yansımaları görmek mümkündür.

Tüm dünyada işleyen bu sistem kooperatiflerimizi, hayatta kalabilmek ve dahası büyüebilmek için profesyonel davranmaya zorunlu bırakmaktadır. Profesyonelliğin

gereği ise her konuda bilimsel ve rasyonel davranmaktır. Finans noktasında bilimsellik gerçekçi ve doğru tutulan bilanço ve gelir tablosu gibi mali kayıtlar ile bunların iktisat ve ekonomi bilimi içerisinde takibi, analizi ve yorumlanmasıdır.

Nitekim finansal analiz, bir firmanın finansal durumunu, faaliyet sonuçlarını ve finansal yönden gelişmesini tespit etmek ve firma ile ilgili geleceğe dönük tahminde bulunabilmek için, finansal tablolarda yer alan kalemler arasındaki ilişkileri ve bunların zaman içerisinde göstermiş oldukları eğilimlerin incelenmesi sürecidir. Firmanın faaliyetlerindeki etkinlik ve başarı derecesini ölçmede, öngörülen hedeflerine ulaşım ulaşmadığını belirlemede, planların hazırlanmasında, izlenecek politikalar konusunda, firma faaliyetlerinin her evresinde doğru ve düzeltici kararlar almada finansal analiz sonuçlarından yararlanır (Şamiloğlu ve Akgün 2010).

Bu alışmada Bursa ilinde süt sığırıcılığı konusunda faaliyet gösteren 15 adet tarımsal kalkınma kooperatifinin finansal durumu incelenmiş ve bu kooperatifler arasında gerek büyüklükleri ve gerekse toplanan sütü çiğ süt olarak pazarlayan kooperatifler ile sütü işlenmiş ürün olarak pazarlayan kooperatifler arasında finansal yapıları bakımından karşılaştırma yapılmıştır.

Çalışma sekiz bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün yer aldığı birinci bölümde konunun önemi, araştırmanın amacı ve kapsamı açıklanmıştır.

İkinci bölümde kooperatifçilik ve finansal analiz ile ilgili önceki yıllarda yapılmış yerli ve yabancı çalışmaların yer aldığı kaynak araştırması bulunmaktadır.

Üçüncü bölümde materyal ve yöntem yer almaktadır. Bu bölümde araştırmada kullanılan materyal ve uygulanan yöntem hakkında bilgi verilmiştir.

Dördüncü bölümde kooperatifçiliğin tanımı ve iktisat felsefesindeki yeri incelenmiş, dünyada ve Türkiye’deki kooperatifçiliğin gelişimi hakkında bilgi verilmiş ayrıca dünyada ve Türkiye’de kooperatifçiliğin mevcut durumu hakkında sayısal veriler ve bilgiler aktarılarak Türkiye’deki kooperatifçiliğin sorunlarına değinilmiştir.

Beşinci bölümde finansal analizin amacı, çeşitleri ve finansal analizde kullanılan mali tablolar hakkında bilgiler verilmiştir.

Altıncı bölümde finansal analiz yöntemleri ve oranları kullanılarak kooperatiflerin finansal analizi yapılmış, elde edilen sonuçlara göre kooperatiflerin finansal durumu hakkında tespit ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Yedinci bölümde kooperatiflerle yapılan anket çalışması neticesinde elde edilen veriler istatistiki olarak değerlendirilip, kooperatiflerin sosyo-ekonomik açıdan incelenmesi yapılmıştır.

Sekizinci bölümde ise bilanço ve gelir tablosu yardımıyla elde edilen finansal analiz sonuçları ile anket verilerinden elde edilen istatistiki sonuçlar harmanlanarak değerlendirmeler yapılmıştır.

2. KAYNAK ARAŞTIRMASI

Bursa ilinde süt sgrcılığı konusunda faaliyet gösteren tarımsal kalkınma kooperatiflerinin finansal durumunu incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada, çalışmanın kapsamı ve gelişimi ile örtüşecek biçimde ulusal ve uluslararası literatür çalışması yapılmıştır.

Fındıkoğlu (1967),“Kooperasyon Sosyolojisi” adlı eserinde kooperatifçiliği sosyolojik açıdan ele almış, İngiltere, Fransa ve Almanya başta olmak üzere kooperatifçiliğin tarihçesini detaylı bir biçimde incelemiştir. Ayrıca kooperatif çeşitlerine de değinmiş olan yazar dünyada ve Türkiye’deki uygulamaları da ele almıştır.

ıkın ve Karacan (1994), tarafından yapılan“Genel Kooperatifçilik” adlı yayınlarında kooperatifçiliğin tarihçesi, gelişimi ve ilkeleri ile birlikte kooperatiflerin ekonomik sistemlerdeki yeri ele alınmıştır. Kitapta ayrıca Türkiye’de kooperatifçilik muhasebe, finansman, denetim, örgütlenme, eğitim, yönetim gibi başlıklarla detaylı bir Şekilde ele alınmıştır.

Rehber ve etin (1998), “Tarım Ekonomisi” adlı çalışmalarında tarım ekonomisinin tanımı, kapsamı, Türkiye ekonomisindeki yeri, tarımsal üretim faktörleri, tarımsal işletmecilik, tarımsal ürünlerin pazarlanması, örgütlenme, kooperatifçilik ve tarım politikaları konularına değinmişlerdir.

Ceylan (2001), “İşletmelerde Finansal Yönetim” adlı yayını finansal yönetimin tarihçesi, finansal yönetim fonksiyonları, finansal yöneticisinin özellikleri, finansal analiz, finansal planlama, finansal denetim, finansman kaynakları, fon kaynakları ve optimal sermaye yapısı, sermaye piyasası ve menkul değerler analizi, türev piyasaları, portföy yönetimi gibi bir çok konuyu örnekler ile açıklayan bir çalışmasıdır.

etin ve Tipi (2005), yapmış olduğu “Tarım Muhasebesi” adlı eserlerinde özellikle tarım sektörünün araştırmacısından, üreticisine hatta devletine varıncaya kadar her kesimin sıkıntı yaşadığı tarım muhasebe kayıt sistemi ve uygulaması hakkında

çalışmadır. Kitap içeriğinde işletme, tarım işletmesi, tarım muhasebesi kavramları açıklanmış, tarım işletmelerinde envanter, değerlendirme ve amortisman, tarımsal üretim kayıtları, analizleri ve tarımsal kazançların vergilendirilmesi konularını içermektedir.

Rehber ve Tipi (2005), tarafından kaleme alınan “Tarımsal İşletmecilik ve Planlama” adlı kitapta tarım işletmesi kavramı ve sınıflandırması, tarımsal işletmeleri diğer işletmelerden ayıran özellikler, sermaye yapıları ve yıllık faaliyet sonuçları, tarım işletmelerin planlaması ve yatırım kararlarının analizi konularında uygulamalı örnekler ile anlatılmıştır.

Akdoğan ve Tenker (2007), tarafından hazırlanan “Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri” adlı eserinde finansal tablo kavramı, finansal tablolar ile ilgili genel bilgiler, konuyla ilgili mevzuat hükümleri, finansal analiz için kullanılan finansal tabloların hazırlanma şekilleri, finansal tabloların analiz teknikleri ve yorumlanması hakkında örnek uygulamalarıyla hazırlanmıştır.

Poyraz (2008), tarafından yazılan “Finansal Yönetim” adlı çalışmada finansal amaç ve finans yönetimin kapsamı, finansal analiz ve kontrol, finansal analiz teknikleri ve yorumlanması, finansal planlama, paranın zaman değeri analizi, işletme çalışma sermayesi yönetimi, sermaye bütçeleme, finansman kaynakları, risk ve getiri konularını uygulamalı örneklerle açıklamıştır.

Çabuk ve Lazol (2009), “Mali Tablolar Analizi” adlı kitabı temel mali tablolar, ek mali tablolar, mali analiz teknikleri ve yorumlanması, enflasyon ortamında mali tablolar analizi konularını uygulamalı örneklerle anlatan bir çalışmadır.

Şamiloğlu ve Akgün (2010), “Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Finansal Tablolar Analizi” adlı eserlerinde finansal tablolara genel bakış ve finansal tabloların sunuluşuna ilişkin esaslar, finansal raporlama açısından finansal tablolar, finansal tabloların analizinde kullanılan teknikler ve yorumları uygulamalı bir şekilde anlatılmaktadır.

Mülayim (2010), “Kooperatifçilik” adlı eserinde kooperatifçiliğin tarihçesi, genel ve özel (tarım ve tarım dışı) olmak üzere kooperatifçiliğin teorisi, başta Türkiye olmak üzere Avrupa Birliği ülkeleri ile ABD, Kanada, Japonya, Rusya, Çin, İsrail vb. diğer yabancı ülkelerdeki mevzuatı, ekonomisi ve uygulaması incelemiştir. Ayrıca Türk kooperatifçiliğinin genel bir değerlendirilmesi yapılarak saptanan temel sorunları analiz edilmiş ve bu sorunların etkili bir biçimde çözümleri için alınması gereken önlemler belirtilmiştir.

Rehber (2011), “Kooperatifçilik” adlı eserinde kooperatifçiliğin tarihçesinden tarım sektöründeki yeri ve önemi, sınıflandırılması, değer ve ilkeleri, kooperatif teorisi, dünyada ve Türkiye’de kooperatifçilik ve kooperatiflerin geleceği konularını geniş şekilde incelemektedir.

Anonim (2012), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı” nda dünyada ve Türkiye’deki kooperatifçilik hem büyüklükleri ve hem de etkinlikleri açısından güncel sayısal veriler ışığında incelenmiş, gerek dünyadaki başarılı kooperatif örnekleri ile kıyaslamak sureti ile ve gerekse Türkiye’ye özgü sorunları ile Türkiye’deki kooperatifçiliğin mevcut durumu analiz edilmiş, güçlü ve zayıf tarafları tespit edilerek kooperatifçilik sisteminin genel ve yapısal sorunları üzerinde durulmuş, bu çerçevede çözüm önerileri geliştirilmiştir. Belirlenen stratejik hedeflere uygun olarak da hangi eylemin hangi zaman dilimi içerisinde ve hangi enstrüman ile uygulanacağını tanımlayan “Eylem Planı” hazırlanmıştır.

Vural (2012), “Tarım ve Gıda Ekonomisi İstatistiği” adlı eser ekonominin temel sektörlerinden olan tarımla ilgili araştırmalarda ve kararlar almada mikro ve makro düzeyde elde edilen çok sayıda verinin analiz ve yorumlanması için gerekli olan temel istatistiksel metodların anlatıldığı bir çalışmadır.

Anonim (2013a), 2012 yılı Dünya Kooperatifçilik Yılı kapsamında Birleşmiş Milletlerin, dünyadaki kooperatiflerin genel durumu, çeşitli ülkelerdeki başarılı uygulamaları ve kooperatiflerin ekonomik ve sosyal açıdan önemi hakkında veriler ve bilgiler içeren rapor hazırlanmıştır.

Vural (2014a), “Tarım ve Gıda Ürünleri Pazarlaması” adlı kitabında tarım ve gıda ürünlerinin pazarlaması hakkında pazarlama teorisi, ilkeleri, pazarlamanın önemi ve çeşitleri, pazar tanımı, pazar araştırması ve tüketici davranışları, tarım ve gıda ürünlerinin pazarlanma hizmetleri, fiyat sistemi, arz ve talep ile pazarlamada devlet politikası konularını ele almıştır. Konularla ilgili uygulamalı örneklerin de bulunduğu kitap, aynı zamanda Türkiye’ de tarım ve gıda pazarlaması konusunda karşılaşılan sorunlara çözüm önerilerini de içermektedir.

Anonim (2014c), Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) ile Avrupa Kooperatif ve Sosyal Girişimciler Araştırma Enstitüsü (Euricse) işbirliği ile kooperatif işletmelerinin önemini vurgulamak ve ülke ekonomilerine ve sosyal gelişmelerine yaptıkları katkıları göstermek amacıyla hazırlanan rapordur. Raporda kooperatiflerin iş hacimlerine göre hem dünya genelinde hem de en büyük 300 kooperatifin sayısal verilerle değerlendirilmesini içermektedir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Bu araştırmanın amacı, Bursa ilinde süt sığırcılığı konusunda faaliyet gösteren 15 adet tarımsal kalkınma kooperatiflerinin finansal durumunu incelemek ve bu kooperatifler arasında gerek büyüklükleri ve gerekse toplanan sütü çiğ süt olarak pazarlayan kooperatifler ile sütü işlenmiş ürün olarak pazarlayan kooperatifler arasında finansal yapıları bakımından karşılaştırma yapmaktır.

Araştırmada kullanılan materyal, Bursa ilinde süt sığırcılığı konusunda faaliyet gösteren 15 adet tarımsal kalkınma kooperatiflerinin 2012 ve 2013 yılı bilançoları, gelir tabloları ve bu kooperatiflerle doğrudan anket yolu ile toplanan bilgilerden elde edilen verilerden oluşmaktadır. Ayrıca çalışma, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın Veteriner Bilgi Sistemi'ndeki (Türkvet) veriler ile de desteklenmiştir.

Araştırmanın teorik bölümü için konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalar ve mevcut literatür taranmış, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA), Avrupa Kooperatif ve Sosyal Girişimciler Araştırma Enstitüsü (Euricse) ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verilerinden faydalanılmıştır.

3.2. Yöntem

Çalışmada Bursa ilinde süt sığırcılığı konusunda faaliyet gösteren tarımsal kalkınma kooperatiflerinin gerek büyüklükleri ve gerekse toplanan sütü çiğ süt olarak pazarlayan kooperatifler ile sütü işleyerek işlenmiş ürün olarak pazarlayan kooperatifler arasında finansal yapıları bakımından karşılaştırmalar yapabilmek için kooperatifler içerisinde 4'ü sütü işleyerek süt ürünü olarak pazarlayan, 11'i topladıkları sütü çiğ süt olarak pazarlayan kooperatifler olmak üzere toplam 15 adet süt sığırcılığı konusunda faaliyet gösteren tarımsal kalkınma kooperatifi ile çalışılmıştır.

Amaç, kooperatiflerin özel mali analizlerinden ziyade, Bursa ilinde süt sığırcılığı konusunda faaliyet gösteren tarımsal kalkınma kooperatiflerinin genel finansal durumunu incelemek olduğundan, kooperatiflerin kişisel mali bilgilerini gizlemek adına kooperatifler kodlanarak çalışma yürütülmüştür.

Topladıkları sütü çiğ süt olarak pazarlayan kooperatifler Ç1, Ç2, Ç3, Ç4, Ç5, Ç6, Ç7, Ç8, Ç9, Ç10 ve Ç11; topladıkları sütü, süt ürününe işleyerek pazarlayan kooperatifler ise İ1, İ2, İ3 ve İ4 şeklinde kodlanmıştır.

Belirtilmesi gereken bir diğer husus ise İ4 kodlu kooperatifin topladığı sütün yarısını işlenmiş ürün olarak, diğer yarısını ise çiğ süt olarak pazarladığıdır.

Kooperatiflerle yapılan anket çalışmasında, kooperatiflerin faaliyet kapsamındaki köyler, üye sayıları, üyelerin sahip olduğu süt sığırı sayıları, kooperatifin topladığı günlük süt miktarı, bunlara ödenen fiyat ve ödeme şekli (peşin veya vadeli), toplanan sütün ne şekilde pazarlandığı (çiğ süt olarak satışı veya işlenmiş ürün olarak satışı) ve bu faaliyetten elde edilen gelirlerinin yanında kooperatifin gerçekleştirdiği diğer faaliyetlerden elde ettiği gelirler incelenerek, Türkvet sisteminde faaliyet bölgesindeki mevcut süt sığırı varlığı ve potansiyeli ile karşılaştırmalar yapıp, kooperatiflerin etkinliği ve verimliliği konusunda analizler yapılmıştır.

Ayrıca ankette kooperatif üyelerine ilişkin olarak üyelerin yaş durumları, eğitim durumları, hayvan varlıkları ve süt sığırcılığından elde ettikleri gelirler konusunda bilgiler toplanıp üyeler sosyo-ekonomik açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmaya paralel olarak kooperatiflerin 2012 ve 2013 yılı bilançoları karşılaştırmalı olarak incelenmiş, kooperatiflerin zaman içerisindeki finansal gelişimi incelenerek aynı zamanda diğer kooperatiflerin finansal gelişimleri ile ilgili kıyaslamalar yapılmıştır. Bilançoların finansal analizinde, karşılaştırmalı tablolar analizi, yüzde yöntemi ile dikey analiz, eğilim yüzdeleri ile trend analizi ve oran analizi yöntemlerinden istifade edilmiştir. Finansal analiz yöntemleri beşinci bölümde geniş şekilde açıklanmıştır.

4. FİNANSAL AÇIDAN KOOPERATİFLERE BAKIŞ

4.1. Kooperatifçilik ve İktisat Felsefesindeki Yeri

Kooperatifçilik ile ilgili literatür incelendiğinde, birbirine benzer anlamlarda farklı kooperatif tanımları yapıldığı görülmektedir. Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin (ICA) yaptığı tanıma göre: “Kooperatif, ortaklaşa sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir girişim yoluyla ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçları ve istekleri karşılamak için gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir kuruluştur.” (Anonim 2014a).

Yine Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) kooperatiflerin prensiplerini şu şekilde sıralamıştır:

1. Gönüllü ve herkese açık üyelik
2. Üyeler tarafından gerçekleştirilen demokratik kontrol
3. Üyelerin ekonomik katılımı
4. Özerklik ve bağımsızlık
5. Eğitim, öğretim ve bilgilendirme
6. Kooperatifler arasında işbirliği
7. Toplumsal sorumluluk

1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'nda ise kooperatifleri şöyle tanımlamaktadır: “Tüzel kişiliği haiz olmak üzere, ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir.” (Anonim 1969).

Kooperatiflerin kuruluş amaç ve çalışmalarında üyelerinin ekonomik menfaatlerini gözetmenin öncelikli olduğu görülmektedir. Nitekim İtalyan iktisatçı Prof. Valenti, kooperatifi şöyle tanımlamaktadır: “Kooperatif, dağılımdan zarar görenlerin, bu zararı

ortadan kaldırmak ve dağılımda bir denge yaratmak amacıyla, kendi istekleri üzerine birleşip meydana getirdikleri kolektif bir işletmedir.” demektedir (Mülayim 2010).

Şaban Erkilet ise kooperatiflerle ilgili olarak: ” Liberal ekonomik düzen içinde en önemli güç sermayedir. Bu tür ortamda üretimde bulunan, değer yaratan güç, emek ve işgücüdür. Liberal ekonomik sistemin bir sonucu olarak çalışan kişiler sermayeye karşı kendilerini daha güçlü kılabilmek için kendi aralarında birleşme ihtiyacı duymuşlardır.” demektedir (Arslan 2007).

Kooperatifler iktisadi açıdan incelendiğinde insanların ekonomik yönelimleri ya da endişeleri sonucu oluşan birer iktisadi teşekküllerdir. İnsanların ekonomik davranışları konusunda iktisatçıların bazı teorilerde ayrıştıkları görülmektedir. En genel ayrışma insanın bireysel fayda içgüdüleriyle hareket ettiğini savunan iktisatçılar ile toplumsal faydanın daha ön planda olması gerektiğini savunan iktisatçılar arasında yaşanmıştır.

İktisat biliminin önemli isimlerinden Adam Smith 1776 yılında yayımladığı “Milletlerin Zenginliği” kitabında: “Doğal hürriyet sisteminde her insan kendi menfaatini izlerken, kendi istemese de toplumun menfatini sağlamaktadır” diyerek insanı ön plana çıkarmıştır (Korkmaz 2014).

İktisat açısından insana bakacak olursak üç temel insan profili gözükmemektedir. Liberal iktisatçıların büyük bir kısmının desteklediği “homo economicus” yani rasyonel davranan varlık, sosyalist iktisatçıların desteklediği “homo sociologicus” yani sosyal veya sosyalist insan tipi ve kooperatistlerin desteklediği “homo cooperativus” kooperatifçi ruh, imece ve ortaklık zihniyeti taşıyan insan grubu. İktisatçılar bütün bir topluluğun hatta insanlığın iktisadi ve toplumsal düzenine kendi Homo’ larına göre yön vermek istemişlerdir. Liberaller, sosyalistler gibi kooperatistlerin de bazen mutlakçı davrandıkları olmuştur (Fındıkoğlu 1967).

Klasik ve neo-klasik iktisadın temel dayanağı olan "Homo Economicus" (İktisadi adam) yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden rasyonel ve çıkarıcı bir bireyi temsil eder. Liberal iktisatçıların savunduğu homo economicus’ un bireysel faydacı

yaklaşımı karşısında özellikle sosyalist iktisatçılar tarafından özgeciliği (alturizm) yani toplum menfaatlerinin önceliği esas alınmıştır. Bu düşüncede başkalarının menfaati için kendi menfaatlerinden vazgeçerek bireysel faydadan daha çok toplumsal fayda fikri yer almaktadır.

Kapitalist sistem ile sosyalist sistem, sistemler içerisinde en uç iki noktayı temsil ederler. Diğer ekonomik sistemler bu iki sistemin arasında yer alırlar.

Kapitalizm veya hür teşebbüs sistemi maksimum ölçüde bireysel özgürlüğü ön görür. Kapitalizm başlıca iki felsefeye; liberalizm ve bireyselciliğe dayanır. Liberalizm insanların diledikleri gibi hareket etmeleri ve ekonomik alanda tam serbestliğe sahip olmaları gereğine olan inancı ifade eder. Kapitalist düşünörlere göre, her fert istediği mesleği serbest olarak seçebilmeli, kar ve zararı kendine ait olmak üzere istediği teşebbüsleri yapabilmelidir. Bireyselcilik ise toplumda her bireyin (veya her ekonomik birimin) kendi çıkarı için çalışmasının aynı zamanda toplum yararına olacağını ifade eder (Çıkın ve Karacan 1994).

Diğer yandan komünizm veya devlet sosyalizmi, diğer sistemlere göre bireysel özgürlüğü kısıtlar. Sosyalizm, özel mülkiyet hakkı, teşebbüs serbestisi, kar amacı ve üretimi ve fiyat mekanizmasının rolünü kaldırarak, ekonomik hayata devlet müdahalesini şart koşan düşünce tarzıdır. Sistem, merkezi planlama otoriteleri tarafından hazırlanan bir plana göre yürütölür (Çıkın ve Karacan 1994).

Bu fikirler doğrultusunda kooperatifleri incelediğimizde, kooperatiflerde bireysel faydanın yanında belli bir topluluğun ve toplumun menfaatinin de aynı anda gözetildiğini görmekteyiz. Üstelik bireyler ne homo economicus gibi salt benlik duygusu içinde bencilce davranmak zorunda ne de toplum menfaati için altruizm de olduğu gibi kendi menfaatlerinden vazgeçmek zorunda kalmaktadırlar. Bu açıdan değerlendirildiğinde kooperatiflerin bu iki ana iktisat teorisini harmanlayan ve mevcut teorilerin eleştirilen yönlerindeki olumsuzlukları minimize ederek, hem bireyin menfaatini koruyan aynı anda da hiçbir menfaatten vazgeçmek zorunda kalmaksızın toplum menfaatini gözetten bir işletme modeli olduğu gözükmektedir.

Nitekim konuyla ilgili olarak Rehber: “Kooperatifçiliğin hiçbir izm’ le doğrudan ilişkisi olmamakla birlikte, kooperatifler kapitalizmin veya başka bir deyimle serbest piyasa ekonomisinin kurumlarıdır. Kapitalist bir sistem içinde kooperatifler, üyelerine ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri, kooperatif dışı organizasyonlara göre daha etkin ve ekonomik olarak sağlamada liderlik yaparlar. Kooperatifler, demokratik sistemle birlikte iyi bir şekilde işleyen piyasa ekonomilerinde, sistemin olumsuzluklarını ortadan kaldırarak bir anlamda sosyal piyasa ekonomisinin yaratılmasına katkı sağlayan örgütlerdir.” demiştir (Rehber 2011).

Kooperatiflerin gerek iktisadi anlamda gerekse dünyanın genelinde hakim olan ekonomik sistemde yerinin doğru şekilde oturtulması zaruridir. Bu anlamda kooperatifler ne kapitalist sistemin bir aracı olarak görülmeli ne de bir hayır kurumu olarak algılanmalıdırlar. Kazanç, bir kooperatif için hiçbir zaman bir hedef değildir, olmamalıdır da. Asıl hedef, özellikle liberal ekonomilerde dağılımdan zarar görenlerin, bu zararı ortadan kaldırmak amacıyla, kendi istekleri üzerine birleşmeleridir. Fakat bundan dolayı da kooperatifin idaresinde bir kazanç hedefinin bulunmadığı iddia edilemez. Aksine, kooperatif daima bir toplumsal yardım müessesesi olmadığını düşünmek zorundadır. Kooperatif, tıpkı bir kapitalist gibi hesaplı, planlı ve programlı davranmalıdır. Eğer kooperatif, topluluk için asalak saydığı, ferde veya bir topluluğa ait özel kapitalist bir teşebbüsü ortadan kaldırmak ya da karı bertaraf etmek istiyorsa bu hedefe ancak ticari zihniyetle hareketi sayesinde kavuşacaktır (Fındıkoğlu 1967).

Aynı şekilde kooperatiflerin bu yapısının Josiah Tucker’ın: “Amaçlanması gereken ana nokta, öz sevgiyi (bireyin kendini sevmesini) ne söndürmek ne de zayıflatmaktır, fakat ona kendi çıkarının peşinden giderek kamu çıkarını yükseltmesini sağlayacak bir yön vermektir.” (Büyük 2007) fikriyle de örtüştüğü görülmektedir.

İktisat bilimine düşünce ve teorileriyle ışık tutmuş son kuşak iktisatçılardan olan J.S.Mill, liberalizme, sosyal adalet kavramını getiren, rekabete dayanan bireycilikle sosyalizmi bağdaştırmaya çalışmış klasik okul içinden yetişen bir reformcu olmuştur. Mill’ in gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermek üzere sunduğu önerilerden bir tanesi

de: “Üretim kooperatiflerinin geliştirilmesi yoluyla ücretli emeğin kaldırılmasıdır.” Mill’e göre: “Ücret mukabili bir başkasının yanında çalışma, işçinin kişiliğini ve yeteneklerini geliştirememesine neden olur. Ayrıca emeğin elde ettiği gelir ile ürettiği değer arasındaki farklılık artık değer olarak işverene gideceğinden işçinin hakkını tam olarak alamaması sonucunu doğuracaktır. Bunun için üretim kooperatiflerinin kurulmasını önleyici yasalar ortadan kaldırılmalıdır.” demiştir (Doğruyol ve Cicioğlu 2013).

İktisadın temelini oluşturan düşüncelere baktığımızda kooperatifler sistemde çok özel bir konuma sahiptirler. Sistemin içinde sosyal adalet ve gelir dağılımındaki dengeyi sağlamakta ne kadar önemli bir rol üstlendiği de göz önüne alınırsa, kooperatiflerin özel olarak korunması ve dahası geliştirilmesi gerektiği açıktır.

Ayrıca demokratik ve katılımcı bir yapıya sahip olan kooperatiflerin hakim olacağı piyasalarda fiyat oluşumunun daha adilane gerçekleşeceği hiç şüphesiz bir gerçektir. Tüm bu yönleriyle bakıldığında kooperatifler aslında sosyal adaleti sağlamakta piyasaların vazgeçilmez aktörleridir.

Bugün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kooperatifçilik önemli bir sosyal ve ekonomik hareket olarak kabul edilmektedir. Dünyada demokrasinin, barışın, çevrenin korunması ve istihdam yaratma, kaynakları harekete geçirme, yatırım oluşturmanın yanı sıra kooperatifçiliğin, ekonomiye, sürdürülebilir kalkınmaya ve yoksullukla mücadeleye katkıları üzerinde durulmakta, bütünüyle ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınma ve gelişmelerinde önemli bir araç olarak kullanılmaktadır (Haseki 2007).

Birleşmiş Milletlerin 22 Temmuz 2013 yılında yayımladığı A/68/168 nolu raporunda kooperatiflerin ekonomi üzerinde beş temel etkisinden söz edilmiştir.

Birinci olarak, kooperatifler mülkiyet yapıları ve amaçları bakımından yatırımcı sermaye işletmelerden farklıdır. Etkinleşmiş kooperatifler, piyasada rekabet gücünün arttırılmasına katkı sağlayarak, piyasa başarısızlıklarının azaltılmasında önemli bir rol

oyunlar. Bu sırayla, tekellerin oluşumunu engeller, perakende fiyatlarını düşürür, yenilik için fırsatlar sağlar, asimetrik bilgiyi sınırlar.

İkincisi, Kooperatif ve Sosyal Avrupa Araştırma Enstitüsü'nün verilerine göre kooperatifler ekonominin stabilizesinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle ciddi belirsizlikler ve fiyat oynaklığı ile karakterize sektörlerde, finans ve tarımda, Avrupa ve Kuzey Amerika'da bankacılık sisteminde mevcut mali ve ekonomik kriz sırasında kooperatif bankaları dengeleyici etkilerini kanıtlamışlardır.

Üçüncü olarak, kooperatifler malların üretimine ve hizmet ettikleri insanların ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanırlar.

Dördüncüsü, kooperatifler uzun vadeli yatırımı artırmak için kritik olan, uzun vadeli bir bakış açısı benimserler.

Son olarak, kooperatifler yoksulluğu ve gelir eşitsizliği frenlemek için gelirin daha adil dağılımına katkıda bulunurlar (Anonim 2013a).

4.1.1.Üçüncü sektör kooperatifçilik

Dünyada 1980'lerde ekonomik krizin derinleşmesi, işsizliğin artması, toplumsal dışlanma ve yoksulluğun yaygınlaşması gibi problemler, toplum yararına yeni çözüm arayışlarını ön plana çıkarmıştır. Küreselleşme sürecindeki gelişmeler, özelleştirmeler ile kamu sektörünün küçülmesi ve kamu sektörünün mevcut yapısıyla artan sosyal sorunlara çözüm getirememesi, özel sektörün doğası gereği sosyal sorunlara yalnızca kâr amacıyla yaklaşması, “sosyal ekonomi” ya da “üçüncü sistem” ya da “üçüncü sektör (Third System)” olarak adlandırılan yeni bir ekonomik, toplumsal ve siyasal yaklaşımı gündeme getirmiştir (Köstekli 2006).

Üçüncü sistem, demokrasiye, dayanışmaya ve sosyal, kültürel etkinlik ve çevreye kendini adayanların oluşturdukları, halk temelli organizasyon ve işletmelerdir. Kamu ve özel sektör dışında, kooperatifleri, kooperatif işletmelerini, ortaklık birliklerini, diğer

birlikleri, dernekleri, vakıfları, yardım kuruluşlarını, gönüllüler ve kar amacı gütmeyen organizasyonları kapsayan üçüncü sistem, daha sonra geniş alana yayılan halk örgütlerini de temsil etmeye başlamıştır (Köstekli 2006).

Nitekim Birleşmiş Milletler raporunda, birçok hükümetin sosyal yardımlar dahil olmak üzere kamu harcamalarını azalttığı, sosyal ve toplumsal kooperatiflerin mali kısıtlamalar nedeniyle temel refah hizmetleri açısından nüfusun ihtiyaçlarını ve tercihlerini karşılamak için kamu sektörünün artan yetersizliğine yanıt olarak yeni formlarının ortaya çıktığı belirtilmiştir (Anonim 2013a).

Bu kapsamda gelişmiş ülkelerde kooperatifler, diğer benzeri kuruluşlarla birlikte “üçüncü sektör” olarak tanımlanmıştır. Günümüzde devletlerin fonksiyonlarının önemli bir bölümünü sivil toplum örgütlerine devretme eğilimi giderek ağırlık kazanmakta ve kooperatiflerin de dahil edildiği üçüncü sektör, bu alanda önemli ve yeni görevler üstlenmektedir (Anonim 2013b).

Bu açıdan, son dönemlerde uluslararası kuruluşlar ve bölgesel entegrasyonlar tarafından “devletlerin kooperatiflere olan yaklaşımları” konusunda yapılan çalışmalar da hız ve önem kazanmıştır. Birleşmiş Milletler (BM), kooperatiflerin özellikle yoksullukla mücadeledeki ve sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınmadaki rollerine dikkat çekmekte ve esas olarak devletlerden kooperatifçilik için elverişli bir ortam ve alt yapı hazırlanmasını talep etmektedir. Bu kapsamda BM Genel Kurul’unun 64. dönem çalışmaları çerçevesinde alınan 18 Aralık 2009 tarih ve 64/136 sayılı Kararı ile 2012 yılı “Uluslararası Kooperatifler Yılı ” olarak ilan edilmiştir. 2012 Uluslararası Kooperatifler Yılı sloganı “Kooperatif işletmeler daha iyi bir dünya kurar.” olarak belirlenmiştir (Anonim 2012).

Kooperatifçilik için önem arz eden bir diğer kuruluş, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise 2002 yılında kooperatifçiliğe ilişkin hedefler, politika çerçevesi, bu kapsamda devletlerin rolü ve teşvik için almaları gereken önlemleri ayrıntılı bir şekilde ele alan “Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi” başlıklı 193 sayılı Tavsiye Kararını kabul etmiştir. Avrupa Birliği (AB) bünyesinde ise, kooperatiflerin; sosyal ve ekonomik önemine,

geliştirilmesine ve desteklenmesine, rekabet yeteneklerinin arttırılmasına yönelik çalışmalar ve düzenlemeler yapılmıştır (Anonim 2012).

4.2. Kooperatifçiliğin Tarihçesi ve Gelişimi

İlkel toplumlardan bu yana, insanların tek başına yenedikleri kimi güçlükleri yenmek için iş birliği yapma yoluna gittikleri, böylece ekonomik açıdan yarar sağladıkları bilinmektedir (Geray 1992).

İnsanlar toplu olarak yaşamaya başlamakla birlikte, beraber korunma, avlanma, barınak edinme ve diğer konularda işbirliği içerisinde olma gereğini anlamışlardır. Bu uygulama tarih boyu süregelmiştir (Çıkın ve Karacan 1994).

Milattan takriben 3.000 yıl kadar önce Mısır'da kooperatif benzeri uygulamalar görülmüştür. Araştırmacılara göre eski Mısırlı esnaf ve sanatkarlar bütün ülkenin nakliye sistemini düzenleyen hayli gelişmiş bir taşımacılık organizasyonu ile bir kooperasyon örneği gerçekleştirmiştir. Yine Babiller M.Ö. 2067-2025 yılları arasında hüküm süren Hamurabi zamanında çıkarılan kanunlarla, kooperatif karakterli arazi kiralama sistemini düzenleyen kurallar koymuşlardır. Eski Çinlilerin milattan 200 yıl kadar öncelerinde kooperatif görünümü tasarruf ve kredi kurumları görülmektedir (Çıkın ve Karacan 1994).

Bunun yanında eski devirlerden beri süregelen ortak süthaneler, ortak çamışırhaneler, ortak fırınlar, ortak çoban tutmalar da bugünkü kooperatiflere benzer faaliyetlerdir (Fındıkoğlu 1953).

Eski halklarda bu karakterin bulunması; 1. Ferdi gücün yapılan işlere yetmemesinden, 2. Gayenin amme hizmeti olmasından ötürüdür (Fındıkoğlu 1967).

Ancak ortak çabalar çoğu kez geçici bir gereksinimi gidermeye yönelmiştir. Özellikle Ortaçağda eski Yunan ve Roma dönemlerinde bazı örnekleri varsa da, örgütlenmiş sürekli işbirliği atılımları tarih boyunca pek görülmemiştir (Helm 1979).

Daha sonraki tarihi devirlere bakacak olursak esnaf kuruluşlarında da kooperatif ruhunu görürüz. Hammaddenin alınmasında, mamullerin pazarlara sevkinde bu ruh etkili olmuştur. 1791’de İskoçya’da ev dokumacılığı yapan esnafın dokumacılık tezgahı almak için kooperatif kurdukları, İngiltere’de gemi inşaatında çalışan işçilerin un ve ekmek kooperatifleri kurarak müşterek surette buğday aldıklarını ve bunları kendileri tarafından idare edilen değirmenlerde öğüterek ekmek imal ettikleri bilinmektedir. Fransa’da aynı ruhla peynir imalathaneleri yapılmış olduğu, köy ekonomisinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere gübre, tohumluk ve alet tedariki için kooperatifvari birleşmeler görüldüğü nakledilmiştir (Fındıkoğlu 1967).

Dünya’da bugünkü modern anlamıyla ilk kooperatifin ise, 1844 yılında İngiltere’de sanayi bölgesi olan Manchester çevresinin küçük, fakat birden endüstrileşmiş bir kasabası olan Rochdale’de kurulduğu kabul edilmektedir. Bu kasabada 28 dokuma işçisi aralarında and içerek tek bir kasaba ile yetinecek bir tüketim kooperatifi kurmuşlardır. Rochdale’liler ilk zamanlarda gruplarına reislik etmesini, kendi kapitalist işletmesi içinde ilk tecrübeyi yapan Robert Owen’dan rica etmişlerse de Owen’ın bunu kabul etmediğini görüyoruz. Owen kar unsurunu ortadan kaldırmak, para saltanatına son vermek istemişti. Emtianın kıymetini para ile ölçmek yerine o emtia ve eşyayı meydana getiren çalışma saatleri ile kıymetlendirmek, bu ölçme ve kıymetlendirme işini de bir bankaya yüklemek ve bankaca işçiye emek bonoları verdirmek fikrinde idi. Halbuki Rochdale’liler için mesele, bu kadar yüksek ve bu kadar asil değildi. Onlar esasen realist olan İngilizlerin en realistlerinden idiler. Bakkaldaki on kuruşluk bir maddeyi beş-altı kuruşa almak imkanını bulmaktan başka bir şey düşünmüyorlardı. En azından ilk adımı attıkları zaman yalnızca bunu düşünüyorlardı (Fındıkoğlu 1967).

Böylece 21 Aralık 1844 tarihinde kurulan bu tüketim kooperatifi dünyada kooperatifçiliğin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Arslan 2007).

Bu başarılı girişimi örnek alarak birçok kooperatif kurulmaya başlanmıştır. 1844 yılında Rochdale öncülerinin başlatmış olduğu süreç giderek yayılmaya ve her geçen gün hızla büyümeye başlamıştır. 1862’de Sanayi ve İhtiyat Dernekleri Yasası (I&P Act) ile kooperatiflere ilk kez kurumsal bir statü verildi. 1867’de Kooperatif Sigorta Şirketi

(CIC) kuruldu. 1899'da Kooperatif Sigorta Derneği'ne (CIS) dönüştürüldü. 1870'de ilk ulusal kooperatif kongresi gerçekleştirilip "Kooperatifler Birliği" kurulmuştur. Hemen ertesi sene 1871'de ilk kooperatif gazetesi yayınlanmıştır. 1872'de de "Kooperatif Bankası" kurulmuştur. En nihayetinde 1895'te Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) kurulmuş ve ilk uluslararası kongresini Londra'da gerçekleştirmiştir (Anonim 2014b).

4.3.Türkiye'de Kooperatifçiliğin Tarihçesi ve Gelişimi

Türkiye'de kooperatiflere benzer bir işbirliği türü özellikle köylerde çok eski zamanlardan beri uygulanan "imece" dir. Kişilerin tek başına yapamayacakları ve kısa zamanda bitirmeleri gereken işleri karşılıklı yardımlaşma ile yapmaları anlamında imece birçok konuda uygulanmıştır. Ortak süthaneler, çamaşırhaneler, ortak çoban tutma vb. uygulamalar ortak dayanışma örnekleridir (Rehber 2011).

Bunun yanında 13. yüzyılda Anadolu Selçukluları Devleti'ndeki ahi birliklerinde "Orta Sandıkları" gerek ihtiva ettikleri prensipler, gerekse insanlığa ve çalışanlara tuttuğu ışık ve yol bakımından kooperatifçilik ilkeleri ile büyük bir yakınlık göstermektedir (Öztürk 2002).

Ahilik teşkilatında her esnaf tespit edilen bir yüzdeyi orta sandığa yatırırdı. Bundan başka, yamaklıktan çıraklığa, çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa yükselirken ödenen bir nevî terfi harçları, teşkilâta ait mülklerin gelirleri ve çeşitli bağışlar sandığın diğer gelir kaynaklarıydı. Bu sandıktan birliğe ait mülklerin tamir masrafları, vergiler, görevlilerin maaşları, sosyal gayeli esnaf toplantılarının giderleri, fakirlere yapılan yardımlar, satın alınan mülklerin bedelleri ödenirdi. Esnaftan maddî durumu iyi olmayanlara, sakatlara, güçsüzlere ve hastalara da bu sandıktan yardım yapılırdı. Yukarıda ifade edilen giderlerden sonra sandıkta para kalıyorsa, bu artan paradan esnafa kredi olarak verilirdi. Böylece esnaf tefecilerin eline düşmekten kurtulurdu (Bayram 2012).

Türkiye’de modern anlamıyla kooperatifçilik hareketi, 1863 yılında Mithat Paşa’nın o zaman valisi bulunduğu Niş şehrinin Pirot kasabasında “memleket sandığı” adını verdiği ilk tarım kredi organizasyonunu kurması ile başlamıştır (Rehber ve Çetin 1998).

Memleket sandıklarının amacı; üreticiye yüksek faizle borç vererek istismar eden tüccar ve tefecilerle mücadele etmek, onların piyasadaki etkinliğini azaltmak, üreticiye gerekli olan krediyi sandıktan (kooperatiften) sağlamaktı (Başar 1980).

Yalnız derhal belirtilmelidir ki, Mithat Paşa’nın kurmuş olduğu memleket sandıkları, bugünkü kooperatiflerden oldukça ayrı bir yapıya sahiptir. Hatta sandıklar o zaman Avrupa’da görülen kredi kooperatiflerinden de farklıdır. Bu bakımdan Mithat Paşa’nın memleket sandıkları, kooperatifçilik tarihinde özel bir yer işgal eder (Mülayim 2010).

Memleket Sandıkları’nın işleyiş prensibi, köylünün devlet tarafından tahsis edilen araziye imece yoluyla işleyerek elde edilen gelirin düşük faizli kredi olarak çiftçiye verilmesi esasına dayanıyordu. Mithat Paşa bu uygulamasıyla bir nevi üretim kooperatifçiliğini kredi kooperatifçiliği ile birleştirmiştir (Mülayim 2010).

Mithat Paşa, 1863 yılında Niş vilayetinde görevi esnasında şahsi olarak uyguladığı memleket sandıkları denemesinin başarılı sonuçlar vermesi üzerine devlet bu sandıkların ülke genelinde kurulmasının ülke için faydalı olacağına inanmış ve 1867 yılında Mithat Paşa tarafından hazırlanan “Memleket Sandıkları Nizamnamesi” hükümet tarafından kabul edilerek ülke genelinde valilere görev olarak verilmiştir (Çıkın ve Karacan 1994).

İlk hamle ve heyecan zamanlarında sandık eminleriyle, idarelerindeki görevliler ciddiyetle hareket ediyorlardı. Sonradan bu ciddiyet yerini bürokratik zihniyete bıraktı. Özellikle toprağı işleme noktasında yaşanan haksızlıklar sebebiyle sandıklardan istenilen sonuç alınamamıştı. Mithat Paşa’nın sürgünde bulunduğu 1883 senesinde durum tekrar değerlendirmeye alındı. Ne eski imece usulü, ne de sonraki hayvan vergisi ile sermaye temini mümkün olamadığı için bir isim değişikliği ve vergilendirme siyasetinde değişiklik ile derde çare arandı. “Memleket Sandıkları” adı “Menafi

Sandıklarına”, aşar vergisine onda bir ilave suretiyle bir ikinci aşar vergisine dönüştürüldü. 1884’te yani Mithat Paşa’nın Taif’te boğdurulduğu yılda meydana gelen bu değişiklik beş sene kadar cansız bir şekilde devam etti. Nihayet 1888’de “Menafi Sandıkları” bütün sermayeleri ile Ziraat Bankası’na devredildi (Fındıkoğlu 1967).

Bu tarihten itibaren Cumhuriyet dönemine kadar kooperatifçilik adına önemli bir girişim yapılamamıştır. Atatürk döneminde TBMM’ nin açılışından 5 ay sonra 27 Eylül 1920’de Meclise sunulan 77 maddeden oluşan Kooperatif Şirketler yasa tasarısıyla kooperatifçilik adeta bir devlet politikası olarak uygulanmıştır (Mülayim 2010).

Modern anlamıyla kooperatifçilik hareketinin ülkemizde gelişimi Cumhuriyet döneminde olmuş ve Atatürk 1920 yılından ölümüne kadar kooperatifçiliğin gelişip yayılması için hem fikir ve hem de eylem alanında büyük gayret göstermişlerdir (İnan 2008).

Planlı Dönem sonrasının en önemli gelişmelerinden birisi şüphesiz, kooperatifçiliğin Anayasa’da yer almasıdır. 1961 Anayasasının 51. maddesinde “Devlet, kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.” ifadesinin yer alması kooperatifçiliğin gelişmesi için devleti daha aktif ve sorumlu duruma getirmiştir (Anonim, 2012).

Ancak yapılan her türlü uygulamaya rağmen kooperatifçilik ülkemizde bir türlü istenilen seviyeye gelememiştir. Atatürk’ten sonra 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu çıkarılmış olsa da, özellikle 12 Eylül 1980’den sonra devletin kooperatifler üzerindeki vesayeti hem ülkede insanların zihninde kooperatif algısının yanlış şekillenmesine hem de kooperatiflerin özgürce gelişimine engel olmuştur. Doksanlı yıllardan sonra her ne kadar kooperatif ve ortaklarının sayısı giderek artmış olsa da, kooperatif örgütlenmelerinin bugün halen istenilen seviyede olmadığı devletin ilgili kurumları dahil herkes tarafından dile getirilen ve bilinen bir gerçektir.

4.4. Dünyada Kooperatifçilik Uygulamaları

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA), Birleşmiş Milletler (BM) ve diğer uluslararası kuruluşların yaptıkları araştırmalar neticesinde en çok kooperatif örgütü ile öne çıkan ilk beş ülkenin ABD, Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya olduğu görülmüştür. Buradan da görülebileceği üzere, kooperatifçilik sistemi sanılanın aksine ileri batı ekonomileri içerisinde oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bu bilgiler kooperatiflerin; en iyi uygulama örneklerinin aslında gelişmiş pazar ekonomileri içerisinde olduğunu göstermektedir (Anonim, 2013b).

Dünya genelinde, BM'nin yaptığı çalışmaya göre 750.000'den fazla kooperatif ve bir milyardan fazla kooperatif ortağı bulunmaktadır. AB içerisinde ise yaklaşık 163 milyon kooperatif ortağı ile 250.000 civarında kooperatif bulunmakta ve bu kooperatifler aracılığıyla 5,4 milyon kişiye iş imkânı sağlanmaktadır (Anonim, 2013b).

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'nin 2012 Uluslararası Kooperatifçilik Yılı değerlendirmesi kapsamında 22 Temmuz 2013 yılında yayımladığı A/68/168 nolu raporunda kooperatif sektörünün büyüklüğü ve kapsamı hakkındaki verilerine göre, mükerrer kayıtlar dikkate alınarak en az 650 milyon kişinin diğer bir ifade ile dünya yetişkin nüfusunun yaklaşık %15'nin bir veya daha fazla kooperatife üye olduğu tahmin edilmektedir (Anonim 2013a).

Yine aynı raporda Avrupa Kooperatif Araştırma Enstitüsü ve Sosyal Kuruluşlara göre bireysel yatırımcı sermayeli kuruluşlardaki hissedar sayısına oranla 3 kat daha fazla kooperatif üyesi bulunduğu belirtilmektedir. Bu oran Brezilya, Çin, Hindistan ve Rusya Federasyonundaki kooperatif üyeleri ile doğrudan hissedarlar arasında 4 e 1 gibi bir oranla daha da yüksektir (Anonim 2013a).

Pazar payları açısından Avrupa'da tarımsal kooperatifler, tarımsal malların işlenmesi ve pazarlamasında yaklaşık % 60 ve girdilerin temininde de yaklaşık % 50 pay ile yüksek bir pazar payına sahiptirler. ABD'de ise bu oranlar tarımsal malların işlenmesi ve pazarlanmasındaki pay % 28 ve girdilerin temini noktasında % 26 dır (Anonim 2013a).

Finansal kooperatiflerin bankacılık sektöründeki konumları incelendiğinde, dünya çapında 857 milyon üzerinde insana hizmet vererek, tüm banka şubelerinin de % 23'ünü temsil ederler. Avrupa da 20 ülkede faaliyet gösteren 50 milyon üye, 780.000 çalışan, en az 5,65 milyar euro varlıklarıyla ortalama % 20 pazar payına sahip 4.000 kooperatif bankası vardır. Dünya çapında ise 100 ülkede faaliyet gösteren 196 milyon üyesi ve 1,56 milyar dolar varlıklarıyla ortalama olarak %7,8 pazar payına sahip 51.000'nin üzerinde kredi birlikleri mevcuttur (Anonim 2013a).

Sigortacılık sektöründe kooperatiflerin yeri incelendiğinde, sigorta kooperatifleri 2008 yılı verilerine göre dünya sigorta pazarının % 25'ine sahiptir. Bu oran Almanya'da %44, Fransa'da %39, Japonya'da %38, ABD ve Kanada'da %30 dur (Anonim 2013a).

Perakende sektöründe kooperatiflerin yeri için örnek verecek olursak, sadece Avrupa'da ağırlıklı olarak perakende sektöründe faaliyet gösteren, 450.000 çalışanı, 30 milyon üyesi, 35.000 satış noktası ve yıllık cirosu 75 milyar euro olan 4.500 adet yerel ve bölgesel tüketici kooperatifleri bulunmaktadır (Anonim 2013a).

Çeşitli hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren kooperatiflerle ilgili olarak en iyi örnekler Amerika Birleşik Devletleri'ndedir. Yaklaşık 1.000 adet elektrik kooperatifi ulusal elektrik dağıtım hatlarının %48 ne sahip olup ülke topraklarının yüzde %75'ini kapsamaktadır. Ayrıca bünyesinde 70.000 çalışanı olup yaklaşık 42 milyon müşteriye hizmet vermektedir (Anonim 2013a).

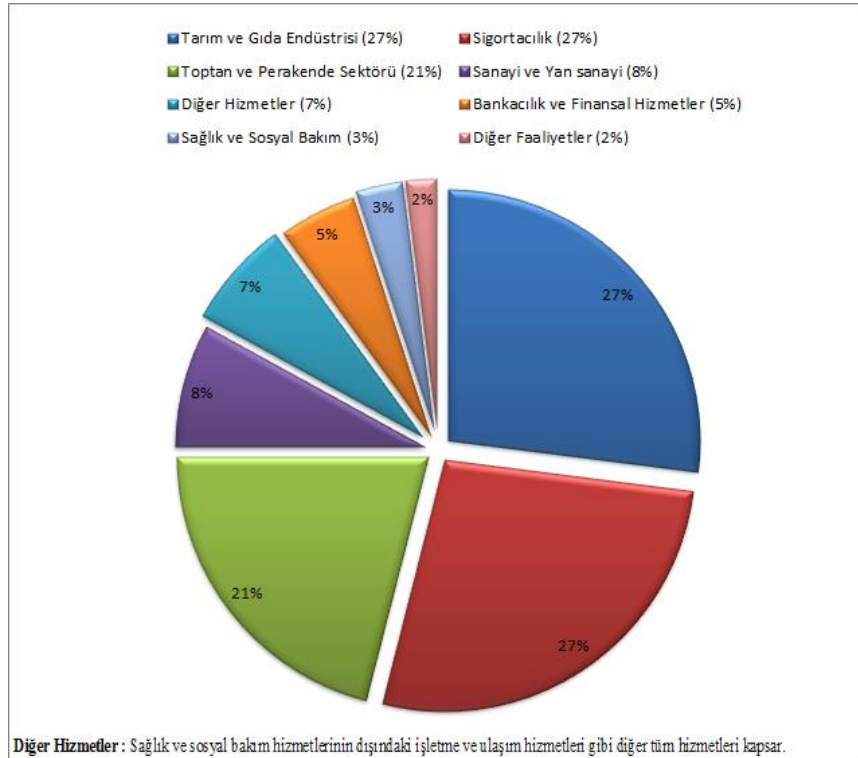
Kooperatifleri ekonomik ve sosyal konumları açısından incelediğimizde kooperatif faaliyetleri yaklaşık 3 milyar insanın geçimini güvence altına aldığı görülmektedir. Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin (ICA) verilerine göre kooperatiflerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki (GSYİH) payının tahmini %3 ile %10 arasında olduğu hesaplanmaktadır. Dünyadaki 300 büyük kooperatifin yıllık cirosu 2 trilyon dolar üzerinde olup dünyanın en büyük yedinci ekonomisidir. Bu rakam İtalya'nın gayri safi yurtiçi hasılasından daha fazladır (Anonim 2013a).

4.4.1. Global-300 raporları

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) ile Avrupa Kooperatif ve Sosyal Girişimciler Araştırma Enstitüsü (Euricse) işbirliği ile hazırlanan ve 8 Ekim 2014 tarihinde Kooperatifler Uluslararası Zirvesinde yayınlanan raporda dünyanın en büyük 300 kooperatifinin 2012 yılında 2,2 trilyon dolara ulaşarak son 3 yılda % 11,6 büyüdüğünü ortaya koymuştur (Anonim 2014c).

Çizelge 4.1. de dünya genelinde kooperatiflerin sektörel bazlı dağılımı incelendiğinde kooperatiflerin % 27'si tarım ve gıda endüstrisinde, %27'si sigortacılık sektöründe, %21'i toptan ve perakende sektöründe, %8'i sanayi ve yan sanayide, %7'si sağlık ve sosyal bakım hizmetleri dışındaki işletme ve ulaşım hizmetleri gibi hizmet sektöründe, %5'i bankacılık ve finans sektöründe, %3'ü sağlık ve sosyal bakım hizmetleri konusunda, %2'sinin ise diğer konularda faaliyet gösterdiği görülmektedir (Anonim 2014c).

Çizelge 4.1. Kooperatiflerin sayısal olarak sektörel dağılımları (Anonim, 2014c)

Çizelge 4.2. de dünya genelinde ciroları bakımından kooperatiflere baktığımızda 65 ülke 1.926 kooperatifin toplam cirosunun 2.623,1 milyar dolar olduğunu görüyoruz. Bu cironun 1,301.7 milyar dolar ile yaklaşık %49,5'i bankacılık ve sigortacılık faaliyeti dışındaki kooperatiflere ait olduğu, 1,156.5 milyar dolar ile yaklaşık %44,2'sinin sigortacılık ve prim gelirlerine ait olduğu, 165 milyar dolar ciro ile yaklaşık %6,3'ünün bankacılık sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflere ait olduğu görülmektedir.

Cirosu 100 milyon doların üzerinde olan 1.313 kooperatifin 2.603,02 milyar dolarlık toplam cirosu ile dünya genelindeki toplam cironun %99,2'sini oluşturduğu görülmektedir. Aynı şekilde toplam sigortacılık ve prim gelirlerinin %99,5'ini, bankacılık gelirlerinin %98,8'ni ve bankacılık ve sigortacılık dışında kalan diğer sektörlerde faaliyet gösteren kooperatiflerin toplam cirolarının %99'unu yine bu kooperatiflerin oluşturduğunu görmekteyiz.

Çizelge 4.2. Dünya genelinde kooperatiflerin toplam ciroları (2012)

	Dünya Genelinde (65 Ülke 1.926 Kooperatif) Milyar Dolar	Cirosu 100 Milyon Dolar Üzeri (50 Ülke 1.313 Kooperatif) Milyar Dolar
Toplam Ciro	2,623.1	2,603.02
Bankacılık ve Sigortacılık Hariç Ciro	1,301.7	1,288.68
Toplam Bankacılık Net Geliri	165	163.19
Toplam Sigortacılık Kooperatifleri ve Ortaklarının Prim Geliri	1,156.5	1,151.15

Kaynak: ICA Global-300 2014 Yılı Raporu (Anonim 2014c)

Çizelge 4.3. ü incelediğimizde cirosu 100 milyon dolar üzeri kooperatiflerin toplam cirosunun 2,603.02 milyar dolar olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin 1.06 milyar dolar cirosu ile tüm dünyadaki payının sadece **%0,04** olduğu görülmektedir. Liste incelendiğinde ilk beş ülkenin cirosunun toplam cironun yaklaşık %70,4'nü oluşturduğu görülmektedir.

Çizelge 4.3. Cirosu 100 milyon dolar üzeri olan kooperatiflerin ülkeler bazında toplam ciroları (2012)

	<u>Milyar</u> <u>Dolar</u>		<u>Milyar</u> <u>Dolar</u>
ABD	669.86	BELÇİKA	29.47
FRANSA	377.13	İSVEÇ	26.61
JAPONYA	360.54	AVUSTRALYA	17.48
ALMANYA	291.73	SİNGAPUR	14.41
HOLLANDA	132.56	BREZİLYA	7.22
İSPANYA	85.21	POLONYA	5.46
BİRLEŞİK KRALLIK	83.48	HİNDİSTAN	5.07
İSVİÇRE	78.62	İRLANDA	4.88
FİNLANDİYA	66.13	KOLOMBİYA	4.46
DANİMARKA	64.85	ARJENTİN	3,63
İTALYA	54.92	ÇEK CUMHURİYETİ	2.31
GÜNEY KORE	54.44	MALEZYA	1.98
KANADA	51.19	SUUDİ ARABİSTAN	1.5
NORVEÇ	33.35	TÜRKİYE	1.06
AVUSTURYA	33.25	DİĞER ÜLKELER	7.13
YENİ ZELANDA	33.07		

Kaynak: ICA Global-300 2014 Yılı Raporu (Anonim 2014c)

4.4.1.1. Tarım ve gıda endüstrisi

Tarım ve gıda endüstrisi sektöründe 30 ülkede faaliyet gösteren 523 kooperatifin 2012 yılı toplam cirolarının 598,90 milyar dolar olduğu görülmektedir. Bunlardan cirosu 100 milyon dolar ve üzeri olan kooperatiflere bakacak olursak 27 ülkede 398 kooperatifin 2012 yılı toplam cirosunun 591,64 milyar dolar olduğu görülmektedir (Anonim 2014c).

Raporda bunlar içerisinde ciroları toplamı 365,97 milyar dolar olan 30 büyük kooperatif içerisinde Türkiye'den kooperatif yer almamaktadır.

4.4.1.2. Toptan ve perakende ticaret

Toptan ve perakende ticareti sektöründe 37 ülkede faaliyet gösteren 405 kooperatifin 2012 yılı toplam cirolarının 563,86 milyar dolar olduğu görülmektedir. Bunlardan cirosu 100 milyon dolar ve üzeri olan kooperatiflere bakacak olursak 33 ülkede 330 kooperatifin 2012 yılı toplam cirosunun 561,82 milyar dolar olduğu görülmektedir (Anonim 2014c). Raporda bunlar içerisinde ciroları toplamı 375,90 milyar dolar olan 20 büyük kooperatif içerisinde Türkiye'den kooperatif bulunmamaktadır.

4.4.1.3. Sanayi ve yan sanayi

Sanayi ve yan sanayi sektöründe 18 ülkede faaliyet gösteren 154 kooperatifin 2012 yılı toplam cirolarının 85,01 milyar dolar olduğu görülmektedir. Bunlardan cirosu 100 milyon dolar ve üzeri olan kooperatiflere bakacak olursak 14 ülkede 80 kooperatifin 2012 yılı toplam cirosunun 83,81 milyar dolar olduğu görülmektedir (Anonim 2014c). Raporda bunlar içerisinde ciroları toplamı 53,60 milyar dolar olan 15 büyük kooperatif içerisinde Türkiye'den kooperatif yer almamaktadır.

4.4.1.4. Sağlık ve sosyal bakım

Sağlık ve sosyal bakım sektöründe 14 ülkede faaliyet gösteren 65 kooperatifin 2012 yılı toplam cirolarının 15,11 milyar dolar olduğu görülmektedir. Bunlardan cirosu 100 milyon dolar ve üzeri olan kooperatiflere bakacak olursak 10 ülkede 18 kooperatifin 2012 yılı toplam cirosunun 14,22 milyar dolar olduğu görülmektedir (Anonim 2014c). Raporda bunlar içerisinde ciroları toplamı 13,29 milyar dolar olan 10 büyük kooperatif içerisinde Türkiye'den kooperatif bulunmamaktadır.

4.4.1.5. Diğer hizmetler

Diğer hizmetler, sağlık ve sosyal bakım hizmetlerinin dışındaki işletme hizmetleri ve ulaşım hizmetleri gibi diğer tüm hizmetleri kapsar. Diğer hizmetler sektöründe 23 ülkede faaliyet gösteren 130 kooperatifin 2012 yılı toplam cirolarının 22,96 milyar dolar olduğu görülmektedir. Bunlardan cirosu 100 milyon dolar ve üzeri olan kooperatiflere bakacak olursak 16 ülkede 56 kooperatifin 2012 yılı toplam cirosunun 21,57 milyar dolar olduğu görülmektedir (Anonim 2014c). Raporda bunlar içerisinde ciroları toplamı 11,68 milyar dolar olan 10 büyük kooperatif içerisinde Türkiye'den kooperatifin yer alamadığı görülmektedir.

4.4.1.6. Bankacılık ve finansal hizmetler

Bankacılık ve finansal hizmetler sektöründe 33 ülkede faaliyet gösteren 90 kooperatif bankasının 2012 yılı toplam cirolarının 164,96 milyar dolardır. Bunlardan cirosu 100 milyon dolar ve üzeri olan kooperatiflere bakacak olursak 18 ülkede 33 kooperatifin 2012 yılı toplam cirosunun 163,19 milyar dolar olduğu görülmektedir (Anonim 2014c). Raporda bunlar içerisinde ciroları toplamı 155,28 milyar dolar olan 15 büyük kooperatif içerisinde Türkiye'den kooperatif bulunmamaktadır.

4.4.1.7. Sigortacılık kooperatifleri

Sigortacılık sektöründe 43 ülkede faaliyet gösteren 518 sigortacılık kooperatifinin 2012 yılı toplam prim gelirlerinin 1.156,48 milyar dolar olduğu görülmektedir. Bunlardan cirosu 100 milyon dolar ve üzeri olan kooperatiflere bakacak olursak 39 ülkede 452 sigortacılık kooperatifin 2012 yılı toplam prim gelirleri 1.151,15 milyar dolar olduğu görülmektedir (Anonim 2014c). Raporda bunlar içerisinde prim gelirleri toplamı 555,54 milyar dolar olan 15 büyük sigortacılık kooperatifi içerisinde Türkiye'den kooperatif yer almadığı görülmektedir.

4.4.1.8. Global 300

Çizelge 4.4. te en büyük 300 kooperatifin cirolarını, dünya genelinde kooperatiflerin cirolarıyla kıyaslayacak olursak, bu 300 kooperatifin dünya genelindeki ağırlığı daha net olarak gözükecektir. Aşağıdaki tablo incelendiğinde Global 300 listesinde yer alan kooperatiflerin toplam cirosunun dünya genelindeki tüm kooperatiflerin toplam cirosunun % 84 ünü temsil ettiği görülmektedir. Bu oranın bankacılık ve sigortacılık haricindeki kooperatiflerde % 78.99, bankacılık kooperatiflerinde % 92.78, sigortacılık kooperatiflerinde ise % 88.56 olduğu görülmektedir.

Çizelge 4.4. Global 300 de yer alan kooperatiflerin cirolarının dünya geneli ile karşılaştırılması (2012)

	Dünya Genelinde 65 Ülke 1,926 Kooperatif Milyar Dolar	Cirosu 100 Milyon Dolar Üzeri 50 Ülke 1,313 Kooperatif Milyar Dolar	En Büyük Cirolu 26 Ülke 300 Kooperatif Milyar Dolar
Toplam ciro	2,623.1	2,603.02	2,205.7
Bankacılık ve Sigortacılık Hariç Ciro	1,301.7	1,288.68	1,028.3
Toplam Bankacılık Net Geliri	165	163.19	153.1
Toplam Sigortacılık Kooperatifleri ve Ortaklarının Prim Geliri	1,156.5	1,151.15	1,024.3

Kaynak: ICA Global-300 2014 Yılı Raporu (Anonim 2014c)

Global 300 ün sektörel bazlı dağılımına bakıldığında % 41 oranıyla özellikle sigortacılık sektörünün ağırlığı gözle görülmektedir. Sigortacılık, Tarım ve Gıda Endüstrisi ile Toptan ve Perakende Sektörünün toplamının global 300 ün % 88 ini oluşturduğunu görmekteyiz.

Çizelge 4.5. Global 300 de yer alan kooperatiflerin sektörel bazlı dağılımı

Sigortacılık	% 41
Tarım ve Gıda Endüstrisi	% 27
Toptan ve Perakende Sektörü	% 20
Sanayi ve Yan sanayi	% 5
Bankacılık ve Finansal Hizmetler	% 4
Diğer Hizmetler	% 1
Sağlık ve Sosyal bakım	% 1
Diğer faaliyetler	% 1

Kaynak: ICA Global-300 2014 Yılı Raporu (Anonim 2014c)

Cirosunun büyüklüğü itibari ile Global 300 listesine ülkemizden girmeyi başarmış herhangi bir kooperatifimiz bulunmamaktadır. Fakat kooperatif cirolarının o ülkeye ait kişi başı gayrisafi milli hasılaya oranı itibari ile yapılan sıralamada 200. sırada S.S. Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği ile 231. sırada S.S. İstanbul Eczacılar Üretim Temin Dağıtım Kooperatifi sıralamaya girmeyi başarmışlardır.

4.5. Türkiye’de Kooperatiflerin Genel Durumu

Çizelge 4.6. da görüldüğü üzere ülkemizde Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığı’nın görev ve sorumluluk alanında faaliyet gösteren 26 farklı türde 8.109.225 ortağa sahip 84.232 kooperatif bulunmaktadır.

Çizelge 4.6. Türkiye’de türlerine göre kooperatif, birlik ve ortak sayıları (2012)

İlgili Bkn.	Kooperatif Türleri	Kooperatif		Birlik		Merkez Birliği	
		Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak K.* Sayısı	Sayısı	Ortak B.* Sayısı
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bkn.	Tarımsal Kalkınma Koop.	8.173	842.563	82	4.939	4	77
	Sulama Koop.	2.497	295.984	13	733	1	10
	Su Ürünleri Koop.	522	29.972	14	202	1	12
	Pancar Ekicileri Koop.	31	1.638.981	1	31	-	-
	Tarım Kredi Koop.	1.767	1.082.978	16	1.767	1	16
	ARA TOPLAM	12.990	3.890.478	126	7.672	7	115
Çevre ve Şehir. Bkn.	Konut Yapı Koop	54.996	1.985.076	338	10.525	3	62
	Küçük San. Sit. Yapı Koop.	1.052	127.098	5	142	-	-
	Toplu İşyeri Yapı Koop.	1.810	103.536	7	116	-	-
	ARA TOPLAM	57.858	2.215.710	350	10.783	3	62
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	Tarım Satış Koop.	322	602.248	17	322	-	-
	Bağımsız TSK	22	2.245	-	-	-	-
	Tütün Tarım Satış Koop.	66	23.414	-	-	-	-
	Yaş Sebze Meyve Koop.	37	2.886	-	-	-	-
	Tüketim Koop.	2.970	288.063	17	155	1	9
	Motorlu Taşıyıcılar Koop.	6.734	199.220	42	754	1	15
	Esnaf ve Sanat. Kef. Koop.	993	685.105	32	894	1	32
	Küçük Sanat Koop.	331	10.043	5	14	-	-
	Temin Tevzi Koop.	344	24.497	-	-	-	-
	Turizm Geliştirme Koop.	391	17.448	3	33	-	-
	Üretim Pazarlama Koop.	483	22.491	5	429	-	-
	Tedarik Kefalet Koop.	7	599	-	-	-	-
	Yayıncılık Koop.	31	767	-	-	-	-
	Hamallar Taşı. Koop.	11	586	-	-	-	-
	İşletme Koop.	585	98.769	1	7	-	-
	Sigorta Koop.	3	15	-	-	-	-
	Yardımlaşma Koop.	24	22.160	-	-	-	-
	Eğitim Koop.	30	2.481	-	-	-	-
	ARA TOPLAM	13.384	2.003.037	122	2.608	3	56
GENEL TOPLAM	84.232	8.109.225	598	21.063	13	233	

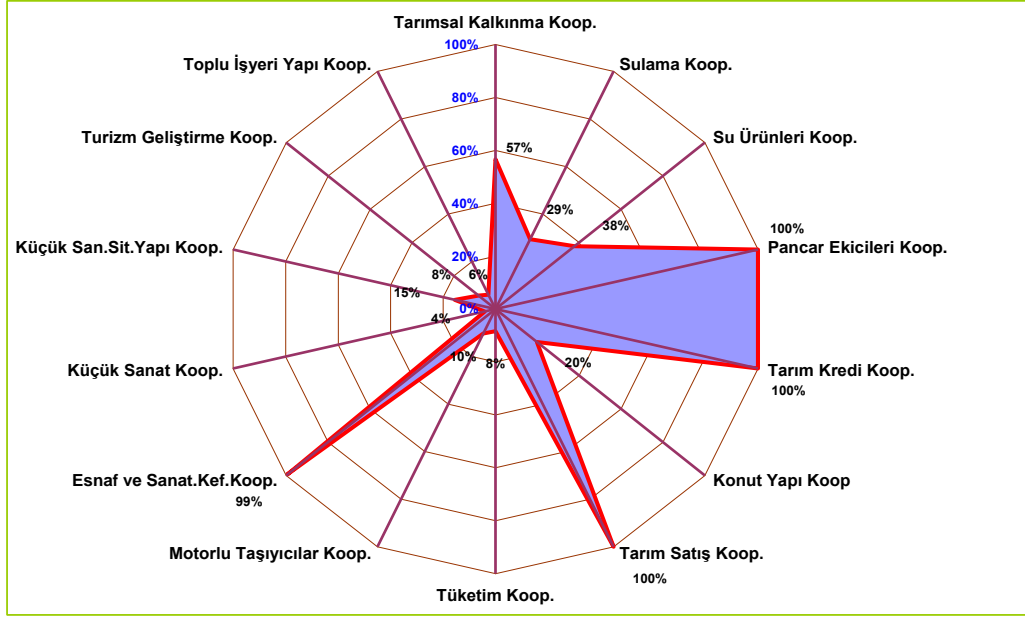
Kaynak: Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016 (Anonim 2012)

Çizelge 4.6. incelendiğinde 12.990 kooperatifin tarımsal amaçlı, 71.242'sinin tarım dışı amaçlarla kurulan kooperatifler olduğu görülmektedir. Tablodaki verilere göre Türkiye genelinde kooperatiflerin sadece %15,4'si tarımsal amaçlı kooperatiftir. Sayıca en fazla kooperatifin 54.996 ile konut yapı kooperatifleri olduğu görülmektedir. Konut ve yapı kooperatiflerin oranı ise %65,29'dur. Tüketim kooperatiflerinin oranı ise %3,52 ve 3 sigorta kooperatifinin oranı ise sadece %0,003'dür. Ülkemizdeki kooperatiflerin sektörel dağılımlarını dünya genelindeki kooperatiflerin sektörel dağılımı ile kıyaslandığımızda, dağılımların birbirlerinden çok farklı oldukları görülmektedir.

Ortak sayısı bakımından incelendiğinde % 24,47'lik oranla konut yapı kooperatifleri birinci sıradadır. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın görev ve sorumluluk alanında faaliyet gösteren kooperatiflerin toplam oranı ise % 47,97'dir. Kooperatif ve ortak sayıları ile ilgili ayrıntılı analizler yapıldığında, tarımsal amaçlı kooperatiflerde kooperatif başına düşen ortak sayısının daha fazla, tarım dışı kooperatiflerde ise daha az olduğu görülmektedir. Ülkemiz kooperatifçiliğinin genel karakteristiği, az ortaklı kooperatif yapısının hâkim olmasıdır (Anonim 2012).

1163 sayılı Kooperatifler Kanununda; kooperatiflerin üst örgütlenme hiyerarşisi; "kooperatif-birlik-merkez birliği-milli birlik" şeklinde öngörülmüştür. Bugün itibariyle üst örgütlenmedeki bu yapı tamamlanmış durumdadır. Ancak, kurulmuş olan bu örgütlere kooperatiflerin katılımı son derece yetersizdir. Genel olarak Türkiye'de kooperatiflerin üst örgütlere katılım oranı % 25 civarındadır. Kooperatif türleri itibariyle üst örgütlenmeye bakıldığında, -örgütlenmeye zorlayan düzenlemeler veya diğer fiili faktörlerin etkisiyle- Tarım Kredi, Pancar Ekicileri, Tarım Satış ile Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet kooperatiflerinde, üst örgütlere katılımın yüksek olduğu, bunun dışında kalan kooperatif türlerinde ise üst örgütlenmenin istenilen seviyede olmadığı görülmektedir (Anonim 2012).

Çizelge 4.7. Türkiye’de kooperatif türlerine göre üst örgütlere katılım yüzdeleri

Kaynak: Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016

Türkiyedeki kooperatiflerin sorunlarını temel yedi başlık altında inceleyebiliriz. Bunlar;

1. Devlet ile kooperatifler arasındaki ilişkiler
2. Eğitim, araştırma faaliyetleri
3. Örgütlenme ve kooperatifler arası işbirliği
4. Sermaye yetersizliği ve uygun finansmana erişim
5. Denetim sorunu
6. Kurumsal ve profesyonel yönetim eksikliği
7. Mevzuattan kaynaklanan sorunlar

4.5.1. Devlet kooperatif ilişkileri

Devlet ile kooperatifler arasındaki ilişki genelde iki nedene dayanmaktadır. Özellikle devlet, kooperatifçilik hareketine yön verecek, kooperatiflerin hukuki yerini ve rolünü belirleyecek yasaları hazırlama sorumluluğu nedeniyle ilgi duyar. İkinci olarak, kooperatif hareketinin ekonomik yönü; devleti bu konuda ilgilenmeye zorlar (Demirci 1998).

Türkiye’de kurulmuş kooperatiflerimize bakıldığında dikkat çeken en önemli husus, çoğu kooperatifin kuruluşunun devletin kredi vb. teşvik ve desteklerinin uygulama yıllarına rastlamasıdır. Tarımsal kooperatiflerin bizzat devlet tarafından kurulduğu bilinmektedir. Bu da ülkemizde kooperatifçiliğin devletin özel teşvik ve desteklerine sıkı sıkıya bağlı olduğu sonucuna ulaşmamızı sağlamaktadır. Bu sonuç, ülkemiz kooperatifçiliğinin yaşaması ve gelişmesinde devlet desteklerinin önemini göstermekte olup, kooperatifçiliğimiz kendi kendine sürdürülür bir yapıya dönüştürülmesinde, örgütlenmenin tabandan gelen harekete dayalı olarak gelişmesini sağlayıcı eğitim ve yayın faaliyetlerinin büyük katkısı olacağı açıktır (Vural 2014b).

Devlet ile kooperatifler arasındaki bu ilişki Türkiye’de üretici örgütlenmesi ve kooperatifçilik üzerinde bir devlet vesayeti sorununa sebep olmuş ve izlenen politikalar gerçek bir kooperatifçiliğin oluşmasını sağlayamamıştır. Son yıllarda yapılan yasal düzenlemelerle kooperatiflerin özerkliği konusunda önemli adımlar atılırken, gerekli önlemler alınmadığı için, kamu desteklerinin azalması ve uygun politikalar oluşturulamaması nedeniyle beklenen iyileşmeler gerçekleşmemiştir (Rehber 2007).

Türkiye’de devlet kooperatif ilişkisine örgüt üyesi üreticinin bakış açısı da sorunludur. Üreticilerimiz kooperatifleri, kendi örgütleri olarak değil, bir devlet (kamu) kurumu gibi görmektedirler. Bu durum gerçek demokratik kooperatiflerin oluşması önündeki en önemli engeldir. Hiç kuskusuz bu olumsuz durum, geniş ölçüde izlenen kooperatifçilik politikalarının bir sonucudur (Tuncay 2012).

Bu konuda çarpıcı bir bilgi vermek gerekirse, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB), Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) tarafından 2008 yılında gerçekleştirilen “Kooperatifçilik Sektörü Anket Çalışması”nda, devlet-kooperatif ilişkileriyle ilgili kapalı uçlu bir soruya; tarımsal amaçlı kooperatiflerin ortakları olan katımcıların %34’ü, “kooperatifler, devletin birer kurumu olması gerekir” şeklinde bir yanıt vermiştir. Bu sonuç, halen algılamanın ne yönde olduğunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır (Anonim 2012).

Diğer yandan kooperatiflerden sorumlu birden fazla kamu kuruluşu olması nedeniyle, kooperatifçilik uygulamalarındaki farklılıklara ve koordinasyon eksikliği yaşanmasına neden olmaktadır (Anonim 2012).

4.5.2. Eğitim, araştırma faaliyetleri

Dünya kooperatifçileri eğitim ilkesinin, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için büyük önem taşıdığını ve diğer kooperatif ilkelerinin tam anlamıyla uygulanmasının ancak bu ilkenin uygulanmasına bağlı olduğunu ileri sürmektedirler (Mülayim 2010).

Ülkemizde gerek kooperatif yöneticileri ve üyeleri ve gerekse halkın kooperatifçilik konusunda yeterli bir bilinç seviyesinde oldukları söylenemez. Şüphesiz bu konuda kooperatifçilik eğitiminin yetersiz kalmasının payı büyüktür. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından 2008 yılında gerçekleştirilen “Kooperatifçilik Sektörü Anket Çalışması”nda, ankete katılan yönetici ve ortakların büyük çoğunluğunun kooperatifçilik konusunda hiçbir eğitim almadıkları görülmüştür (Anonim 2012). Bu durum üyelerde, birlikte hareket etme ve örgütlenme bilincinin oluşmaması sorununun yanında ortaklar arasından yönetime seçilen yönetim ve denetim kurulu üyelerinin görev ve sorumluluklarının bilinmemesinden dolayı kooperatif içi yönetim ve denetim faaliyetinin sağlıklı işlememesine sebep olmaktadır.

Özdemir ve ark. (2003) tarafından bildirildiğine göre; kooperatif bilinci konusunda 1950’de yabancı bir uzman olan Colombain raporunda tarım satış kooperatifleri hakkındaki düşünceleri şu şekildedir: “çiftçi bu teşkilatları, mahsulleri için asgari fiyat temin etmek maksadıyla hükümet tarafından kurulmuş bir nevi sigorta olduğuna inanır. Fakat tüccar tarafından bir parça fazla fiyat teklifi karşısın da kendini serbest kabul ederek bu serbestliği kullanır ve bilmeden kendi kooperatifini ihmal eder. Ne mevzuat ne de eğitim, kooperatifin sermayeler birliği değil, bir insanlar birliği olduğu fikri yerleştirilememiştir.” Colombain raporunda belirtilen bu çiftçi davranışı kooperatif ortakları için bugünde geçerliliğini korumaktadır. Kooperatif ortakları tüccarın fazla fiyat vermesi karşısında ürününü kooperatife vermekten vazgeçebilmektedir (Bilgin ve Tanıyıcı 2008).

Nitekim Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı’nın başarılı bir kooperatif örneği üzerine yaptığı bir araştırmada ankete katılan işletmelerden kooperatife üye olanların %61,33’ü ve üye olmayanların da %95,35’i ürünlerini kooperatif yerine özel sektöre sattıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum ödeme noktasında incelendiğinde özel sektöre satılan ürünlerin bedelleri kooperatife verilenlere benzer şekilde çoğunlukla vadeli (ortalama vade süresi 30 gün) olarak alındığı tespit edilmiştir. Aynı çalışmada kooperatife üye olmanın en önemli dezavantajı ya da kooperatifin en önemli eksikliği üretim dönemi içerisinde (ürün tesliminden önce) nakit avans vermemesi gösterilmiştir (Can ve ark. 2014). 2014 yılında yapılan bu çalışma sonuçları bize 1950 yılında hazırlanan Colombain’in raporundan bu yana kooperatif üyelerinin yada daha geniş bir ifade ile çiftçilerimizin davranışlarında herhangi bir değişme olmadığını göstermektedir.

Bu nedenle kooperatifçilik eğitimin topluma ve okullarda öğrencilere sürekli verilmesi gereken bir unsur olmaktadır. Halkta kooperatif bilincinin yaygınlaştırılması için kitle iletişim araçları kullanılarak bilgilendirilmelidir. Üniversiteler de akademik düzeyde araştırmalar yapılarak Türkiye’ye yönelik stratejiler geliştirilmelidir. Eğitim çalışmalarına kooperatiflerde katkı yaparak tabana yayılmasına destek olmalıdırlar (Bilgin ve Tanıyıcı 2008).

4.5.3. Örgütlenme

Türkiye’de bulunan kooperatif sayısı, dünya genelindeki kooperatif sayının yüzde 10’una tekabül etmesine karşın ortak sayısı açısından oranların çok daha düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. Örneğin Almanya’da, 2.000 konut yapı kooperatifi yaklaşık 3 milyon ortağa sahipken, Türkiye’de yaklaşık 55.000 konut yapı kooperatifinin 2 milyon ortağı bulunmaktadır (Anonim 2012).

Bunun yanında dünyada kooperatifler toplumsal ve ekonomik ihtiyacın olduğu hemen her alanda faaliyet gösterirken Türkiye’de kooperatifçilik daha ziyade tarımsal kooperatifler ve konut kooperatifleri üzerinde yoğunlaşmışlardır. Kooperatiflerin önemli sayısal artış gösterdiği yıllara bakıldığında, devletin çeşitli alanlarda (tarım, konut inşaatı vb.) cazip ve uygun koşullarda krediler verdiği zamanlara rastladığı görülmektedir. Kooperatifler, sosyal ve ekonomik ihtiyacın neticesinde dayanışma ve birlikte iş yapma düşüncesi ile ortaya çıkması gerekirken, ülkemizde birçok kooperatif Uras (2003)’ in dediği gibi “devletin tanıdığı bazı kolaylıklardan veya sağladığı bazı imkanlardan yararlanmak” için formaliteyi yerine getirmek adına kurulmuşlardır (Anonim 2012).

Bir toplumun birbirine duyduğu güven, onun birlikte iş yapabilme kültürünün gelişmesine uygun bir ortam hazırlamaktadır. Ülkemizde örgütlenmenin önündeki önemli engellerden birisi de kişilerin birbirlerine olan güveninin düşük olmasıdır. Nitekim 1995-1996 yılları arasında yürütülen “Dünya Değerler Anketi” ile kişiler arası güvenin oranı ölçülmüş ve Türkiye’de “insanlara güvenirim” diyenlerin oranı % 6.5 olarak ortaya çıkmıştır. Güven unsuru aynı zamanda sosyal sermayenin temel belirleyici kriteridir. Türkiye açısından sonuçlar, sosyal sermaye yapısının mevcut olumsuzluklarını açıklar niteliktedir (Çekiç ve Ökten 2009).

Uluslararası iyi uygulamalar göstermektedir ki, kooperatifçilik sistemlerinin başarılı bir şekilde işlemesi ve kooperatiflerin kooperatifçilik ilke ve değerlerine uygun faaliyet gösterebilmesi için; düzenleme kararlarına katılan, kendi kendini yöneten, üyelerine her türlü hizmeti sunabilen ve üyelerini denetleyebilen bir kooperatif üst örgütlenme

yapısının varlığına ihtiyaç vardır. Bu kapsamda, ülkemiz kooperatifçiliğinin en önemli sorunlarından olan üst örgütlenme eksikliği ile ilgili olarak, farklı bir modele ihtiyaç olduğu açıktır. Zorunlu ortaklık temeline dayalı bir örgütlenme modeli dahil yeni önerilerin tartışılmasına gerek vardır (Anonim 2012).

4.5.4. Finansman

Türkiye’de var olan tüm kooperatifler, gerek öz sermayeleri, gerekse kredi olanaklarının yetersizliği nedeniyle, genellikle finansman güçlüğüyle karşılaşmaktadır. Kooperatiflerin öz sermayeleri; ortakların düşük ortaklık payı yüklenmeleri ve bu düşük ortaklık payını bile tam ödememeleri ve kooperatiflerde sermaye birikimini özendirici unsurların sınırlı oluşu nedeniyle, ciddi bir biçimde yetersizdir (Mülayim 2010).

Kooperatiflerde kâr amacı güdülmemesi nedeniyle alıkonulan kârların büyük önem arz etmemesi, ortaklar tarafından yapılan sermaye katkısının sınırlı kalması, tahvil ve hisse senedi gibi finansal varlıklar yoluyla kaynak temin edilememesi öz sermayenin yetersiz kalmasının bir diğer nedenleri olarak sayılabilir. Neticede mali güçleri sınırlı olan ortakların bir araya gelerek kurdukları kooperatiflerin öz kaynakları, mevcut ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde değildir (Anonim 2012).

Kooperatifçiliğimizin finansman sorununun çözümü için ilk akla gelen önlem, ortaklık paylarını arttırma yoluyla öz sermayelerinin arttırılmasıdır. Fakat, kooperatif ortakları genellikle küçük üretici ve tüketiciler olduğundan, yasal olarak yüklenebilecek ortaklık payı sınırı arttırılsa bile, ortaklık paylarının gerçekte çok fazla artması beklenilmemektedir (Mülayim 2010).

Kooperatiflerin finansman sorununa çözüm olarak bir diğer önlem ise kooperatifler tarafından kurulmuş kooperatif bankalarıdır. Dünyada kooperatifçiliğin gelişmiş olduğu ülkelerde kooperatif bankacılığının başarılı örnekleri mevcuttur. Ülkemizde kooperatif bankacılığının olmayışı kooperatifçilik adına çok büyük bir eksikliklerdir. Kooperatiflerin sermaye oluşturma açısından karşılaşılabilecek sorunların, “Kooperatifler Bankası” ile çözülmesinin gerekliliği sürekli olarak belirtilmiştir. Bu konuda hükümet

politikalarından çok devlet politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır (Vural 2014b). Her ne kadar kooperatif bankacılığı ile ilgili Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı'nda proje ve fizibilite çalışması yapıp, rapor hazırlanması konusunda faaliyet planlanmış ise de, Türkiye'de kooperatif bankası kurulması zor bir girişim olarak değerlendirilmektedir.

Eldeki mevcut imkanların değerlendirilmesi açısından kooperatiflerin en azından yatırımları için finansman sorununun çözümünde ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile bölgesel entegrasyonlar (BM, Dünya Bankası, AB vb.) tarafından verilen proje bazlı uygun kredi imkanlarından faydalanılabilir. Nitekim sadece Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı' nın (IPA-Instrument for Pre-accession Assistance) 2014-2020 yılları arasında Türkiye için ayırmış olduğu bütçe 4 milyar 453 milyon 900 bin Avro olarak ilan edilmiştir (Anonim 2014d).

Çizelge 4.10. Avrupa birliği 2014-2020 yılları arası planlanan katılım öncesi yardım tutarları (milyon Avro)

Ülke	2014	2015	2016	2017	2018-2020	Toplam
Arnavutluk	83,7	86,9	89,7	92,9	296,3	649,5
Makedonya	85,7	88,9	91,6	94,9	303,1	664,2
Kosova	83,8	85,9	88,7	91,9	295,2	645,5
Karadağ	39,6	35,6	37,4	39,5	118,4	270,5
Sırbistan	195,1	201,4	207,9	215,4	688,2	1.508,0
Türkiye	620,4	626,4	630,7	636,4	1.940,0	4.453,9

Kaynak: Avrupa Komisyonu 26 Eylül 2014 tarihli basın bülteni (Anonim 2014d)

Ancak Türkiye’de kooperatiflerin kurumsal kapasitelerinin genel olarak düşük olması, nitelikli personel, iletişim ve haberleşme alanındaki yetersizlikler, iyi proje üretememelerine ve projelere sağlanan hibe ve uygun kredi olanaklarından haberdar olmamalarına yol açmaktadır. Bu kapsamda, uluslararası fonlar ile Avrupa Birliği fonları hakkında kooperatif ve üst kuruluşlarını bilgilendirmek ve bu fonlar kapsamında yapılan proje çağruları ile söz konusu projelere nasıl katılım sağlayacakları hususunda haberdar olmalarını sağlamak ve proje üretme kapasitelerini geliştirmek amacıyla çalışmalar yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır (Anonim 2012).

4.5.5. Denetim

Türk kooperatifçiliğinin gelişimi ile yakından ilgili olan bir diğer konu da kooperatiflerde denetim sorunudur. Ülkemiz kooperatifçiliğinde, etkili bir denetim maalesef yapılamamaktadır (Mülayim 2010).

Kooperatiflerde denetimi iç denetim, üst denetim ve dış denetim olmak üzere üç gruba ayırabiliriz.

İç denetim, kooperatifin tüm faaliyetlerinin gözden geçirilmek suretiyle yapılan denetimdir. Kooperatif genel kurulu ve ortakları ile denetçiler tarafından yapılmaktadır. Kooperatiflerde iç denetim uygulaması, genel kurul toplantılarında çoğunlukla yönetim kurulu tarafından hazırlanan denetim kurulu raporlarının okunması işlemi ile sınırlı kalmaktadır. Denetim kurulu üyeleri, genellikle uzman olmayan kişilerden oluşmakta kanun ve ana sözleşmeden kaynaklanan görev ve sorumluluklarını da yeterince bilememekte veya yerine getirmemektedir (Anonim 2012).

Üst denetim ise 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nun 75. Maddesi gereğince kooperatif merkez birliklerinin kendisine bağlı birlik ve kooperatifleri denetleme sorumluluğu ve görevini kapsar. Kooperatiflerde üst örgütlenmenin istenilen seviyeye ulaşmaması ve mevcut üst örgütlerin de yeterince güçlü olmaması nedeniyle, bu örgütlerde denetim kadroları istihdam edilememektedir. Bu anlamda, yol gösterici,

eğitici, hataları en aza indiren bir üst kuruluş denetimi de gerçekleştirilememektedir (Anonim 2012).

Dış denetim ise ilgili bakanlığın görevlendirdiği personel yada bağımsız denetim kuruluşlarınca yapılan denetimdir. Kooperatifçilik alanında periyodik dış denetim sağlayan bağımsız bir denetim sisteminin bulunmaması, muhasebe işlemleri ve diğer işlerin standartlara uygun olarak yürütülmesinde, kooperatifin ve yöneticilerinin iş performanslarının incelenmesi gibi konularda eksikliğe yol açmaktadır (Anonim 2012).

Kooperatiflerde devlet denetimi ise genel olarak; ana sözleşmenin incelenmesi ve onayı, genel kurul toplantısında temsilci bulundurmak, kooperatiflerin ve üst kuruluşlarının işlem, hesap ve varlıklarını müfettiş ile kooperatif kontrolörlerine denetlettirmek şeklinde gerçekleşmektedir. Ancak, devlet denetimi, kooperatif sayısının çokluğu ve buna bağlı olarak kooperatif ortaklarından gelen şikayetlerin fazlalığı ve personel yetersizliği gibi nedenlerle sınırlı kalmaktadır (Anonim 2012).

Görüldüğü üzere kooperatiflerde denetimin hiçbir kademesinde etkili bir denetimin yapıldığı söylenemez. Kooperatiflerin demokratik yapılarını bozmadan denetim sorununun çözümünde en etkili aracın kooperatif üst örgütleri ve kooperatif bankası gibi bağımsız dış denetçilerin denetlemesi olduğu unutulmamalıdır. Bu amaçla üst örgüte bağlı bir “denetleme kurulu” kurulması veya Türkiye’de kooperatif üst örgüt denetimini daha sistematik ve bağımsız hale getirmek için, Almanya’da olduğu gibi ”Kooperatif denetim birlikleri” oluşturulması düşünülebilir (Mülayim 2010).

4.5.6. Kurumsal ve profesyonel yönetim

Kooperatif yöneticileri, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu gereğince genel kurulda kooperatif ortakları arasından seçilerek göreve başlamaktadırlar. Yönetim kurulu üyesi olmak için eğitim düzeyi, yönetim tecrübesi, yaş gibi ayrıca bir şart aranmamaktadır. Bu sebepten yönetim kuruluna seçilen kişilerin genel olarak kooperatifçilik ve özellikle yönetim konularında herhangi bir eğitimlerinin bulunmadığı bilinmektedir (Anonim 2012). Genel kurulların ise her yıl toplanıyor olması, her sene yönetim kurulunun

değişmesi ihtimalini gündeme getirmektedir. Bu durum yönetimde istikrarın sağlanamamasına da sebep olabilmektedir.

Kooperatiflerin ölçek küçüklüğü, buna bağlı olarak profesyonel yönetici ve uzman personel istihdam edilememesi, üst örgütlerin bilgi ve tecrübelerinden faydalanılamaması, yönetici ve ortakların asgari düzeyde kooperatif ve yönetim kültürüne sahip olmayışı, kooperatiflerin başarısının ortaklar arasından seçilen amatör yöneticilerin bilgi ve yeteneklerine bağlı olması gibi faktörler, kooperatiflerin başarısını olumsuz yönde etkilemektedir (Anonim 2012).

Dolayısıyla, kooperatif ve üst kuruluşları, faaliyet gösterdikleri sektörlerde başarılı olarak ayakta kalabilmek için uluslararası düzeyde uygulanmakta olan modern yönetim anlayışını benimsemeli ve uygulamalıdır. Özellikle, kooperatif yönetim kurulları, genel kurul ile birlikte kooperatifin kısa, orta ve uzun vadeli amaçları ile hedeflerinin belirlenmesi, ortaklar ile ilişkiler, genel kurul işlemleri ve atanmış yöneticilerin denetimi gibi konulara ağırlık vermeli; teknik uzmanlık ve beceri gerektiren ve kooperatiflerin işletmecilik yönünü ilgilendiren konularda ise işlerin yürütülmesini tamamen profesyonellere bırakmalıdırlar. Bu anlamda, kurumsal yönetim anlayışının hakim kılınması amacıyla düzenlemeler yapılması ve diğer yardımcı mekanizmaların harekete geçirilmesi gerekli görülmektedir (Anonim 2012).

4.5.7. Mevzuat

Türkiye’de kooperatiflerin üç ayrı Bakanlığın görev alanında olması, Bakanlıkların hazırladıkları ana sözleşmelerde, uygulamada ve denetimlerde farklılıklara yol açmakta, daha çok kooperatif türlerine göre bir yaklaşım geliştirilmekte ve ortak bir uygulama alanı oluşturulamamaktadır (Anonim 2012). Ayrıca kooperatifler ile ilgili birden fazla yasanın bulunması bu karmaşıklığı arttırıcı bir diğer unsur olmaktadır. Bu sebepten tarım ve tarım dışı tüm kooperatiflerin tek bir demokratik kooperatifler yasası altında toplanması ve çok başlılığın ortadan kaldırılması gerekmektedir (Mülayim 2010).

Diğer yandan tarım alanında adı birlik olan ve çok farklı yasal dayanakları bulunan üretici örgütleri de söz konusudur. Üretici örgütlenmesinin önünde bu şekilde farklı yasal alternatifler varken, üretici birlikleri ve yetiştirici birliklerinin de birer alternatif olarak sunulması ve bunlara ilişkin bağımsız yasal düzenlemeler yapılması durumu daha da karmaşık hale getirmiştir. Bu yasa bolluğu ve karmaşanın ortadan kaldırılması gerekmektedir (Rehber 2011).

Kooperatifler mevzuatının uygulamasında öncelikle çok başlılığın ortadan kaldırılması, kanunun bazı hususlarda idari düzenlemelere izin verecek esnekliğe kavuşturulması ve yargı süreci ile ilgili olarak ihtisas mahkemeleri ve uyuşmazlık kurulları gibi önerilerin değerlendirme konusu yapılarak acil çözümler üretilmesi gerekli görülmektedir. Ayrıca, 14 Şubat 2011 tarih ve 27846 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun getirdiği yenilikler ile AB düzenlemeleri, BM ve ILO Kararları gibi uluslararası esaslara uyum sağlanması, değişiklik yapılmasını gerektiren diğer önemli faktörlerdir (Anonim 2012).

5. FİNANSAL ANALİZ

5.1. Finansal (Mali) Analiz

5.1.1. Finans yönetimi

En temel anlamda işletme; mal veya hizmet üreterek kar elde etmeyi hedefleyen ekonomik birim olarak tanımlanabilir. Süreklilik kavramı gereği; işletmelerin faaliyetlerinin devamı, ancak etkin bir yönetim ve finans politikasıyla mümkündür. Bunun içinde gerek yönetimde gerekse de finans alanında etkili yöneticilere ihtiyaç vardır. Yöneticilerin tahmin etme, planlama, koordine ve kontrol etme gibi temel yönetim işlevlerini yerine getirilebilmeleri için ise işletmenin güçlü bir finansal yapıya sahip olması gerekir (Burucu 2009).

İşletmeler; varlıklarını sürdürebilmek, talep yaratmak, var olan ve oluşan talebi karşılayabilmek ve büyüebilmek, hepsinden önemlisi firma değerini arttırabilmek için çeşitli yatırımlar yapmak, bu yatırımların nasıl elde edileceğine ve nasıl ödeneceğine karar vermek zorundadır. Bu karar sürecinde, işletmelerde finans bölümü devreye girmekte ve önemli bir rol üstlenmektedir (Ercan ve Ban 2005).

Finansal yönetim, işletme için gerekli fonların belirlenmesi, sağlanması ve yönetilmesini ifade eder. Fonları en uygun kaynaklardan, en uygun koşullarda sağlanmasını, bu sağlanan fonların da en etkin şekilde ve en verimli yatırımlarda kullanılmasına yönelik uygulamaları kapsamaktadır (Poyraz 2008).

Ticaretin başlangıcından bu yana finans fonksiyonu temelde aynı amaca hizmet etmekle beraber modern anlamda finansmanın gelişmesi 19.yy dan sonra başlamıştır. Özellikle 1900'lü yılların başında teknolojik gelişmeler firmaların kaynak ihtiyaçlarını arttırmıştır. 1930'lara kadar olan dönemde kaynak temini, finans yönetiminin temel politikası olarak kabul görmüş ve firmaya daha fazla kaynak bulabilen finansçı da iyi bir finansçı olarak kabul edilmiştir (Ercan ve Ban 2005).

Finansmanla ilgili köklü değişiklikler, 1930 dünya ekonomik bunalımı döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönemde artan işletme başarısızlıkları nedeniyle, iflas, yeniden örgütlenme, işletme varlıklarının nakde dönüştürülmesi, sermaye piyasalarında devlet düzenlemeleri gibi konular üzerinde öncelikle durulmuştur (Ceylan 2001).

1930'dan önce kaynak bulma konusunda yoğunlaşmış olan finans yönetimi ve finans yöneticileri, 1930'lardan itibaren firmaların sermaye bütçelemesi kararları, yatırım projelerinin seçimi, sermayenin etkin kullanımı konularına da ağırlık vermişlerdir (Ercan ve Ban 2005).

1950'li yıllardan sonra çok önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bilançonun aktif tarafının önemi artmıştır. Başka bir değişle, işletmeler açısından varlıklara yatırım veya fonların kullanımı önem kazanmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak, kasa, stoklar, alacaklar ve sabit varlıklara yapılacak yatırımlarla ilgili olarak, matematiksel modeller geliştirilmiştir (Ceylan 2001).

Büyük veya küçük, kâr amaçlı veya kâr amaçsız bütün işletmelerin finansal yönü vardır ve işletmelerin başarısı ya da başarısızlığı büyük ölçüde finansal yönetiminin kalitesi ve başarısı ile ilgilidir (Burucu 2009).

5.1.2. Finansal analizin tanımı, amacı ve önemi

Finansal analiz, bir firmanın finansal durumunu, faaliyet sonuçlarını ve finansal yönden gelişmesini tespit etmek ve firma ile ilgili geleceğe dönük tahminde bulunabilmek için, finansal tablolarda yer alan kalemler arasındaki ilişkileri ve bunların zaman içerisinde göstermiş oldukları eğilimlerin incelenmesi sürecidir. Firmanın faaliyetlerindeki etkinlik ve başarı derecesini ölçmede, öngörülen hedeflerine ulaşp ulaşmadığını belirlemede, planların hazırlanmasında, izlenecek politikalar konusunda, firma faaliyetlerinin her evresinde doğru ve düzeltici kararlar almada finansal analiz sonuçlarından yararlanır (Şamiloğlu ve Akgün 2010).

İşletmelerde yöneticinin ana görevi işletmenin aktif ve pasifini yöneterek hedeflenen kara güvenli bir şekilde ulaşmasını sağlamaktır. Yani işletme, ancak doğru bir ekonomik yapı (varlık yapısı) ve mali yapı (kaynak yapısı) ile amaçlarını gerçekleştirebilir. Bunun içinde geçmişle ilgili bilgilerden gelecekle ilgili bazı ip uçları elde etmek gerekir. İşletmelerde mali planlama ve kontrol faaliyetlerinin yürütülebilmesi için işletmelerin mevcut ve olması gereken mali durumunun bilinmesi gerekir. Mali durumla ilgili bilgilerin kaynağını da mali tablolar oluşturur (Çabuk ve Lazol 2009).

Öte yandan işletmeye kredi vermeyi düşünenler veya potansiyel ortaklar içinde finansal analize gereksinim duyulmaktadır (Ceylan 2001).

5.2. Finansal Analiz Çeşitleri

Finansal analiz; analizin kapsamı, amacı ve analizi yapanın durumu dikkate alınarak sınıflandırılabilir. Bu açılarından konuya yaklaştığımızda finansal analiz üç farklı şekilde sınıflandırılabilir (Çabuk ve Lazol 2009).

- 1.Finansal analizin yapılış amacına göre sınıflandırılması
- 2.Finansal analizi yapanın durumuna göre sınıflandırılması
- 3.Finansal analizin kapsamına göre sınıflandırılması

5.2.1. Yapılış amacına göre finansal analiz türleri

Finansal analiz, yapılış amacına göre dikkate alındığında yönetim analizi, kredi analizi ve yatırım analizi olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Şamiloğlu ve Akgün 2010).

5.2.1.1. Yönetim analizi

Yönetim Analizi; işletme yöneticilerine, işletme ile ilgili çeşitli konularda gerekli verileri vermek ve işletmenin geleceği ile ilgili olarak alınacak kararlarda ışık tutmak amacıyla yapılan analiz türüdür (Akdoğan ve Tenker 2007).

İşletme faaliyetlerinin başarısını ölçmek, planlanan hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını belirlemek, olumsuz sonuçların nedenlerini araştırmak, geleceğe ilişkin kararlar almak amacıyla yapılan analizdir. Yönetim çalışmalarının etkinliğini sağlamak ve alınacak kararlara dayanak olmak üzere yapılır (Burucu 2009).

5.2.1.2. Yatırım analizi

Bir işletmenin mevcut ortakları ile işletmeye ortak olmayı düşünenler, işletmenin sürekliliği, yatırımın güvencesi, karlılık, gelecekteki kazanma gücü, hisse senetlerinin değerindeki artışlar, kar dağıtım politikası ve bunların gösterdiği eğilimle ilgilenirler. Yatırım analizleri işletmenin mevcut ortakları ile işletmeye gelecekte ortak olmayı düşünenler ve işletmeye uzun vadeli fon sağlayan veya fon sağlamayı düşünenler tarafından yapılır (Çabuk ve Lazol 2009).

5.2.1.3. Kredi analizi

İşletmenin likidite gücünün belirlenmesi, kısa ve uzun vadeli borç ödeme gücünü tespit edilmesi kredi veren kuruluşlar tarafından oldukça önemli bir konudur.

Bu analiz, işletmeye bir yönüyle kredi ilişkisi içinde olan veya olacak olan taraflarca, işletmenin riskliliğinin değerlendirilerek alınacak kredi kararındaki riskin en aza indirilmesi amacıyla yapılmaktadır. Uygulamada özellikle finans kuruluşları tarafından, işletmeye sağlanan kredi verilip verilmemesi kararının verilmesi aşamasında ve kredinin kullandırım şartlarının belirlenmesinde kullanılır (Tutar 2007).

5.2.2. Analizi yapacak olan şahıslara göre finansal analiz türleri

Analizi yapacak olan kişilerin işletme içinden ya da dışından olmalarına göre iç ya da dış analiz olarak iki gruba ayrılmaktadır.

5.2.2.1. İ analiz

Yöneticiler, muhasebeciler, i denetçiler gibi işletme içinden olan kimselerin yapmış olduğu analiz türüdür (Akdoğan ve Tenker 2007).

İ analizde analizi yapacak olan kişi işletmenin dış kullanımına da açık olan bilanço ve gelir tablosu yanında işletmede mevcut olan diğer tüm belge ve bilgilerden yararlanır. Bu nedenle i analizde, işletmenin karlılığı, verimliliği, ekonomik ve mali yapısı detaylı bilgilere dayanılarak ortaya konabilir (abuk ve Lazol 2009).

5.2.2.2. Dış analiz

İşletmeyle ilişkisi bulunan üçüncü kişilerin, işletmenin yayınlamış olduğu raporlardan yararlanarak yaptıkları analizdir. Bu analiz türünde analizi yapan kişiler işletmenin bünyesinde çalışmamaktadır. Bu bakımdan analizi yapanlar, yalnızca işletmenin yayınlamış olduğu raporlar ve vermiş olduğu bilgilerle yetinmek zorundadırlar (Akdoğan ve Tenker 2007).

5.2.3. Kapsamına göre finansal analiz türleri

Kapsamına göre analiz türleri statik analiz ve dinamik analiz olmak üzere iki başlık altında değerlendirilir.

5.2.3.1. Statik analiz

Belirli bir tarihte veya belirli bir dönemde finansal tablolardaki unsurlar arasında o tarihe veya o döneme ait finansal tablo verilerinin kendi aralarındaki ilişkilerini saptamak için yapılan analizdir (Poyraz 2008).

İşletmenin bir dönemine ait mali tabloların incelenerek, hesap kalemleri arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi esasına dayanır (Tutar 2007).

Statik finansal analiz, dikey analiz olarak da ifade edilebilir. Statik analiz, genellikle oran ve yüzde yöntemi kullanılarak yapılır (Düzer 2008).

5.2.3.2. Dinamik analiz

İşletmelerin birbirini takip eden dönemlerine ait mali tablolarında yer alan kalemler arası ilişkinin ve bu kalemlerin zaman içerisinde göstermiş olduğu eğilimlerin belirlenmesi ve yorumlanması şeklindeki analize dinamik analiz adı verilir. Dinamik analiz belli bir faaliyet dönemine ait bilgilerin geçmiş dönemlerle karşılaştırılarak değişim, eğilim ve ilişkilerin belirlenmesi, olumlu ve olumsuz gelişmelerin görülmesini sağlar. Bu da statik analize göre dinamik analizin üstünlüğünü teşkil eder (Çabuk ve Lazol 2009).

İşletmenin birden fazla dönemine ilişkin verilerini karşılaştırarak değerlendirir ve dönemler arası oluşan değişimleri ortaya koyar (Poyraz 2008).

İşletmenin cari dönem verileri, geçmiş faaliyet dönemlerine ait finansal verilerle karşılaştırılarak, işletmenin finansal plan ve bütçe hedeflerine ulaşıp ulaşmadığı tespit edilir (Şamiloğlu ve Akgün 2010).

5.3. Finansal Tablolar

Mali tablo; bir işletmenin sahip olduğu varlıklar ve bu varlıklarda meydana gelen değişiklerle ilgili para ile ifade edilen işlemlerin raporlanması ve tablolar yardımıyla sunulmasıdır (Acer 2010).

İşletmelerin içinde buldukları durumu görmek, performanslarını değerlendirmek amacıyla genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri doğrultusunda hazırlanan tablolardır. Finansal tablolar, finansal analizlerin yapılmasında araç görevi görmektedir (Poyraz 2008).

İşletmenin mali durumu hakkında yakından ilgilenen hissedarları, ortakları, kredi veren kuruluşlar ve diğer ilgililer, işletmenin sahip olduğu ekonomik değerlerin neler olduğunu ve bunların nelerden sağlandığını, işletme kazancının nerelerden ve nasıl dağıtıldığını veya dağıtılacağını bilmek isterler. Nitekim muhasebenin bilgi verme işlevi mali tablolarla sağlanmaktadır (Acer 2010).

Finansal Tabloların Sunuluşuna İlişkin Türkiye Muhasebe Standardı (TMS 1) Hakkında Tebliğ'e göre finansal tabloların amacı: "Finansal tablolar işletmenin finansal durumunun ve finansal performansının biçimlendirilmiş sunumudur. Finansal tabloların amacı, geniş bir kullanıcı kitlesinin ekonomik kararlar almalarına yardımcı olan işletmenin finansal durumu, finansal performansı ve nakit akışları hakkında bilgi sağlamaktır. Ayrıca finansal tablolar, yöneticilerin kendilerine emanet edilen kaynakları ne etkinlikte kullandıklarını da gösterir. Finansal tablolar bu amaca ulaşmak için, işletmeye ilişkin varlıklar, borçlar (yabancı kaynaklar), öz kaynaklar, karlar ve zararlar dahil olmak üzere gelir ve giderler, ortakların ortak olmaları sebebiyle yaptıkları katkılar ve ortaklara yapılan dağıtımlar ve nakit akışları ile ilgili bilgileri sunar. Bu bilgi, dipnotlarda yer alan diğer bilgilerle birlikte finansal tablo kullanıcılarının işletmenin gelecekteki nakit akışlarını ve özellikle bunların zamanını ve kesinliklerini tahmin etmelerine yardımcı olur." denmektedir (Anonim 2008).

Mali tablolarda yer alan bilgilerin karar vericiler tarafından en iyi şekilde ve süratle kullanılabilmesi için bu tabloların anlaşılabilir, uyumlu, güvenilir, doğrulanabilir, tarafsız, eksiksiz ve karşılaştırılabilir olması gerekir (Acer 2010).

Muhasebe sistemi uygulama genel tebliğde işletmelerden düzenlenmesi istenen mali tablolar:

1. Bilanço
2. Gelir Tablosu
3. Satışların Maliyeti Tablosu
4. Fon Akım Tabloları
5. Nakit Akım Tablosu
6. Kâr Dağıtım Tablosu
7. z Kaynaklar Değişim Tablosu olarak sıralanmıştır.

Bu tablolardan, bilanço ve gelir tablosu temel mali tabloları, diğerleri ise ek (yardımcı) mali tabloları oluşturur (Anonim 1992).

5.3.1. Temel mali tablolar

5.3.1.1. Bilanço

Bilanço, bir işletmenin belli bir tarihte sahip olduğu varlıklar ile bu varlıkların sağlandığı kaynakları gösteren mali tablodur (Anonim 1992). Bu tarih bilanço günü olabileceği gibi herhangi bir günde olabilir. Ancak hesap döneminde işletme hakkında kesin bilgi edinebilmek amacıyla hesap döneminin son gününde yapılır. Bu ise genellikle takvim yılının son günüdür (Burucu 2009).

Bilançoda yer alan kalemler aktif (varlıklar) ve pasif (kaynaklar) adlı iki tabloda toplanır. Aktif, sahip olunan varlıkları gösterirken, pasif bu varlıkların sağlandığı kaynakları bünyesinde toplar (Akdoğan ve Tenker 2007).

AKTİF = VARLIKLAR = EKONOMİK YAPI
PASİF = KAYNAKLAR = FİNANSAL YAPI

İşletmenin aktifleri işletmenin mevcutları ile alacaklarının toplamından, pasifleri ise işletmenin sermayesi ile borçlarının toplamından oluşur (Çetin ve Tipi 2005).

İşletmenin mevcutları ile alacaklılarının toplamı, öz kaynakları ile borçlarının toplamına eşittir ki, bu aynı zamanda işletmenin bilançosunu oluşturan aktif ve pasif taraflarının eşitliğini de ifade etmektedir. Ayrıca, işletmenin aktif toplamı pasif toplamından büyük ise, bu durumda işletme kar etmiş demektir. Eşitliğin sağlanması açısından karın bilançonun pasifine ilave edilmesi gerekir. İşletmenin zarar etmesi durumunda ise, bilançonun yine denkliğinin sağlanması için, zararın aktif tarafta yada pasifte öz sermayeden indirim olarak gösterilmesi gerekmektedir (Şamiloğlu ve Akgün 2010).

Likidite, varlıkların hızlı ve kolayca nakde dönüşebilme yeteneğini ifade eder. Bilançonun aktifinde yer alan varlıklar, paraya dönüşme hızlarına göre en çok likitten en az likit değere doğru, pasifinde yer alan kaynaklar ise en kısa vadeli kaynaktan en uzun vadeli kaynağa doğru sıralanırlar (Anonim 1992).

İşletme varlıkları genel olarak iki bölümde sunulur. Dönen varlıklar normal koşullarda bir yıl veya işletmenin normal faaliyet dönemi içinde paraya çevrileceği veya kullanılacağı tahmin edilen varlıklardan oluşur. Bir faaliyet döneminde paraya çevrilemeyen veya tükenmeyen varlıklar aktifin ikinci bölümü olan duran varlıkları oluşturur. Duran varlıklar, normal şartlar altında bir yıl içinde elden çıkarılması düşünülmeyen veya yararları bir yılda tükenmeyecek varlıklardır (Akdoğan ve Tenker 2007).

Bilançonun pasif tarafı ise genelde borçlar ve öz sermaye olarak iki gruba ayrılmakla beraber borçlar da kendi içinde kısa vadeli borçlar ve uzun vadeli borçlar olarak ikiye ayrılır. Kısa vadeli borçlar, vadeleri bir yıla kadar olan borçlardır. Uzun vadeli borçlar ise vade tarihleri bir yıldan daha fazla olan borçlardır. Pasifte bulunan diğer bir grup olan öz sermaye grubunda ise, işletmenin sahip veya ortaklarının işletmeye koydukları

sermaye görülür. Bir işletmenin öz sermayesi, net aktif tutarı ile borçlar arasındaki olumlu farka eşittir (Burucu 2009).

Şekil 5.1. Bilançonun temel yapısı

AKTİFLER	PASİFLER
*Dönen varlıklar (En fazla bir yıl içinde nakde dönüşeceği düşünülen varlıklar)	*Kısa vadeli yabancı kaynaklar (En fazla bir yıl içinde ödenecek borç ve yükümlülükler)
*Duran varlıklar (Bir yıldan daha uzun bir sürede nakde dönüşeceği düşünülen varlıklar)	*Uzun vadeli yabancı kaynaklar (Bir yıldan daha uzun bir sürede ödenecek borç ve yükümlülükler)
	*Öz sermaye (İşletmenin ortaklarından sağlanan ve işletmenin yürüttüğü faaliyetlerin sonucu yaratılan kaynak)

5.3.1.2. Gelir tablosu

Gelir tablosu, işletmenin belli bir dönemde elde ettiği tüm gelirler ile aynı dönemde katlandığı bütün maliyet ve giderleri ve bunların sonucunda işletmenin elde ettiği dönem net kârını veya dönem net zararını kapsar (Anonim 1992).

Gelir tablosunu bilançodan ayıran en önemli özellik, bilanço işletmenin belirli bir andaki mali durumunu yansıtırken, gelir tablosu işletmenin belirli bir dönem içinde sağlanan karın yada zararın oluşum biçimi hakkında bilgi verir (Akdoğan ve Tenker 2007).

Gelirler > Giderler = Kar

Gelirler < Giderler = Zarar

5.3.2. Yardımcı mali tablolar

5.3.2.1. Satışların maliyeti tablosu

Gelir tablosundaki satışların maliyeti kısmı işletmenin dönem içindeki stok hareketleri ile satılan mamül, ilk madde ve malzeme ile ticari mal gibi maddelerin ve satılan hizmetlerin maliyetini göstermek üzere ayrı bir tablo halinde düzenlenir. Bu tablo, gelir tablosunun ekini oluşturur ve gelir tablosunu tamamlar (Anonim1992).

Satışların maliyeti tablosunun ana kalemleri şunlardır:

- a) Direkt ilk madde ve malzeme giderleri
- b) Direkt işçilik giderleri
- c) Genel üretim giderleri
- d) Yarı mamul stoklarında değişim
- e) Mamul stoklarında değişim

5.3.2.2. Fon akım tablosu

Fon akım tablosu belirli bir dönemde bir işletmenin faaliyetlerini finanse etmek için sağladığı kaynakları ve bu kaynakların kullanıldığı yerleri özetleyen, finansal durumdaki değişimleri açıklayan tablodur (Anonim 1992).

Fon akım tablosu, belirli bir dönem içinde işletmenin, gerek finansal kaynaklardan ve gerekse faaliyetleri sonucu elde ettiği mali kaynakları ve bunların kullanım yerlerini göstermek suretiyle bilanço ve gelir tablosunda görülmeyen fon akımını göstermektedir. Böylece işletme ile ilgilenenlere işletmenin ekonomik gücü yanında, mali gücü ve bunun kullanım biçimi hakkında bilgi verilmekte ve işletmenin fon yaratma yeteneği gösterilmiş olmaktadır (Akdoğan ve Tenker 2007).

Fon akım tablosundan işletme yönetiminin, finansmanda uygunluk ilkesine, yani uzun vadeli yatırımların uzun vadeli fonlarla finanse edilmesi gereğine uyup uymadığı açık olarak görülebilir (Çabuk ve Lazol 2009).

5.3.2.3. Nakit akım tablosu

İşletmenin belirli bir hesap dönemi içinde ortaya çıkan nakit akışlarını, kaynakları ve kullanım yerleri bakımından gösteren tablodur. Bu tabloda fon kavramı, kasa mevcudu ve bankadaki mevduatları kapsar (Anonim 1992).

5.3.2.4. Kar dağıtım tablosu

Kar dağıtım tablosu, işletmenin dönem kârının dağıtım biçimini gösteren tablodur. Kâr dağıtım tablolarının düzenlenme amacı, özellikle sermaye şirketlerinde dönem kârından, ödenecek vergilerin, ayrılan yedeklerin ve ortaklara dağıtılacak kâr paylarının açıkça gösterilmesi ve şirketlerin hisse başına kâr ile hisse başına temettü tutarının hesaplanmasıdır (Anonim 1992).

5.3.2.5. Öz kaynaklar değişim tablosu

Özkaynaklar değişim tablosu; ilgili dönemde öz kaynak kalemlerinde meydana gelen artış veya azalışları bir bütün olarak gösteren tablodur. Özkaynaklar değişim tablosunun düzenleniş amacı özellikle sermaye şirketlerinde dönem içinde özkaynak kalemlerinde meydana gelen değişmelerin topluca gösterilmesini sağlamaktır (Anonim 1992).

6. İNCELENEN İŞLETMELERİN FİNANSAL ANALİZİ

Finansal tablolar analizi, analizi yapacak işletme ilgililerinin amaçlarına uygun olarak, bir veya birkaç döneme ait finansal tablolarda yer alan kalemlerin, gerek kendi aralarındaki gerekse bütünle olan ilişkilerinin çeşitli analiz tekniklerinden yararlanılarak incelenmesi, yorumlanması ve işletmenin içinde bulunduğu koşulların da göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi işlemleridir (Akdoğan ve Tenker 2007).

Muhasebe bilgi sisteminin ürettiği verilerden hareketle hazırlanan finansal tabloların kullanıcılar açısından anlaşılır ve yorumlanabilir hale getirilmesi için finansal analiz tekniklerinden yararlanır. Finansal analiz sonucu ortaya çıkan rakamların daha anlamlı hale gelebilmesi için geçmiş yılların rakamlarıyla veya sektör ortalama değerleriyle karşılaştırmalar yapılmalıdır (Şamiloğlu ve Akgün 2010).

Sermaye yapısı ile ilgili analizlerde işletmenin gücü ve başarısını belirleyebilmek için, elde edilen işletme sonuçlarını benzer işletme sonuçları veya daha önce yapılmış araştırma ve teorik çalışmalarda bulunan sonuçlarla karşılaştırma yapıp incelenebileceği gibi işletmenin kendi güç ve başarısını belirlemek amacıyla işletmenin daha önceki yıllara ait kendi verilerinden faydalanarak inceleme yapabilir. Analiz ne şekilde yapılırsa yapılsın, işletmelerin sermaye yapıları ve faaliyetlerine ilişkin bilgi ve verilere dayalı olarak, birtakım rasyoları (oranları) elde edilmesi gerekir (Rehber ve Tipi 2005).

Finansal analizde kullanılan başlıca analiz teknikleri şunlardır:

- 1- Karşılaştırmalı tablolar analizi
- 2- Dikey yüzdeler tekniği
- 3- Eğilim yüzdeleri tekniği (Trend Analizi-Yatay Analiz)
- 4- Oran Analizi

6.1. Karşılaştırmalı Tablolar Analizi (Yatay analiz)

Karşılaştırmalı analiz dinamik bir analiz türü olup, bu yöntemde farklı tarihlerde düzenlenmiş işletme faaliyet sonuçlarına ilişkin özet tabloların karşılaştırarak incelenmesi ve ortaya çıkan değişimlerin değerlendirilmesi esasına dayanır (Çetin ve Tipi 2005).

Mali tablolarda yer alan rakamların karşılaştırılabilmesi için faaliyet dönemlerinin eşdeğer olması, tablolardaki bilgilerin aynı muhasebe kavram ve ilkelerine göre hazırlanmış olması gerekir. Bu analiz, enflasyon ortamında dikkatli uygulanması gereken bir tekniktir. Çünkü enflasyon, analizde kullanılan mali tablo rakamlarını bozar ve yüksek enflasyon yaşandığında mali tabloların karşılaştırılmaları sonucu elde edilen farklar anlamlı biçimde yorumlanamaz. Bunun giderilmesi için karşılaştırılan mali tabloların enflasyonun bozucu etkisinden arındırılması gerekir (Çabuk ve Lazol 2009).

Önceki dönem bilançolarının cari dönem bilançosu ile karşılaştırması yapılırken önceki dönem bilançosundaki bütün kalemlerin (parasal kalemler de dahil olmak üzere) cari dönem satın alma gücü ile gösterilmesi gerekir. Bunun için önceki dönem bilançosundaki bütün kalemleri düzeltme katsayısı ile çarpılarak cari dönem değerine taşınır. Burada kullanılacak düzeltme katsayısı cari dönem endeksinin önceki dönem endeksine bölünmesi ile bulunur. Düzeltme katsayılarının hesaplanmasında kullanılan endeks toptan eşya fiyat endeksidir (Gücenme 2005).

$$\text{Düzeltilme Katsayısı} = \frac{\text{Cari dönem endeksi}}{\text{Önceki dönem endeksi}}$$

Çalışmada karşılaştırmaların yapıldığı bilanço tarihleri Aralık 2012 ve Aralık 2013 yılı bilançolarıdır.

Çizelge 6.1. Toptan eşya fiyat endeksi ve değişim oranları (2005-2013)

Yıl	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
2005	8655,06	8804,91	8950,24	9009,11	8805,20	8785,74
2006	9896,12	9822,13	9799,14	9843,68	9814,95	9802,74
2007	10101,58	10187,78	10291,22	10277,57	10369,52	10385,32
2008	11961,40	11681,96	11577,08	11643,17	11639,58	11227,24
2009	11512,42	11560,55	11631,67	11664,71	11815,57	11893,15
2010	12460,64	12604,31	12668,24	12821,25	12781,02	12948,40
2011	13748,65	13990,74	14206,97	14434,69	14528,08	14673,91
2012	14592,02	14629,37	14780,22	14806,08	15051,77	15033,81
2013	15556,77	15563,24	15700,45	15808,20	15905,90	16081,90

Kaynak : TÜİK (Anonim 2014e)

Aralık 2012 yılı toptan eşya fiyat endeksi : 15033,81

Aralık 2013 yılı toptan eşya fiyat endeksi : 16081,90

$$\text{Düzeltilme Katsayısı} = \frac{16081,90}{15033,81} = 1,0697$$

Stokların düzeltilmesinde dönem ortalama düzeltme katsayısı kullanılır. Ortalama düzeltme katsayısı; mali tabloların ait olduğu aya ilişkin fiyat endeksinin, bu endeks ile bir önceki dönemin sonundaki fiyat endeksinin toplamının ikiye bölünmesi sonucu bulunan endekse bölünmesiyle elde edilen katsayıdır (Gücenme 2005).

$$\text{Ortalama düzeltme katsayısı} = \frac{\text{Cari dönem endeksi}}{(\text{Cari dönem endeksi} + \text{Önceki dönem endeksi})/2}$$

$$\text{Ortalama düzeltme katsayısı} = \frac{16081,90}{(16081,90 + 15033,81)/2} = 1,03368$$

Çizelge 6.2. İncelenen kooperatif bilançolarının düzeltilmiş değerleri

	AKTİF VARLIKLAR	2012	2012	2013
			(Düzeltilmiş)	
Ç4	Dönen Varlıklar Toplamı	318.882,60	341.108,72	375.842,58
	Duran Varlıklar Toplamı	300.704,46	321.663,56	268.820,57
	AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI	619.587,06	662.772,28	644.663,15
	PASİF KAYNAKLAR			
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	382.015,54	408.642,02	419.977,00
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	84.906,21	90.824,17	48.547,03
	Özkaynaklar Toplamı	152.665,31	163.306,08	176.139,12
	PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI	619.587,06	662.772,28	644.663,15
	i2	AKTİF VARLIKLAR	2012	
Dönen Varlıklar Toplamı		329.444,36	352.406,63	729.338,10
Duran Varlıklar Toplamı		896.030,54	958.483,87	1.186.768,71
AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI		1.225.474,90	1.310.890,50	1.916.106,81
PASİF KAYNAKLAR				
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı		277.977,20	297.352,21	398.024,66
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı		79.569,35	85.115,33	525.868,54
Özkaynaklar Toplamı		867.928,35	928.422,96	992.213,61
PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI		1.225.474,90	1.310.890,50	1.916.106,81
Ç6	AKTİF VARLIKLAR	2012		2013
	Dönen Varlıklar Toplamı	235.810,14	252.246,11	362.521,91
	Duran Varlıklar Toplamı	44.275,00	47.360,97	60.125,34
	AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI	280.085,14	299.607,07	422.647,25
	PASİF KAYNAKLAR			
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	280.939,66	300.521,15	416.607,08
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	0,00	0,00	0,00
	Özkaynaklar Toplamı	-854,52	-914,08	6.040,17
	PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI	280.085,14	299.607,07	422.647,25

Ç5	AKTİF VARLIKLAR	2012	2012 (Düzeltilmiş)	2013
	Dönen Varlıklar Toplamı	543,00	580,85	263,84
	Duran Varlıklar Toplamı	145.396,23	155.530,35	142.166,63
	AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI	145.939,53	156.111,52	142.430,47
	PASİF KAYNAKLAR			
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	104.146,82	111.405,85	93.494,55
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	52.700,00	56.373,19	52.700,00
	Özkaynaklar Toplamı	-10.907,29	-11.667,53	-3.764,08
	PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI	145.939,53	156.111,52	142.430,47
Ç11	AKTİF VARLIKLAR	2012		2013
	Dönen Varlıklar Toplamı	324.622,04	347.248,20	481.731,13
	Duran Varlıklar Toplamı	2.419.288,80	2.587.913,23	2.393.198,97
	AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI	2.743.910,84	2.935.161,43	2.874.930,10
	PASİF KAYNAKLAR			
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	459.152,28	491.155,19	638.645,21
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	1.894.908,00	2.026.983,09	1.894.908,00
	Özkaynaklar Toplamı	389.850,56	417.023,14	341.376,89
	PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI	2.743.910,84	2.935.161,43	2.874.930,10
İ1	AKTİF VARLIKLAR	2012		2013
	Dönen Varlıklar Toplamı	2.027.023,52	2.168.307,06	1.595.553,24
	Duran Varlıklar Toplamı	876.809,53	937.923,15	1.097.736,24
	AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI	2.903.833,05	3.106.230,21	2.693.289,48
	PASİF KAYNAKLAR			
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	1.594.078,43	1.705.185,70	1.300.452,39
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	0,00	0,00	0,00
	Özkaynaklar Toplamı	1.309.754,62	1.401.044,52	1.392.837,09
	PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI	2.903.833,05	3.106.230,21	2.693.289,48
Ç1	AKTİF VARLIKLAR	2012		2013
	Dönen Varlıklar Toplamı	272.888,08	291.908,38	352.623,51
	Duran Varlıklar Toplamı	121.315,02	129.770,68	78.610,69
	AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI	394.203,10	421.679,06	431.234,20
	PASİF KAYNAKLAR			
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	51.722,25	55.327,29	68.626,01
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	0,00	0,00	0,00
	Özkaynaklar Toplamı	342.480,85	366.351,77	362.608,19
	PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI	394.203,10	421.679,06	431.234,20

	AKTİF VARLIKLAR	2012	2012 (Düzeltilmiş)	2013
Ç8	Dönen Varlıklar Toplamı	314.599,82	336.527,43	198488,42
	Duran Varlıklar Toplamı	1.041.393,65	1.113.978,79	724689,8
	AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI	1.355.993,47	1.450.506,21	923178,22
	PASİF KAYNAKLAR			
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	258.226,98	276.225,40	176365,9
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	962.855,75	1.029.966,80	598326,69
	Özkaynaklar Toplamı	134.910,74	144.314,02	148485,63
	PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI	1.355.993,47	1.450.506,21	923178,22
Ç9	AKTİF VARLIKLAR	2012		2013
	Dönen Varlıklar Toplamı	283.922,22	303.711,60	1.403.635,44
	Duran Varlıklar Toplamı	472.247,22	505.162,85	446.603,66
	AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI	756.169,44	808.874,45	1.850.239,10
	PASİF KAYNAKLAR			
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	251.945,38	269.505,97	1.304.114,84
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	284.000,00	303.794,80	284.000,00
	Özkaynaklar Toplamı	220.224,06	235.573,68	262.124,26
PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI	756.169,44	808.874,45	1.850.239,10	
Ç7	AKTİF VARLIKLAR	2012		2013
	Dönen Varlıklar Toplamı	736.698,62	788.046,51	541.931,00
	Duran Varlıklar Toplamı	22.162,40	23.707,12	22.162,40
	AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI	758.861,02	811.753,63	564.093,40
	PASİF KAYNAKLAR			
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	746.411,29	798.436,16	539.674,69
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	0,00	0,00	0,00
	Özkaynaklar Toplamı	12.449,73	13.317,48	24.418,71
PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI	758.861,02	811.753,63	564.093,40	
Ç3	AKTİF VARLIKLAR	2012		2013
	Dönen Varlıklar Toplamı	812.033,26	868.631,98	1.329.722,01
	Duran Varlıklar Toplamı	713.227,08	762.939,01	748.818,55
	AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI	1.525.260,34	1.631.570,99	2.078.540,56
	PASİF KAYNAKLAR			
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	1.050.509,60	1.123.730,12	1.792.191,81
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	411.420,19	440.096,18	218.390,54
	Özkaynaklar Toplamı	63.330,55	67.744,69	67.958,21
PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI	1.525.260,34	1.631.570,99	2.078.540,56	

İ3	AKTİF VARLIKLAR	2012	2012 (Düzeltilmiş)	2013
	Dönen Varlıklar Toplamı	863.876,90	924.089,12	805.720,92
	Duran Varlıklar Toplamı	489.010,52	523.094,55	392.068,56
	AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI	1.352.887,42	1.447.183,67	1.197.789,48
	PASİF KAYNAKLAR			
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	438.430,39	468.988,99	499.607,95
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	150.000,00	160.455,00	105.000,00
	Özkaynaklar Toplamı	764.457,03	817.739,68	593.181,53
	PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI	1.352.887,42	1.447.183,67	1.197.789,48
İ4	AKTİF VARLIKLAR	2012		2013
	Dönen Varlıklar Toplamı	7.926.599,24	8.479.083,21	8.196.610,87
	Duran Varlıklar Toplamı	2.376.325,29	2.541.955,16	2.273.128,47
	AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI	10.302.924,53	11.021.038,37	10.469.739,34
	PASİF KAYNAKLAR			
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	7.132.401,10	7.629.529,46	7.405.858,75
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	2.635.147,74	2.818.817,54	2.585.620,28
	Özkaynaklar Toplamı	535.375,69	572.691,38	478.260,31
	PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI	10.302.924,53	11.021.038,37	10.469.739,34
Ç2	AKTİF VARLIKLAR	2012		2013
	Dönen Varlıklar Toplamı	74.081,58	79.245,07	56.621,39
	Duran Varlıklar Toplamı	208.212,90	222.725,34	90.918,01
	AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI	282.294,48	301.970,41	147.539,40
	PASİF KAYNAKLAR			
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	168.976,50	180.754,16	40.987,59
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	0,00	0,00	0,00
	Özkaynaklar Toplamı	113.317,98	121.216,24	106.551,80
	PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI	282.294,48	301.970,41	147.539,40
Ç10	AKTİF VARLIKLAR	2012		2013
	Dönen Varlıklar Toplamı	186.165,71	199.141,46	114.100,45
	Duran Varlıklar Toplamı	1.215.030,15	1.299.717,75	1.186.472,40
	AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI	1.401.195,86	1.498.859,21	1.300.572,85
	PASİF KAYNAKLAR			
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	193.906,19	207.421,45	100.857,57
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	1.203.450,83	1.287.331,35	1.199.950,83
	Özkaynaklar Toplamı	3.838,84	4.106,41	-235,55
	PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI	1.401.195,86	1.498.859,21	1.300.572,85

Karşılaştırılmalı mali tablolar analizinde hesaplanan değişimler hem tutar hem de yüzde olarak dikkate alınmalıdır. Sadece tutar veya sadece yüzde değişimlere bakılması, değişimin işletme açısından öneminin gözden kaçırılmasına veya gerekenden fazla önemli görülmesine neden olabilir (Çabuk ve Lazol 2009).

MUTLAK DEĞER = 2. YILIN DEĞERİ - 1. YILIN DEĞERİ

$$\text{YÜZDE DEĞERİ} = \frac{\text{MUTLAK DEĞER}}{\text{1. YILIN DEĞERİ}}$$

İşletmeler varlıklarını arttırmak, borçlarını azaltmak ve öz sermayelerini arttırmak isterler. Bu nedenle bilanço analizleri yapılırken bu amaçların gerçekleşip gerçekleşmediğine dikkat edilir (Çetin ve Tipi 2005).

Çizelge 6.3.' te kooperatifler bilanço aktif varlıklar toplamının 2012 yılı ile 2013 yılı arasındaki fark yönünden karşılaştırıldığında Ç9, İ2, Ç6, Ç3 ve Ç1 aktif varlıklarını arttırırken diğer kooperatiflerin aktif varlıklar toplamında azalma olduğu görülmektedir. Aktif varlıklar toplamında azalma olması işletmenin bir önceki yıla oranla varlık anlamında daha da küçüldüğünü gösterir. Yüzde miktarı ise bu küçülmenin yada büyümenin oranını bize gösterir. Çizelge 6.3.' te aktif varlıklar toplamında azalma olan kooperatiflerden Ç11, Ç4 ve İ4 kooperatifleri enflasyon düzeltmesi yapılmamış bilançolarında büyüme göstermelerine rağmen bu işletmelerin düzeltme yapılan değerlerinde gerçekte küçüldükleri görülmektedir. Bu tablodan mevcut kooperatiflerin ancak %33,3'nün büyüebildiği, %66,6'sının ise bir önceki yıla oranla küçüldüğünü gösterir. Üstelik bu küçülme, toplanılan sütün çiğ süt olarak pazarlayan ile süt ürününe işleyip pazarlayan kooperatifler arasında, pazarlama şekli açısından herhangi bir ayırım olmaksızın gerçekleştiği görülmektedir. Nitekim İ4, İ1 ve İ3 kooperatifleri sütü işleyerek pazarlamasına karşın bir önceki yıla oranla sırasıyla % 5, %13,29 ve % 17,23 oranında küçüldüğü görülmektedir.

Çizelge 6.3. Kooperatiflerin aktif varlık değişimleri

ARTIŞ OLANLAR	AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI		2012 ile 2013 yılı arasındaki fark	
	2012 (Düzeltilmiş)	2013	TL	%
Ç9	808.874,45	1.850.239,10	1.041.364,65	128,74
İ2	1.310.890,50	1.916.106,81	605.216,31	46,17
Ç6	299.607,07	422.647,25	123.040,18	41,07
Ç3	1.631.570,99	2.078.540,56	446.969,57	27,40
Ç1	421.679,06	431.234,20	9.555,14	2,27
AZALMA OLANLAR				
Ç11	2.935.161,43	2.874.930,10	-60.231,33	-2,05
Ç4	662.772,28	644.663,15	-18.109,13	-2,73
İ4	11.021.038,37	10.469.739,34	-551.299,03	-5,00
Ç5	156.111,52	142.430,47	-13.681,05	-8,76
Ç10	1.498.859,21	1.300.572,85	-198.286,36	-13,23
İ1	3.106.230,21	2.693.289,48	-412.940,73	-13,29
İ3	1.447.183,67	1.197.789,48	-249.394,19	-17,23
Ç7	811.753,63	564.093,40	-247.660,23	-30,51
Ç8	1.450.506,21	923.178,22	-527.327,99	-36,35
Ç2	301.970,41	147.539,40	-154.431,01	-51,14

Çalışma sermayesi, bir tesisin faaliyete başlayabilmesi ve faaliyetlerini sürdürebilmesi için kullanılan, kısa sürede paraya dönüşme özelliğine sahip varlıklar ve bu amaçla yapılan harcamalardır. Çalışma sermayesi unsurları bilanço aktifindeki dönen varlıklardır. Dönen varlıklar toplamına brüt çalışma sermayesi denir. Dönen varlıklardan kısa vadeli yabancı kaynaklar çıkarıldığında ise net işletme (çalışma) sermayesi bulunur (Aydın ve ark. 2012).

$$\text{Net çalışma sermayesi} = \text{Dönen Varlıklar} - \text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}$$

Kooperatifleri net çalışma sermayesi bakımından incelenmek için Çizelge 6.4 te 2013 yılı net çalışma sermayelerine bakıldığında ilk dikkati çeken topladıkları sütü işleyip süt ürünü olarak pazarlayan kooperatiflerin net çalışma sermayelerinin diğer kooperatiflere oranla daha yüksek olduğudur.

Bir önceki yıla oranla kooperatiflerin net çalışma sermayeleri kıyaslandığında; İ2, Ç1, Ç9, Ç2, Ç10, Ç7, Ç4 ve Ç5 kooperatiflerinin bir önceki yıla oranla net çalışma sermayelerinde bir artış görülmesine karşın, bunlarda Ç4 ve Ç5 in 2013 yılı net çalışma sermayesinin negatif olduğu görülmektedir.

İ4, İ3, İ1, Ç8, Ç6, Ç11 ve Ç3 kooperatiflerinin bir önceki yıla oranla net çalışma sermayelerinde azalma görülmektedir. Bu kooperatiflerden de Ç3, Ç6 ve Ç11 in 2013 yılı net çalışma sermayesinin negatif olduğu görülmektedir.

Kooperatiflerin 2013 yılı net çalışma sermayeleri incelendiğinde; net çalışma sermayesi en yüksek ilk dört kooperatifin sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerin olduğu görülmektedir. Buradan sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerin çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflere nazaran net işletme sermayesi bakımından daha güçlü oldukları söyleyebilir.

Diğer yandan Ç3, Ç4, Ç5, Ç6, ve Ç11 kooperatiflerinin 2013 yılı net çalışma sermayelerinin negatif olduğu görülmektedir. Bunun anlamı işletmenin elindeki nakit ve menkul değerler, stoklarındaki malların değeri ve ticari alacaklarının toplamının, vadesi bir yıldan daha kısa olan borçlarını karşılayacak miktarda olmadığıdır. Bu durum, işletmelerin likidite problemi yaşamasına neden olabilir.

Çizelge 6.4. Kooperatiflerin net çalışma sermayeleri

KOOPERATİFLER	2012 Yılı (Düzeltilmiş)			2013 Yılı		
	Dönen Varlıklar	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	Net Çalışma Sermayesi	Dönen Varlıklar	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	Net Çalışma Sermayesi
İ4	8.479.083,21	7.629.529,46	849.553,75	8.196.610,87	7.405.858,75	790.752,12
İ2	352.406,63	297.352,21	55.054,42	729.338,10	398.024,66	331.313,44
İ3	924.089,12	468.988,99	455.100,13	805.720,92	499.607,95	306.112,97
İ1	2.168.307,06	1.705.185,70	463.121,36	1.595.553,24	1.300.452,39	295.100,85
Ç1	291.908,38	55.327,29	236.581,09	352.623,51	68.626,01	283.997,50
Ç9	303.711,60	269.505,97	34.205,63	1.403.635,44	1.304.114,84	99.520,60
Ç8	336.527,43	276.225,40	60.302,03	198.488,42	176.365,9	22.122,52
Ç2	79.245,07	180.754,16	-101.509,09	56.621,39	40.987,59	15.633,80
Ç10	199.141,46	207.421,45	-8.279,99	114.100,45	100.857,57	13.242,88
Ç7	788.046,51	798.436,16	-10.389,65	541.931,00	539.674,69	2.256,31
Ç4	341.108,72	408.642,02	-67.533,30	375.842,58	419.977,00	-44.134,42
Ç6	252.246,11	300.521,15	-48.275,04	362.521,91	416.607,08	-54.085,17
Ç5	580,85	111.405,85	-110.825,00	263,84	93.494,55	-93.230,71
Ç11	347.248,20	491.155,19	-143.906,99	481.731,13	638.645,21	-156.914,08
Ç3	868.631,98	1.123.730,12	-255.098,14	1.329.722,01	1.792.191,81	-462.469,80

Kooperatiflerin duran varlıklarındaki değişim Çizelge 6.5. te gösterilmiştir. Duran varlıklar toplamında artış gösteren sadece üç kooperatif bulunmakla beraber bunlardan Ç6 ve İ1 kooperatifinde tesis ve makine kaleminde gerçekleşmiş olup, İ2 ‘deki artış büyük oranda ortaklardan alacaklar kaleminden kaynaklanmaktadır.

Kooperatiflerden sadece Ç2, İ3 ve Ç11 kooperatiflerinin maddi duran varlıklarında miktar olarak bir azalma mevcuttur. Bunların dışındaki kooperatiflerin genelinde duran varlıkların değerindeki azalışın sebebi amortisman ve enflasyon düzeltmesi kaynaklıdır. Kimi kooperatiflerin maddi duran varlıklarında bir artış olmasına rağmen amortisman ve enflasyon düzeltmesi sebebiyle duran varlıklar toplamı değerinde azalma söz konusudur.

Çizelge 6.5. Kooperatiflerin duran varlıklarındaki değişimleri

Kooperatifler	DURAN VARLIKLAR TOPLAMI		2012 ile 2013 yılı arasındaki fark	
	2012 (Düzeltilmiş)	2013	TL	%
Ç2	222.725,34	90.918,01	-131.807,33	-59,18
Ç1	129.770,68	78.610,69	-51.159,99	-39,42
Ç8	1.113.978,79	724689,8	-389.288,99	-34,95
İ3	523.094,55	392.068,56	-131.025,99	-25,05
Ç4	321.663,56	268.820,57	-52.842,99	-16,43
Ç9	505.162,85	446.603,66	-58.559,19	-11,59
İ4	2.541.955,16	2.273.128,47	-268.826,69	-10,58
Ç10	1.299.717,75	1.186.472,40	-113.245,35	-8,71
Ç5	155.530,35	142.166,63	-13.363,72	-8,59
Ç11	2.587.913,23	2.393.198,97	-194.714,26	-7,52
Ç7	23.707,12	22.162,40	-1.544,72	-6,52
Ç3	762.939,01	748.818,55	-14.120,46	-1,85
Ç6	47.360,97	60.125,34	12.764,37	26,95
İ2	958.483,87	1.186.768,71	228.284,84	23,82
İ1	937.923,15	1.097.736,24	159.813,09	17,04

6.2. Yüzde Yöntemi ile Analiz (Dikey analiz)

Yüzde yöntemi ile analiz tekniğinde; finansal tablolarda yer alan her kalem aynı tabloda yer alan belirli bir kaleme veya toplam kısmına oranlanmakta ve bulunan yüzdelerle ifade edilmektedir. Başka bir anlatımla finansal tablolarda yer alan kalemin küme toplamı içindeki oranı hesaplanmaktadır (Akdoğan ve Tenker 2007).

Çizelge 6.6. da kooperatiflerin aktifleri ve pasifleri içindeki yer alan kalemlerin kendi gruplarındaki yüzdeler payları yer almaktadır. İşletmelerin durumu değerlendirilirken, her zaman dönen varlık yüzdesinin, kısa vadeli yabancı kaynak yüzdesinden fazla olması istenir. Aksi durumda, şirketin likidite yönünden sıkıntısı olduğu ve kısa vadeli borçlarını zamanında ödeyemeyeceği sonucuna ulaşılır (Akdoğan ve Tenker 2007). Çizelge 6.6. incelendiğinde Ç4, Ç6, Ç5, Ç11 ve Ç3 kooperatiflerinin dışındaki diğer kooperatiflerin dönen varlık yüzdesi, kısa vadeli yabancı kaynakların yüzdesinden daha fazla olduğu görülmektedir. Buda bize diğer ik 10 kooperatifimizin kısa vadeli borçlarını zamanında ödemekte çok fazla sıkıntı yaşamayacaklarını göstermektedir. Dönen varlık yüzdesi, kısa vadeli yabancı kaynaklar yüzdesinden daha düşük olan bu 5 kooperatifin aynı zamanda net çalışma sermayesinin negatif olan kooperatifler olduğu görülmektedir.

Kaynaklar açısından bilanço analizinde öz kaynakların toplam kaynaklar içindeki payının %50 ve daha fazla olması firmanın borç ödeme riskini azaltmaktadır (Akdoğan ve Tenker 2007). Bu açıdan tablo incelendiğinde sadece 5 kooperatifin Ç1, Ç2, İ2, İ1 ve İ3' ün borç ödeme riskinin az olduğu görülmektedir.

Duran varlıklar ile öz kaynaklar yüzdeleri karşılaştırıldığında Ç1, Ç2, Ç7, İ1 ve İ3'ün duran varlıkların finansmanını öz kaynakları ile karşılayabildikleri İ2'nin büyük oranda öz kaynaklarının yeterli olduğu sadece yaklaşık %10,16'lık kısmı için uzun vadeli yabancı kaynaklardan destek aldığı görülmektedir. Bunların dışındaki diğer kooperatifler duran varlıkların finansmanı için öz kaynaklarının yeterli olmadığı ve finansmanı uzun vadeli yabancı kaynaklarla sağladığı hatta Ç4, Ç6, Ç5, Ç11 ve Ç3'ün özkaynaklar ile uzun vadeli yabancı kaynaklarının toplamı olan devamlı sermayenin

bile yeterli gelmediği ve bir kısmını kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse ettiği görülmektedir. Duran varlıkların kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse edilmesi ise arzu edilmeyen bir durumdur.

Çizelge 6.6. Kooperatiflerin aktif ve pasiflerdeki kalemlerin yüzdeler dağılımları

	Aktif Varlıkların Yüzdeler Dağılımı		Pasif Kaynakların Yüzdeler Dağılımı		
	Dönen Varlıklar (%)	Duran Varlıklar (%)	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar (%)	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar (%)	Özkaynaklar (%)
Ç1	81,77	18,23	15,91	0	84,09
Ç2	38,38	61,62	27,78	0	72,22
İ2	38,06	61,94	20,77	27,45	51,78
İ1	59,24	40,76	48,28	0	51,72
İ3	67,27	32,73	41,71	8,77	49,52
İ4	78,29	21,71	70,73	24,7	4,57
Ç8	21,5	78,5	19,11	64,81	16,08
Ç9	75,86	24,14	70,48	15,35	14,17
Ç7	96,07	3,93	95,67	0	4,33
Ç10	8,77	91,23	7,76	92,26	-0,02
Ç4	58,30	41,70	65,15	7,53	27,32
Ç6	85,77	14,23	98,57	0	1,43
Ç5	0,19	99,81	65,64	37	-2,64
Ç11	16,76	83,24	22,22	65,91	11,87
Ç3	63,97	36,03	86,22	10,51	3,27

6.3. Eğilim Yüzdeleri Yöntemi (Trend analizi)

Bu yöntemde karşılaştırma, işletme için her yönden normal kabul edilen bir baz yılı performans göstergeleri ile işletmenin cari yıl performans göstergeleri arasında yapılır. Bu analiz işletmenin finansal yapısının gelişip gelişmediği ve işletmenin amaçlarına ulaşip ulaşmadığını gösterir (Çetin ve Tipi 2005).

Bu yöntemde, finansal tablolarda bir yıl baz yılı olarak kabul edilmekte ve o yıla ait tutarlar 100 kabul edilerek bunu izleyen dönemlere ilişkin aynı tür değerlerin baz yılına göre yüzde olarak değişimi hesaplanmaktadır (Akdoğan ve Tenker 2007).

Amacı, işletmenin sürekliliği içerisinde , birkaç yıllık ekonomik ve finansal durumunu ve değişimini dinamik bir yapı içerisinde, baz alınan bir yıla göre kıyaslayarak incelemektir.

Baz yılının seçiminde söz konusu yılın verilerinin temsil edici nitelikte olmasına özen gösterilmelidir. Temel yıl her yönden normal olan ve olağanüstü etmenlerin etki yapmamış olduğu bir yıl olmalıdır. Aksi halde, olağanüstü etmenlerin etki yapmış olduğu bir yılın temel yıl olarak seçilmesi, karşılaştırmaların sıhhatini azaltarak, elde edilen sonuçların yanıltıcı olmasına neden olabilir (Akdoğan ve Tenker 2007).

Eğilim yüzdelerinin hesaplanması, finansal tabloda yer alan her kalemin baz alınan yılın aynı türdeki değerinin tutarına bölünmek suretiyle yapılır. Bulunan sonucun 100'ün altında olması, bu kalemin, baz yılına kıyasla daha düşük olduğunu 100'den fazla olması da kıyaslanan kalemin, baz alınan değerden daha yüksek değerde bulunduğunu gösterir (Akdoğan ve Tenker 2007).

Eğilim yüzdesinin hesaplanması aşağıdaki formülle bulunur.

$$\frac{\text{İlgili Yıl Sonundaki Değer}}{\text{Baz Yıl Sonundaki Değer}} * 100$$

Çizelge 6.7.'de kooperatiflerimizin aktif varlıklarını eğilim yüzdeleri açısından incelediğimizde sadece Ç9, İ2, Ç6, Ç3 ve Ç1 kooperatiflerinin aktif büyüklüklerinin bir önceki yıla oranla arttırdıkları görülmektedir. Diğer kooperatifler ise aktif büyüklükleri açısından bir önceki yıla oranla küçüldükleri görülmektedir.

Çizelge 6.8.'de aktiflerde gerçekleşen bu büyümenin kaynağını incelediğimizde hiçbir kooperatifin aktif varlıklarındaki bu büyümenin özkaynaklarda gerçekleşen bir büyümeyle sağlamadığı daha ziyade yabancı kaynaklarla sağlandığı görülmektedir. İ2 kooperatifinde aktif varlıklarındaki bu artış uzun vadeli yabancı kaynaklardan sağlamış olup diğer dört kooperatif ise kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse ettiği görülmektedir.

Ayrıca Ç6 incelenirken her ne kadar Ç6'daki özkaynaklar artış oranı yüzdesel olarak oldukça yüksek oranda gözüксе de miktar olarak bakıldığında artışın sadece 6.954 TL lik bir artış olduğu ve aktif toplamındaki yaklaşık 123.000 TL lik artışı açıklamaktan çok uzak olduğu görülmektedir. Kısa vadeli kaynaklarını incelediğimizde Ç6 kooperatifindeki bu artışın kısa vadeli yabancı kaynaklarla sağladığı görülmektedir. Yine aynı şekilde Ç9 kooperatifinin aktif toplamında meydana gelen yaklaşık 1.041.364 TL lik artışın öz kaynaklarda gerçekleşen 26.550 TL lik artışla açıklamak mümkün değildir.

Sonuç olarak kooperatiflerimizin bilanço aktiflerinin toplamındaki artış, eğilim yüzdeleri açısından incelendiğinde % 66,66 sının aktifinde bir büyüme olmadığı hatta aktif varlık toplamı olarak küçüldüğü sadece % 33,33 ünün aktif varlık toplamı olarak büyüebildiği görülmüştür. Aktif varlık toplamında büyüyen bu kooperatiflerin ise hiçbirinin bu büyümeyi kendi öz kaynaklarıyla gerçekleştirmediği, büyümeyi yabancı kaynaklarla finanse ettiği gözlemlenmiştir. Yabancı kaynak olarak sadece İ2 kooperatifinin uzun vadeli yabancı kaynaklar kullanarak büyümeyi sağladığı geri kalan diğer kooperatiflerin ise bu büyümeyi kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse ettiği görülmüştür.

Çizelge 6.7. Kooperatiflerin aktif varlıklarının eğilim yüzdeleri

	AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI			Eğilim Yüzdesi
	2012 (Düzeltilmiş)	Eğilim Yüzdesi	2013	
Ç9	808.874,45	100	1.850.239,10	228,74
İ2	1.310.890,50	100	1.916.106,81	146,17
Ç6	299.607,07	100	422.647,25	141,07
Ç3	1.631.570,99	100	2.078.540,56	127,40
Ç1	421.679,06	100	431.234,20	102,27
Ç11	2.935.161,43	100	2.874.930,10	97,95
Ç4	662.772,28	100	644.663,15	97,27
İ4	11.021.038,37	100	10.469.739,34	95,00
Ç5	156.111,52	100	142.430,47	91,24
Ç10	1.498.859,21	100	1.300.572,85	86,77
İ1	3.106.230,21	100	2.693.289,48	86,71
İ3	1.447.183,67	100	1.197.789,48	82,77
Ç7	811.753,63	100	564.093,40	69,49
Ç8	1.450.506,21	100	923.178,22	63,65
Ç2	301.970,41	100	147.539,40	48,86

Çizelge 6.8. Aktif varlıklarında büyüme gerçekleşen kooperatiflerin finansman kaynaklarının eğilim yüzdeleri

		2012 (Düzeltilmiş)	Eğilim Yüzdesi	2013	Eğilim Yüzdesi
İ2	Aktif Varlıklar Toplamı	1.310.890,50	100	1.916.106,81	146,17
	Özkaynaklar Toplamı	928.422,96	100	992.213,61	106,87
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	297.352,21	100	398.024,66	133,86
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	85.115,33	100	525.868,54	617,83
Ç6	Aktif Varlıklar Toplamı	299.607,07	100	422.647,25	141,07
	Özkaynaklar Toplamı	-914,08	100	6.040,17	660,79
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	300.521,15	100	416.607,08	138,63
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	0,00	100	0,00	0,00
Ç9	Aktif Varlıklar Toplamı	808.874,45	100	1.850.239,10	228,74
	Özkaynaklar Toplamı	235.573,68	100	262.124,26	111,27
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	269.505,97	100	1.304.114,84	483,89
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	303.794,80	100	284.000,00	93,48
Ç3	Aktif Varlıklar Toplamı	1.631.570,99	100	2.078.540,56	127,40
	Özkaynaklar Toplamı	67.744,69	100	67.958,21	100,32
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	1.123.730,12	100	1.792.191,81	159,49
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	440.096,18	100	218.390,54	49,62
Ç1	Aktif Varlıklar Toplamı	421.679,06	100	431.234,20	102,27
	Özkaynaklar Toplamı	366.351,77	100	362.608,19	98,98
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	55.327,29	100	68.626,01	124,04
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	0,00	100	0,00	0,00

6.4. Oran Analizi

Diğer adı rasyo analizi olan bu yöntem, finansal tablolarda yer alan verileri kullanarak oranlamalar yapılması ve oranların yorumlanması esasına dayanmaktadır (Poyraz 2008).

Mali tablolardan çok sayıda oran hesaplamak mümkündür. Ancak oran hesaplamaktan amaç yorumlanabilir bilgi üretmek olmalıdır. Bu nedenle anlamlı ilişki içinde bulunan kalemler seçilerek birbirleriyle oranlanır (Çabuk ve Lazol 2009).

Çünkü finansal analiz açısından yararlı olan; çok sayıda oran değil, az sayıda fakat anlamlı ve gerekli oranları hesaplamaktır. Gereğinden fazla sayıda oran hesaplamak sorunların karmaşıklığını artırmaktan, zihinleri karıştırmaktan öte bir anlam ifade etmez (Burucu 2009).

Mali tablolar analizinde başarı sadece analiz tekniklerinin uygulanmasına bağlı değildir. Başarı, tekniklerin uygulanması sonucu ortaya çıkan verilerin uygun ve anlamlı bir şekilde değerlendirilmesini ve yorumlanmasını gerektirir (Çabuk ve Lazol 2009).

6.4.1. Likidite Oranları

Likidite oranları işletmelerin kısa vadeli borç ödeme gücünü ölçme veya diğer bir ifadeyle kısa vadeli yabancı kaynaklarını zamanında ödeyip ödeyemeyeceğini tespit için kullanılır. Ayrıca likidite oranları işletmelerin net işletme sermayelerinin yeterli olup olmadığını tespit için de bir ölçü olarak kullanılır (Çabuk ve Lazol 2009).

Likidite; bir varlığın düşük maliyetle ve hızlı bir şekilde nakde dönüşme yeteneğidir. Yani bir varlığı satma ve paraya çevirme kolaylığı olarak tanımlanabilir. Firma için en likit kalem kasa, alacaklar ve mamul stoklarıdır. Alacaklar tahsil edildikçe, stoklar satıldıkça işletmeye nakit girişi olur. Aktif grup içinde likitidesi en az olanlar ise duran varlık grubundaki binalar, arsalar vb. varlıklardır (Burucu 2009).

Genelde işletmenin kısa vadeli yabancı kaynaklarını ödemekte kullanacağı kaynaklar dönen varlıklar arasında yer alır. Bu nedenle işletmenin borç ödeme gücü bulunup bulunmadığını tespit için dönen varlıklarla kısa vadeli yabancı kaynaklar arasındaki oransal ilişkilerin incelenmesi gerekir (Çabuk ve Lazol 2009).

Likitide oranları üç başlıkta izlenebilir:

6.4.1.1. Cari oran

Cari oran, işletmenin kısa vadeli borçlarını ödeme gücünü gösterir. İşletmenin her 1TL'lik borcuna karşılık ne kadar dönen varlığa sahip olduğunu gösterir. Cari oranın yüksek olması işletmenin borç ödeme gücünün de yüksek olduğunun göstergesi olarak kabul edilir. Her sektörde farklı olmakla birlikte, bu oranın 2 olması genellikle yeterli kabul edilir. Oranın çok yüksek olması işletmede atıl fon bulunduğuna, kaynakların etkin kullanılmadığına işaret eder (Çabuk ve Lazol 2009). Bir'in altında ölçülen değerler firmanın borç ödeme sorunu olabileceğine işaret eder.

Finansal yönetim açısından kısa vadeli varlıkların kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanslanması esastır (Ercan ve Ban 2005).

Dönen varlıklar ile kısa vadeli yabancı kaynaklar arasındaki sayısal ilişkiyi gösteren bir orandır. Dönen varlıkların kısa vadeli yabancı kaynaklara bölünmesiyle hesaplanır. Cari oran, işletmenin genel likidite durumunu yansıtarak işletmenin net çalışma sermayesinin yeterli olup olmadığını ortaya koyar. Bu nedenle orana çalışma sermayesi oranı da denmektedir (Akdoğan ve Tenker 2007).

$$\text{Cari Oran} = \frac{\text{Dönen varlıklar}}{\text{Kısa vadeli yabancı kaynaklar}}$$

denklemleriyle hesaplanır.

Çizelge 6.9. da kooperatiflerin 2013 yılı cari oranları incelendiğinde, ideal oran 1,5-2 olması gerekirken Ç1’de bu oran 5,14 ile çok yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum Ç1’in kısa vadeli borçları ödeme gücünün yüksek olduğu fakat aynı zamanda işletmenin elinde verimli kullanılmayan atıl fonların da bulunduğunu gösterir. Buradan işletmenin finansal yönetim açısından fonlarının çok verimli bir şekilde değerlendirilemediği sonucunu çıkarabiliriz.

Cari oran değeri 1,5 ile 2 arasında olan İ2 ve İ3 kooperatifleri dönen varlıklar ile kısa vadeli borçlar dengesini ideal oranda ayarlamış gözükmektedirler.

Bunun dışında cari oranları 1’ in üzerinde olan Ç2, İ1, Ç8, Ç10, İ4, Ç9 ve Ç7 kooperatifleri her ne kadar kısa vadeli borçlarını ödemede çok fazla sıkıntı yaşamazlar bile yine de cari oranlarının arzu edilen seviyede olmadıkları görülmektedir.

Cari oranı 1’in altında olan Ç4, Ç6, Ç11, Ç3 ve Ç5 kooperatiflerinin kısa vadeli borçlarını dönen varlıklarla ödeme noktasında sıkıntı yaşayacaklarını göstermektedir. Bu durum ileriki dönemlerde borçları finanse edilmesi noktasında duran varlıklardan faydalanmak zorunda kalma ihtimalini doğurabilir.

Çizelge 6.9. Kooperatiflerin cari oranları

	2012 (Düzeltilmiş) Cari Oran	2013 Cari Oran
Ç1	5,28	5,14
İ2	1,19	1,83
İ3	1,97	1,61
Ç2	0,44	1,38
İ1	1,27	1,23
Ç8	1,22	1,13
Ç10	0,96	1,13
İ4	1,11	1,11
Ç9	1,13	1,08
Ç7	0,99	1,00
Ç4	0,83	0,89
Ç6	0,84	0,87
Ç11	0,71	0,75
Ç3	0,77	0,74
Ç5	0,01	0,002

6.4.1.2. Likidite (Asit-Test) Oranı

Likidite oranı, cari oran gibi işletmenin kısa vadeli borçlarını ödeme gücünü gösteren bir başka orandır. Stokları dönen varlıklardan ayırdığı için cari orana göre daha keskin bir orandır. Ödeme gücünün belirlenmesinde stokların paraya çevrilmeme riskini ortadan kaldırmaktadır. Her sektörde farklı olmakla birlikte, bu oranın 1 olması genellikle yeterli kabul edilir. Oranın 1 olması işletmenin kısa vadeli yabancı kaynaklarının tamamını nakit ve kısa sürede nakde dönüştürülmesi mümkün olan iktisadi kıymetlerle ödeyebileceğini gösterir. Oran 1'in altına düştüğünde borç ödeme gücü açısından bir zayıflamanın söz konusu olduğunu söylemek mümkündür (Çabuk ve Lazol 2009).

Bilânço kalemleri, likidite düzeyine göre sıralandığı kabul edildiğinden stoklar, nakit ve alacaklara göre daha az likit varlıklardır. Firmanın kısa vadeli borçlarını ödeme gücünü

doğru tespit edebilmek için, kısa vadede nakde dönüşebilecek varlıklar ile kısa vadeli borç arasındaki ilişkinin incelenmesinde dönen varlıklar içerisinde stokların dikkate alınması yanıltıcı olacaktır. Bunun için, cari oranın dönen varlıklar içerisinde stoklar hariç tutularak, hesaplanmasına asit-test oranı adı da verilmektedir (Ercan ve Ban 2005).

$$\text{Likidite Oranı} = \frac{\text{Dönen varlıklar} - \text{Stoklar}}{\text{Kısa vadeli yabancı kaynaklar}}$$

Çalışmada 2012 yılı likidite oranı hesaplanırken stoklar enflasyon düzeltme işlemine tabi tutulmuş ve ortalama düzeltme katsayısı olan 1,03368 ile çarpılıp bulunan değerler üzerinden hesaplama yapılmıştır.

Çizelge 6.10. da 2013 yılı verilerine göre Ç1 ideal oran olan 1 in çok üzerindedir. Bu da bize kısa vadeli borçların ödenmesinde süratle paraya çevrilebilecek likid değerlerin oranının olması gerekenden fazla olduğunu ve işletmenin varlıklarının verimli bir şekilde değerlendirilmediğini gösterir.

Bunun yanında cari oranı 1 ve üzerinde bulunan İ2, İ3, Ç2, İ1, Ç8, Ç10, İ4, Ç9 ve Ç7 kooperatiflerinin kısa vadeli borçlarını ödemedeki sıkıntı yaşamayacakları yorumlanmış olsa da likidite oranından görüleceği üzere bu kooperatiflerden sadece Ç2, İ2, Ç10 ve Ç7'nin bu borçları ödemedeki kasalarında süratle paraya çevrilebilecek varlıklar bakımından yeterli olduğunu görülmektedir. İ3, İ1, Ç8, İ4, Ç9 kooperatifleri ise cari oranları 1'in üzerinde olmasına rağmen likidite oranları 1'in altında olduğundan kısa vadeli borçları ödemedeki stoklarındaki varlıklar önemli bir rol oynamaktadır. Hatta cari oranı 1,61 ile ideal bir oranda olan İ3 kooperatifinin likidite oranının 0,69 çıkması aslında İ3'ün kısa vadeli borçlarını ödeme noktasında kasasının yüksek likiditeye sahip varlıklar açısından yetersiz kaldığını ve kısa vadeli bu borçları ödemedeki finansman kaynağı olarak stoklarındaki varlıkların ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Diğer yandan cari oranı 1'in altında olan diğer kooperatiflerden Ç4, Ç6, Ç11, Ç3 ve Ç5 kooperatiflerinin doğal olarak likidite oranları da 1'in altında çıkmış ve kısa vadeli

borçlarını ödeme noktasında nakit ve kısa sürede nakde dönüştürülmesi mümkün olan iktisadi kıymetler bakımından yetersiz olduğu görülmüştür.

Çizelge 6.10. Kooperatiflerin likidite oranları

	2012 (Düzeltilmiş) Likidite Oranı	2013 Likidite Oranı
Ç1	4,90	4,53
Ç2	0,44	1,38
İ2	0,65	1,04
Ç10	0,69	1,03
Ç7	0,99	1,00
Ç4	0,73	0,82
Ç11	0,70	0,72
İ3	0,84	0,69
Ç3	0,55	0,67
Ç8	0,98	0,63
İ1	0,83	0,54
Ç9	0,98	0,29
Ç6	0,35	0,08
İ4	0,07	0,03
Ç5	0,01	0,002

6.4.1.3. Nakit oranı

İşletmelerin bir yıllık zaman dilimi içerisinde stoklarını eritememesi, alacaklarını tahsil edememesi durumunda diğer dönen varlıklarla kısa vadeli borçlarını ödeyebilme gücünü göstermektedir (Poyraz 2008).

İşletmenin kısa vadeli borçlarını ödeyebilmek için ne kadar nakdinin bulunduğunu gösterir (Ercan ve Ban 2005). Cari oran ve likidite oranına göre daha duyarlıdır.

Nakit oranı para ve para benzeri dönen varlık kalemlerinin kısa vadeli yabancı kaynaklara bölünmesi suretiyle hesaplanır. Bu oran işletmenin satışlarının durması ve

alacaklarının da tahsil edilememesi durumunda işletmenin kısa vadeli borçlarının ne kadarlık kısmını karşılayabildiğini gösterir. Nakit oranı sektörden sektöre farklı olmakla birlikte, 0,20 olması genellikle yeterli kabul edilir. Oranın 1 olması işletmenin tüm kısa vadeli yabancı kaynaklarını para ve para benzeri iktisadi kıymetlerle ödeyebileceğini gösterir. Ancak bu kadar yüksek bir oran, borç ödeme gücü açısından gerekli değildir. Oranın bu kadar yüksek olması işletmenin elinde gereğinden fazla nakit ve nakit benzeri değer bulundurduğunu gösterir ki buda işletmenin karlılığını olumsuz yönde etkiler (Çabuk ve Lazol 2009).

$$\text{Nakit Oranı} = \frac{\text{Dönen varlıklar} - (\text{Alacaklar} + \text{Stoklar})}{\text{Kısa vadeli borçlar}}$$

Nakit oranı için ticari işletmelerde 0,20 - 0,25 olması, sanayi işletmelerinde 0,10 - 0,15 olması yeterli kabul edilmektedir.

Çizelge 6.11. de kooperatiflerin 2013 yılı nakit oranlarına göre incelendiğinde, ideal oranın 0,20 - 0,25 arası olduğu düşünülürse Ç1 ve İ2' nin her ne kadar kısa vadeli borçları ödeme noktasında sıkıntı yaşamazlar da bu işletmeler için ihtiyaçtan fazla nakidi kasalarında tuttıkları söylenebilir.

İ1, Ç2, Ç8, Ç10 kooperatiflerinin nakit oranlarının istenen seviyelerde olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar İ1 ve Ç8' in nakit oranları arzu edilen seviyede gözükse de bu iki kooperatifin likidite oranlarının 1' in altında olduğu unutulmamalıdır. Bu da bize kooperatiflerin kasalarındaki nakit varlıklarının yeterli olmasına karşın kısa vadeli borçların tamamını karşılama noktasında süratle paraya çevrilebilecek varlıklar bakımından yetersiz olduğunu göstermektedir.

Bunun yanında Ç4, Ç9, Ç3, Ç6, İ4, Ç5, Ç7, Ç11 ve İ3' ün nakit konusunda oldukça zor durumda olduklarını söylenebilir. Hatta İ3' ün kasasında herhangi bir hazır değer bulunmadığı gibi eksi bakiyede bulunmaktadır. İ3'ün cari oranının 1,61 ile ideal seviyelerde, likidite oranının ise 0,69 olduğu düşünülürse, bu kooperatif için kısa vadeli

borçlarını ödemek için stoklarının yeterli olmasına karşın pazarlama noktasında ciddi sıkıntı yaşadığından dolayı bu ürünü pazarlayamadığı buna ilave olarak pazarladığı malların büyük kısmını vadeli verilmiş olmasından dolayı da kasasında hiç nakiti olmadığı söylenebilir. Burada İ3 kooperatifinin önemli bir pazarlama sıkıntısı yaşadığı düşünülebilir.

Çizelge 6.11. Kooperatiflerin nakit oranları

	2012 (Düzeltilmiş) Nakit Oranı	2013 Nakit Oranı
Ç1	0,12	0,62
İ2	0,35	0,52
İ1	0,57	0,29
Ç2	0,17	0,30
Ç8	0,20	0,22
Ç10	0,01	0,20
Ç11	0,21	0,14
Ç4	0,02	0,05
Ç9	0,08	0,02
Ç3	0,0005	0,02
Ç6	0,10	0,01
İ4	0,03	0,004
Ç5	0,0002	0,003
Ç7	0,0008	0,0008
İ3	eksi bakiye	eksi bakiye

6.4.2. Finansal yapı ile ilgili oranlar

İşletmenin kaynak yapısının ve uzun vadeli borç ödeme gücünün ölçülmesinde kullanılan oranlar bu grupta toplanmaktadır. Başka bir anlatımla işletmenin öz kaynağının yeterli olup olmadığı, kaynak yapısı içinde borç ve öz kaynağın dengesi ve öz kaynak olarak yaratılan fonların ne tür dönen varlık yada duran varlıklara kullanıldığının ölçülmesinde kullanılan oranlardır (Akdoğan ve Tenker 2007).

İşletmenin finansmanında yabancı kaynaklardan ne derece yararlandığını ortaya koyan oranlardır. Yabancı kaynaklar ile öz sermayeler arasındaki ilişkiyi gösteren bu oranlar işletmenin olumlu bir şekilde finanse edilip edilmediği, kredi verenlerin emniyet payının yeterli olup olmadığı sorularına cevap verir. Öz sermayeler, kredi verenler için bir emniyet marjı özelliği taşımaktadır (Ercan ve Ban 2005).

6.4.2.1. Kaldıraç oranı

Kaldıraç oranı, işletme faaliyetlerini finanse etmek için kullanılan toplam borçların işletmenin öz sermayesine oranlanması ile hesaplanır (Çetin ve Tipi 2005).

Bu oran varlıkların yüzde kaçının yabancı kaynaklarla finanse edildiğini gösterir. Başka bir anlatımla, yabancı kaynakların toplam kaynaklar içindeki yüzdesini ifade eder (Akdoğan ve Tenker 2007).

Bu oran, aktifte yer alan dönen ve duran varlıkların yüzde kaçının borç ile finanse edildiğini göstermektedir. Bu oran arttıkça finansal risk derecesi de artmakta ve dolayısıyla kredibilitesi olumsuz etkilenmektedir (Poyraz 2008).

İdeal oranı % 50 dir. Enflasyonist ortamlarda %60 kabul edilebilir bir orandır. Oranın yüksek olması, kredi verenler açısından emniyet marjının dar olduğunu, işletmenin faiz ve borç ödeme açısından zor durumlara düşme olasılığının yüksek olduğunu gösterir (Ercan ve Ban 2005).

Kaldıraç oranı olarak da bilinen bu oran, tüm borç toplamının aktif toplamına bölünmesi suretiyle hesaplanır (Çabuk ve Lazol 2009)

$$\text{Kaldıraç Oranı} = \frac{\text{Yabancı kaynaklar toplamı}}{\text{Toplam aktifler}}$$

Çizelge 6.12’ de kooperatiflerin 2013 yılı kaldıraç oranları incelendiğinde Ç1, Ç2, İ1, İ2 ve İ3’ün kaldıraç oranlarının ideal düzeyde ve altında olduğu görülmektedir. Buda bize bu kooperatiflerin aktiflerinin %50’sinden fazlasını borçlanmadan kendi öz kaynaklarıyla karşılayabildiklerini göstermektedir.

Diğer kooperatiflerin ise aktiflerinin büyük kısmını borçlanarak karşıladıklarını görülmektedir. Hatta oranlar İ4, Ç7, Ç3, Ç6, Ç10 ve Ç5 kooperatiflerinin neredeyse aktiflerinin tamamını borçlanarak karşıladıklarını göstermektedir. Bu durum kooperatifler için oldukça sıkıntılı bir tablodur. Çünkü borçlanma demek aynı zamanda faiz yükü altına girmek anlamına gelmektedir. Ve kooperatif karlarının büyük kısmını faize aktarmaları anlamına gelmektedir.

Çizelge 6.12. Kooperatiflerin kaldıraç oranları

	2012 (Düzeltilmiş) Kaldıraç Oranı	2013 Kaldıraç Oranı
Ç1	0,13	0,16
Ç2	0,60	0,28
İ1	0,55	0,48
İ2	0,29	0,48
İ3	0,43	0,50
Ç4	0,75	0,73
Ç8	0,90	0,84
Ç9	0,71	0,86
Ç11	0,86	0,88
İ4	0,95	0,95
Ç7	0,98	0,96
Ç3	0,96	0,97
Ç6	1,00	0,99
Ç10	1,00	1,00
Ç5	1,07	1,03

6.4.2.2. Borç / Öz sermaye oranı

Yabancı kaynakların öz sermayeye oranıdır. Bu oran arttıkça işletmenin finansal risk derecesi de artmaktadır (Poyraz 2008).

$$\text{Borç Oranı} = \frac{\text{Toplam yabancı kaynaklar}}{\text{Öz kaynaklar}}$$

Bu oran, hissedarların koyduğu sermayeye karşılık ne kadar borç alındığını gösterir. Bu oran büyüdükçe toplam borç yükü artmış olacak, borç verenlerin emniyet payı azalmış olacaktır (Burucu 2009).

ABD’ de toplam borç / öz sermaye oranının, orta büyüklükteki işletmeler açısından 1/1 olması normal karşılanmaktadır. Oranın bir’den büyük olması, kredi verenlerin işletme sahiplerine göre, işletmeye daha fazla yatırımda bulduklarını gösterir. Oranın yüksekliği, işletmenin ağır bir faiz yükü altında olduğunu ve alacaklılar için emniyet payının azaldığını gösterir (Ceylan 2001).

Çizelge 6.13’ te kooperatifler 2013 yılı Borç / Öz sermaye oranına göre incelendiğinde Ç1, Ç2, İ2, İ1 ve İ3’ ün oranlarının 1 ve altında olduğu görülmektedir. Bu durum öz kaynaklarında ki her 1 lira için 1 lira ve altında borç kullandıklarını göstermektedir. Diğer kooperatiflerde 1 liralık öz sermayeye karşılık 2 lira ve üzerinde borçlandığı görülmektedir. Özellikle İ4, Ç7 ve Ç3’ de bu oran oldukça yüksektir. Ç6’ da öz sermaye yok denecek kadar az olup, Ç5 ve Ç10’ in kasalarında öz sermaye eksi bakiyededir.

Çizelge 6.13. Kooperatiflerin Borç / Öz sermaye oranları

	2012 (Düzeltilmiş) Borç / Öz sermaye	2013 Borç / Öz sermaye
Ç1	0,15	0,19
Ç2	1,49	0,38
İ2	0,41	0,93
İ1	1,22	0,93
İ3	0,77	1,02
Ç4	3,06	2,66
Ç8	9,05	5,22
Ç9	2,43	6,06
Ç11	6,04	7,42
İ4	18,24	20,89
Ç7	59,95	22,10
Ç3	23,08	29,59
Ç6	eksi	68,97
Ç5	eksi	eksi
Ç10	364,00	eksi

6.4.2.3. Kısa vadeli borçlar / Pasif toplamı

Kısa vadeli yabancı kaynakların, pasif toplamına bölünmesi ile elde edilir. İşletme varlıklarının yüzde kaçının kısa vadeli yabancı kaynaklardan oluştuğunu ortaya koyar. Genelde üretim işletmelerinde, oranın %30'dan fazla olmaması arzulanır. Oranın yüksek olması, aktifin büyük bir bölümünün kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse edilmiş olduğunu gösterir. Özellikle duran varlık grubunun, kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse edilmesi hiç arzulanmaz. Aksi durumda, işletmenin net çalışma sermayesi negatif bir sayı olacağından, işletme faaliyetlerinin sürdürülmesinde üçüncü kişilerin baskısı altına girilmiş olur (Akdoğan ve Tenker 2007).

Bu oran işletmenin kaynak yapısı içerisinde kısa vadeli borçlarının payını göstermektedir. Bu oranın yüksek çıkması, işletmenin varlık finansmanında kısa vadeli borçlara ağırlık verdiğini göstermektedir (Poyraz 2008).

İşletme finansmanda dikkat edilmesi gereken husus, kısa vadeli fonlarla dönen varlıkların finanse edilmesi, uzun vadeli fonlarla ise duran varlıkların karşılanmasıdır. Kısa vadeli borçlarla sabit kıymetleri finanse etmekten kesinlikle kaçınılmalıdır. Bu ilkeye uymayan işletmeler borç ödemede zor durumda kalabilir hatta tasfiye zorunluluğu ile karşılaşabilirler (Gücenme 2005).

$$Oran = \frac{Kısa\ vadeli\ borçlar}{Pasif\ toplamı}$$

6.4.2.4. Uzun vadeli borçlar / Pasif Toplamı

Bu oran, işletmenin toplam varlıkları içerisinde uzun vadeli borçların payını göstermektedir. Diğer bir ifade ile işletme varlıklarının yüzde kaçının uzun vadeli yabancı kaynaklarla finanse edildiğini gösterir (Akdoğan ve Tenker 2007).

Kısa vadeli yabancı kaynaklar için istenen oranın % 30, öz sermaye için % 50 olduğu düşünüldüğünde uzun vadeli yabancı kaynaklar için ideal oranın % 20 ler civarında olması gerektiği söylenebilir. Kısa vadeli yabancı kaynaklar ile uzun vadeli yabancı kaynaklar arasında denge kurulurken dikkat edilmesi gereken en önemli hususun, dönen varlıkların kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse edilmesi, duran varlıkların ise uzun vadeli yabancı kaynaklar ile finanse edilmeye özen gösterilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

$$Oran = \frac{Uzun\ vadeli\ borçlar}{Pasif\ toplamı}$$

6.4.2.5. Öz kaynakların, aktif toplamına oranı

Öz kaynakların aktif toplamına oranı varlıkların yüzde kaçının işletme sahip ve ortakları tarafından finanse edildiğini ortaya koyar. Başka bir ifade ile öz kaynakların, toplam kaynaklar içinde yüzdesini gösterir. Oran işletmenin uzun vadeli borç ödeme gücünü ortaya koyar. Oranın yüksek olması işletmenin uzun vadeli borçlarını ve bunların faizlerini ödemede herhangi bir güçlükle karşılaşmayacağını belirtir. Bu oranın zaman içerisinde yükselme eğilimi göstermesi, genelde yönetimin başarısı olarak değerlendirilir (Akdoğan ve Tenker 2007).

Varlıkların finanse ediliş biçiminde öz kaynaklar ile yabancı kaynaklar arasında uygun bir dengenin kurulması zorunludur. Normal koşullarda öz kaynak, aktif toplamı oranının % 50 nin altına düşmemesi arzulandır (Akdoğan ve Tenker 2007).

Çizelge 6.14. te 2013 yılı kooperatiflerin öz kaynaklarının toplam aktif (pasif) oranına göre incelediğimizde Ç1, Ç2, İ1, İ2 ve İ3 'ün öz kaynak oranlarının %50 ve üzerinde olduğu görülmektedir. Buda bize bu 5 kooperatifin aktif varlıkları büyük oranda özkaynakları ile finanse ettiğini göstermektedir. Diğer kooperatiflerin ise öz kaynak oranlarının istenilen düzeyde olmadığı görülmüştür. Çizelge 6.14'te topladığı sütü işleyip süt ürünü olarak pazarlayan dört kooperatiften üçünün öz sermaye oranının istenen seviyelerde olduğu görülmektedir. Bu sonuçtan sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerin öz sermaye oranı bakımından %75 başarılı oldukları söylenebilir. Diğer yandan topladığı sütü çiğ süt olarak pazarlayan 11 kooperatifin sadece 2 tanesinin öz sermaye oranının istenilen seviyelerde olduğu ve başarısının % 18 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlardan sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerin öz sermaye oranlarının, çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflere nazaran daha iyi olduğu söylenebilir.

Ç8, Ç10 ve Ç11 kooperatifleri ise aktif varlıklarını büyük oranda uzun vadeli yabancı kaynaklarla finanse ettiği görülmektedir.

İ4, Ç9, Ç7, Ç4, Ç6, Ç5 ve Ç3 kooperatifleri ise aktif varlıkların finansmanında, kısa vadeli yabancı kaynakların oranının fazla olduğu görülmektedir. Kısa vadeli borçlar / Pasif toplamı oranının 1/3 olması gerektiği düşünüldüğünde, bu kooperatiflerin finansman açısından oldukça sıkıntılı bir durumda oldukları söylenebilir.

Çizelge 6.14. Kooperatiflerin pasif kaynaklarının yüzdelerik dağılımları (2013)

Kooperatifler	Pasif Kaynakların Yüzdelerik Dağılımı			
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar (%)	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar (%)	Özkaynaklar (%)	Pasif Toplamı (%)
Ç1	15,91	0	84,09	100
Ç2	27,78	0	72,22	100
İ2	20,77	27,45	51,78	100
İ1	48,28	0	51,72	100
İ3	41,71	8,77	49,52	100
İ4	70,73	24,7	4,57	100
Ç8	19,11	64,81	16,08	100
Ç9	70,48	15,35	14,17	100
Ç7	95,67	0	4,33	100
Ç10	7,76	92,26	-0,02	100
Ç4	65,15	7,53	27,32	100
Ç6	98,57	0	1,43	100
Ç5	65,64	37	-2,64	100
Ç11	22,22	65,91	11,87	100
Ç3	86,22	10,51	3,27	100

7. İNCELENEN KOOPERATİFLERİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Çalışmada kooperatiflerin bilançolarının analizinin yanında doğrudan anket yoluyla toplanan veriler, gelir tablolarıyla birlikte incelenmiştir. Kooperatiflerle yapılan anket çalışmasında, kooperatiflerin faaliyet kapsamındaki köyler, üye sayıları, üyelerin sahip olduğu süt sığırı sayıları, kooperatifin topladığı günlük süt miktarı, bunlara ödenen fiyat ve ödeme şekli (peşin veya vadeli), toplanan sütün ne şekilde pazarlandığı (çiğ süt olarak satışı veya işlenmiş ürün olarak satışı) ve bu faaliyetten elde edilen gelirlerinin yanında kooperatifin gerçekleştirdiği diğer faaliyetlerden elde ettiği gelirler incelenerek Türkvet sisteminde faaliyet bölgesindeki mevcut süt sığırı varlığı ile karşılaştırmalar yapıp, kooperatiflerin piyasadaki etkinliği ve ekonomik verimliliği konusunda araştırma yapılmıştır.

Ayrıca ankette kooperatif üyelerine ilişkin olarak üyelerin yaş durumları, eğitim durumları, hayvan varlıkları ve süt sığırcılığından elde ettikleri gelirler konusunda bilgiler toplanıp üyeler sosyolojik açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Veriler değerlendirilirken kooperatifler gerek büyüklükleri bakımından ve gerekse topladıkları sütü çiğ süt olarak pazarlayan kooperatifler ile sütü işleyerek süt ürünü olarak pazarlayan kooperatifler arasında karşılaştırmalar yapılarak incelenmiştir.

Bu kapsamda topladıkları sütün tamamını işleyerek süt ürünü olarak pazarlayan kooperatifler İ1, İ2 ve İ3 kooperatifleridir. İ4 kooperatifi ise topladığı sütün yarısını çiğ süt olarak pazarlamakta kalan yarısını ise süt ürününe işleyerek pazarlamaktadır. Geri kalan Ç1, Ç2, Ç3, Ç4, Ç5, Ç6, Ç7, Ç8, Ç9, Ç10 ve Ç11 kooperatifleri topladıkları sütü çiğ süt olarak pazarlamaktadırlar.

7.1. Üyelerin Büyükbaş Hayvan Varlığı

Faaliyet konusu süt sığırcılığı olan kooperatiflerin üye sayıları ile büyükbaş hayvanı olmayan üye sayıları karşılaştırıldığında genel olarak kooperatif üyelerinin % 45,13'nün büyükbaş hayvanı olmadığı görülmüştür.

Çizelge 7.1. incelendiğinde kooperatiflerden Ç6, Ç5, Ç11 ve İ4 kooperatiflerinin büyükbaş hayvanı olmayan üye sayısı bakımından diğer kooperatiflerden pozitif yönde ayrıştığı görülmektedir. Kalan 11 kooperatifin oranına bakıldığında, üyelerinin yaklaşık % 63'nün büyükbaş hayvanı olmadığı görülmektedir. Genele bakıldığında bu oranın % 45,3 olduğu görülmektedir.

Çizelge 7.1. Hayvan varlıklarına göre kooperatif üye sayıları

Kooperatifler	Toplam Üye Sayısı	Büyükbaş Hayvanı Olmayan Üye Sayısı	
		Sayısı	Oran (%)
Ç4	120	70	58,33
İ2	189	99	52,38
Ç6	116	22	18,97
Ç5	104	15	14,42
Ç11	211	30	14,22
İ1	214	126	58,88
Ç1	425	325	76,47
Ç8	118	89	75,42
Ç9	131	91	69,47
Ç7	131	60	45,80
Ç3	249	154	61,85
İ3	194	120	61,86
İ4	511	0	0
Ç2	63	49	77,78
Ç10	182	85	46,70
TOPLAM	2.958	1.335	45,13

7.2. Kooperatiflerin Faaliyet Alanlarındaki Etkinlikleri

Türkvet sisteminden elde edilen kooperatiflerin faaliyet gösterdikleri köylerdeki süt sığırları varlığı ile kooperatiflerin günlük topladıkları süt miktarından sütünü kooperatife veren üyelerinin tahmini süt sığırları varlığı karşılaştırıldığında, kooperatiflerin faaliyet gösterdikleri köylerdeki süt sığırlarının ancak % 21,52'sinin sütünü topladıkları görülmüştür.

Çizelge 7.2. Kooperatiflerin faaliyet alanlarındaki etkinlikleri

Kooperatifler	Faaliyet Alanındaki Köylerde Toplam Süt Sığırları Sayısı	Sütünü Kooperatife Veren Üyelerin Tahmini Süt Sığırları	
		Sayısı	Oran (%)
Ç4	621	175	28,18
İ2	591	150	25,38
Ç6	905	110	12,15
Ç5	431	50	11,6
Ç11	1765	450	25,5
İ1	1096	500	45,62
Ç11	1066	115	10,79
Ç8	280	45	16,07
Ç9	298	100	33,56
Ç7	154	40	25,97
Ç3	1542	175	11,35
İ3	262	125	47,71
İ4	3200	500	15,63
Ç2	269	55	20,45
Ç10	1971	520	26,38
TOPLAM	14.451	3.110	21,52

7.3. Kooperatiflerin Bursa İlinde Çiğ Süt Pazarındaki Etkinlikleri

Türkvet sistemine kayıtlı Bursa ilindeki süt veren toplam süt sığırı sayısının 98.500 olmasına karşın kooperatiflerin sütünü topladıkları süt sığırı sayısının 3.110 olduğunu düşünürsek, kooperatiflerin çiğ süt pazarındaki hakimiyetinin ancak % 3,16 olduğu görülmektedir.

Bu kooperatiflerden İ1, İ2 ve İ3 topladıkları sütün tamamını süt ürününe işleyip pazarlamakta, İ4 ise topladığı sütün yarısını kendi işletmelerinde süt ürününe işleyip diğer yarısını çiğ süt olarak pazarlamakta, geri kalan kooperatiflerin topladıkları sütün tamamını çiğ süt olarak pazarladığı göz önüne alındığında, toplanılan sütü doğrudan çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflerin pazardaki payının % 2,12 olduğu görülmektedir.

Pazar payları açısından Avrupa'da tarımsal kooperatifler, tarımsal malların işlenmesi ve pazarlamasında yaklaşık %60 ve girdilerin temininde de yaklaşık %50 payları ile yüksek bir pazar payına sahiptirler. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise bu oranlar tarımsal malların işlenmesi ve pazarlanmasındaki pay %28 ve girdilerin temini noktasında %26 dır (Anonim 2013a).

Gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında kooperatiflerimizin pazar hakimiyetlerinin zayıf oldukları görülmektedir.

Çizelge 7.3. Bursa İli Dişi Büyükbaş Hayvan Varlığı (2015)

Bursa İli Dişi Büyükbaş Hayvan Varlığı			
Dişi Buzağı	Dişi Dana	Düve	İnek
14.638	14.855	33.555	98.570

Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Veteriner Bilgi Sistemi (Türkvet)

Çizelge 7.4. Kooperatiflerin Bursa İlinde Çiğ Süt Pazarındaki Payı

Bursa İlindeki Toplam Süt Sığırları Sayısı	Sütü İşleyerek Pazarlayan Kooperatiflerin		Çiğ Süt Olarak Pazarlayan Kooperatiflerin		Kooperatiflerin Sütünü Topladıkları Toplam Süt Sığırları Sayısı	
	Süt Sığırları Sayısı	Oran (%)	Süt Sığırları Sayısı	Oran (%)	Süt Sığırları Sayısı	Oran (%)
98.570	1.025	1,04	2.085	2,12	3.110	3,16

7.4. Kooperatif Üyelerinin Yaş Durumu

Yapılan anket çalışmasında üyelerin yaş dağılımı incelendiğinde üyelerin yaklaşık %18'nin 35 yaşın altında olduğu %42,7'sinin 35-50 yaş arasında olduğu %39,3'nün ise 50 yaşın üzerinde olduğu görülmüştür. Genel olarak baktığımızda üyelerin %82'sinin orta yaş ve üzerinde olduğu görülmüştür.

Çizelge 7.5. Kooperatif Üyelerinin Yaş Dağılımı

Yaş Aralığı	Üye Sayısı	Oran (%)
35 Yaş Altı	532	17,99
35-50 Yaş	1.264	42,73
50 Yaş Üzeri	1.162	39,28
TOPLAM	2.958	100

7.5. Kooperatif Üyelerinin Eğitim Durumu

Üyelerin eğitim durumu incelendiğinde okur yazar olmayan üyelerin oranı %1,35, okur yazar olup hiç eğitim almamış olan üyelerin oranı %2,43, ilkokul mezunu üyelerin oranının %61,63, ortaokul mezunu üye oranının %21,37, lise mezunu üye oranının %11,66 ve yüksekokul mezunu üye oranının %1,56 olduğu görülmüştür.

İlkokul ve ortaokul mezunu üyelerin oranının % 83 olduğu görülmektedir. Okur yazar olmayan ve hiç eğitim almamış olanları da eklediğimizde bu oranın % 86,78 e çıktığı görülmektedir. Zorunlu eğitimin 8 yıldan 12 yıla çıkarıldığını düşünürsek , üyelerin % 86,78 lik kesiminin zorunlu eğitimin de altında bir eğitim aldıkları görülmektedir.

Çizelge 7.6. Kooperatif Üyelerinin Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Üye Sayısı	Oran (%)
Okur Yazar Değil	40	1,35
Okur Yazar	72	2,43
İlkokul	1.823	61,63
Ortaokul	632	21,37
Lise	345	11,66
Yüksekokul	46	1,56
TOPLAM	2.958	100

7.6. Kooperatif Üyelerinin Süt Sığırı Sayıları

Çalışmada üyelerin sahip oldukları süt sığırı sayıları incelenmiştir. Araştırma sonucunda tüm üyelerin % 45'inin hayvanı olmadığı görülmüştür. Üyelerin %28,47'sinin 0 ile 5 arasında inek sahibi olduğu, %15,28'nin 5 ile 10 arasında inek sahibi olduğu, %8,01'nin 10 ile 25 arasında ineği bulunduğu ve %3,11'nin 25 ten fazla ineği bulunduğu görülmüştür.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın büyükbaş hayvan destekleri için belirlediği en düşük hayvan sayısının 10 başdır. Ekonomik bir süt sığırcılığı yapabilmek için arazi varlığı da göz önünde bulundurularak en az 10 baş sağmal hayvanla işe başlanmalıdır (Anonim 2015b). Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın belirlemiş olduğu bu sayıyı, ekonomik bir süt sığırcılığı yapabilmek için alt sınır olarak kabul edersek üyelerin % 88,88 inin (yaklaşık % 90) belirlenen bu sınırın altında küçük boyutlu aile işletmeleri olduğu görülmektedir.

Çizelge 7.7. Kooperatif Üyelerinin Süt Sığırı Varlığına Göre Dağılımları

Hayvan Mevcudu	Üye Sayısı	YÜZDESİ
Hayvanı Olmayan	1.335	45,13
0 – 5 İnek	842	28,47
5- 10 İnek	452	15,28
10 - 25 İnek	237	8,01
25 İnekten fazla	92	3,11
TOPLAM	2.958	100

7.7. Kooperatif Üyelerinin Süt Sığırcılığından Elde Ettikleri Gelirler

Ankette beyan edilen verilere göre üyelerin süt sığırcılığından elde ettikleri gelir incelendiğinde 0-5 inek sahibi üyelerin aylık 1.000 - 1.500 TL arasında gelir elde ettiği, 5-10 inek sahibi üyelerin aylık 1.500-2.000 TL gelir elde ettiği ve 10 üzerinde inek sahibi üyelerin 2.000 TL nin üzerinde gelir elde ettikleri görülmüştür.

Çizelge 7.8. Kooperatif Üyelerinin Süt Sığırcılığından Elde Ettikleri Gelir

Hayvan Sayısı	Aylık Elde Edilen Gelir (TL)
0 – 5 İnek	1.000 - 1.500 TL
5- 10 İnek	1.500 - 2.000 TL
10 İnekten fazla	2.000 TL nin üzerinde

7.8. Kooperatiflerin Faaliyet Gelirleri

Kooperatifleri topladıkları çiğ süt miktarı ile elde ettikleri gelirler açısından incelenmiştir. Burada çiğ süt miktarı tespitinde kooperatif yöneticilerinin anketteki beyanları esas alınmış olup kooperatif gelirleri ise 2013 yılı için beyan edilen gelir tablolarındaki resmi rakamlar dikkate alınmıştır.

Elde edilen gelirler bakımından en çok gelirden en az gelire doğru yapılan sıralamada ilk dört sırayı topladığı sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerin yer aldığı görülmektedir. Burada İ1, İ3 ve İ2 topladıkları sütün tamamını işlenmiş süt ürünü olarak, İ4 ise topladıkları sütün yarısını süt ürününe işlemekte diğer yarısını ise çiğ süt olarak pazarlamaktadır. Diğer kooperatifler ise topladıkları sütün tamamını çiğ süt olarak pazarlamaktadırlar.

Çizelge 7.9.'a bakıldığında sütü işleyip süt ürünü olarak pazarlayan kooperatiflerin, çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflere oranla gelirlerinin daha fazla olduğu görülmektedir.

Bu gelir farkını oransal olarak ifade etmek için kooperatiflerin topladıkları süt miktarına göre guruplandırıp karşılaştırma yapılmıştır. Çizelge 7.10. da topladıkları süt miktarları birbirlerine çok yakın olan İ1, İ4 ve Ç10 kooperatiflerinin gelirlerini incelediğimizde sütün tamamını işlenmiş süt ürünü olarak pazarlayan İ1 kooperatifinin günlük 400 lt süt daha az işlemesine rağmen Ç10 kooperatifine oranla yaklaşık 5,34 kat daha fazla gelir elde ettiği görülmektedir. Yine aynı şekilde topladığı sütün yarısını süt ürününe işleyip satan İ4 kooperatifinin geliri ise Ç10 kooperatifinin gelirinden yaklaşık 1,97 kat fazla olduğu görülmektedir.

Yine benzer bir karşılaştırmayı Çizelge 7.11. de günlük 3.000 lt sütü işleyip süt ürünü olarak pazarlayan İ2 kooperatifi ile günlük 3.500 er litre süt toplayıp çiğ süt olarak pazarlayan Ç3 ve Ç4 kooperatiflerinde yaptığımızda; İ2 kooperatifinin 2013 yılı brüt gelirinin Ç3 kooperatifinin gelirinin yaklaşık 1,73 katı, Ç4 kooperatifinin ise 1,78 katı olduğu görülmektedir.

Aynı gelir farkı Çizelge 7.12.'de günlük topladığı 2.500 litre sütü işleyip süt ürünü olarak pazarlayan İ3 kooperatifi ile günlük 2.300 litre süt toplayıp çiğ süt olarak pazarlayan Ç1 kooperatifinde de görmekteyiz. İ3 kooperatifinin 2013 yılı brüt satış geliri Ç1 kooperatifinin satış gelirinin yaklaşık 1,99 katı olduğu görülmektedir.

Çizelge 7.9. Kooperatiflerin Topladıkları Süte Göre Elde Ettikleri Gelirler

Kooperatifler	Toplanan Süt (Litre/gün)	2013 Yılı Gelir Tablosu Brüt Satışlar (TL)
i1	10.000	6.393.950,85
i3	2.500	4.181.686,61
i2	3.000	3.550.093,26
i4	10.000	2.363.397,16
Ç1	2.300	2.100.498,77
Ç3	3.500	2.050.375,27
Ç4	3.500	1.990.496,28
Ç10	10.400	1.195.642,53
Ç8	850	1.161.623,87
Ç11	9.000	1.104.031,09
Ç6	2.200	574.298,35
Ç9	2.000	497.139,59
Ç2	1.100	446.869,71
Ç7	800	426.733,76
Ç5	1.000	116.779,36

Çizelge 7.10. Günlük 10.000 L. Süt Toplayan Kooperatiflerin Gelirlerinin Karşılaştırılması

Kooperatifler	Toplanan Süt (Litre/Gün)	2013 Yılı Gelir Tablosu Brüt Satışlar (TL)
i1	10.000	6.393.950,85
i4	10.000	2.363.397,16
Ç10	10.400	1.195.642,53

Çizelge 7.11. Günlük 3.500 L. Süt Toplayan Kooperatiflerin Gelirlerinin Karşılaştırılması

Kooperatifler	Toplanan Süt (Litre/Gün)	2013 Yılı Gelir Tablosu Brüt Satışlar (TL)
İ2	3.000	3.550.093,26
Ç3	3.500	2.050.375,27
Ç4	3.500	1.990.496,28

Çizelge 7.12. Günlük 2.500 L. Süt Toplayan Kooperatiflerin Gelirlerinin Karşılaştırılması

Kooperatifler	Toplanan Süt (Litre/Gün)	2013 Yılı Gelir Tablosu Brüt Satışlar (TL)
İ3	2.500	4.181.686,61
Ç1	2.300	2.100.498,77

7.9. Toplanan Süt İle Elde Edilen Gelir Arasındaki Korelasyon

Korelasyon, iki veya daha çok sayıda değişken arasında bir ilişki bulunup bulunmadığı, eğer varsa bu ilişkinin derecesinin saptanması için kullanılan istatistiksel bir metoddur. İki değişken arasındaki doğrusal ilişkinin derecesi “r” ile gösterilen korelasyon katsayısı ile ölçülür. Korelasyon katsayısı iki değişkenin değişimlerinin ne kadar uygun olduğunun bir ölçüsüdür ve değeri -1 ile +1 arasında değişir.

$$-1 < r < +1$$

$r = 0$ olduğunda değişkenler arasında doğrusal bir ilişki olmadığı söylenir. $r = +1$ ise pozitif tam doğrusal ilişki, $r = -1$ ise negatif tam doğrusal ilişki var demektir. Korelasyon katsayısı ile iki değişken arasındaki ilişki ölçülmekte, katsayı sifıra yakın çıkarsa ilişkinin zayıf, bire yakın çıkarsa ilişkinin kuvvetli olduğu söylenebilmektedir (Vural 2012).

Korelasyon katsayısı geliştirilen değişik formüller yardımıyla hesaplanmaktadır. Aşağıda verilen formül bunlardan bir tanesidir.

$$r = \frac{(\sum X * Y) - \frac{(\sum X) * (\sum Y)}{n}}{\sqrt{(\sum X^2) - \frac{(\sum X)^2}{n}} * \sqrt{(\sum Y^2) - \frac{(\sum Y)^2}{n}}}$$

Çizelge 7.13.' teki değerleri formülde uyguladığımızda $r = 0,28$ bulunur.

$0 < r < +1$ $0 < 0,28 < +1$ pozitif zayıf doğrusal ilişki

Pazarlama şekli bakımından homojen bir örnek grubu oluşturmak adına topladıkları sütü işlemeden çiğ süt olarak pazarlayan kooperatifler içinde pazarlanan çiğ süt miktarı ile gelir tablosu brüt satış gelirleri arasındaki korelasyon incelenmiş ve korelasyon katsayısı 0,28 bulunmuştur. Buda bize süt miktarındaki artış ile kooperatif gelirlerindeki artış arasında pozitif doğrusal fakat zayıf bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bunun anlamı; kooperatifler gelirlerini arttırmak için ana faaliyet konusunda büyümek yerine diğer gelir arttırıcı faaliyetlere yöneldiğini göstermektedir. Finansal açıdan zayıf olan kooperatiflerimiz gelirlerini arttırmak için kendi faaliyet konularında uzmanlaşıp büyümek yerine varlığını sürdürmek adına servisçilik, tüketim maddeleri satışı, akaryakıt satışı, arazi ve depo kiralama işi, sulama, ormancılık faaliyetleri gibi faaliyetlerden gelir elde etme yoluna gitmişlerdir.

Elde edilen bu veriler faaliyet konusu süt sgircilğı olmasına rağmen kendi faaliyet alanlarında byyememe ve dahası Bursa ilindeki çiğ süt pazarında % 2'lik bir paya sahip olma nedenlerinden birini açıklar niteliktedir.

Çizelge 7.13. Toplanan Süt İle Elde Edilen Gelir Arasındaki İliğki

Kooperatifler	Toplanan Süt (Litre) (X)	2013 Yılı Gelir Tablosu Brüt Satışlar (TL) (Y)
1	2.300	2.100.498,77
3	3.500	2.050.375,27
4	3.500	1.990.496,28
10	10.400	1.195.642,53
8	850	1.161.623,87
11	9.000	1.104.031,09
6	2.200	574.298,35
9	2.000	497.139,59
2	1.100	446.869,71
7	800	426.733,76
5	1.000	116.779,36

7.10. Kooperatiflerin Kar-Zarar Durumu

Kooperatiflerin gelir tablolarına göre kar-zarar durumları incelenmiş ve Çizelge 7.14 de kooperatiflerin kar - zarar durumları ve elde edilen gelire göre kar oranları gösterilmiştir. Çizelge 7.14. incelendiğinde kooperatiflerin %60'ı kar ederken %40'nın zarar ettiği görülmüştür. En çok kar eden ilk iki kooperatifin öz kaynak yapısı güçlü olan, sütü işleyerek pazarlayan İ2 ve İ1 kooperatifleri olduğu görülmektedir.

Özkaynaklarının oranı güçlü olan topladıkları sütü çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflerden Ç1' in 2013 yılında kar ettiği ve Ç2' nin ise zarar ettiği görülmüştür.

En çok zarar eden işletmenin ise özkaynak oranı iyi olmasına rağmen sütü işleyerek pazarlayan İ3 kooperatifi olmuştur. İ3 finansal analizinde nakit oranı incelenirken bu kooperatif hakkında kısa vadeli borçlarını ödemek için stoklarının yeterli olmasına karşın pazarlama noktasında ciddi sıkıntı yaşadığından bu ürünü pazarlayamadığı buna ilave olarak pazarladığı malların büyük kısmını vadeli verilmiş olmasından dolayı da kasasında hiç nakidi olmadığı belirtilmiştir. Burada İ3 kooperatifinin önemli bir pazarlama sıkıntısı yaşadığı görülmüştür. Nitekim İ3'ün yaşadığı bu pazarlama sıkıntısı işletmeye zarar olarak yansımıştır.

Aynı pazarlama sıkıntısı sütünü işleyerek pazarlayan İ4 kooperatifinde de mevcuttur. İ4 kooperatifi pazarlama konusunda sorun yaşadığından dolayı topladığı sütün ancak yarısını işleyip süt ürünü olarak pazarlamakta, kalan yarısını ise çiğ süt olarak pazarlamaktadır. Çizelge 7.14 te ikinci en büyük zarar eden işletmenin İ4 olduğu görülmektedir.

Çizelge 7.14. Kooperatiflerin Kar-Zarar Durumu

Kooperatifler	Toplanan Süt (L/gün)	2013 Yılı Toplam Gelir (TL)	2013 Yılı Toplam Gider (TL)	Net Kar (TL)	Oran (%)
İ2	3.000	3.557.943,08	3.433.757,82	124.185,26	3,49
İ1	10.000	6.384.990,27	6.302.037,40	82.952,87	1,30
Ç9	2.000	517.727,02	475.826,82	41.900,20	8,09
Ç4	3.500	1.990.496,28	1.967.142,47	23.353,81	1,17
Ç1	2.300	2.100.498,77	2.078.896,67	21.602,10	1,03
Ç7	800	426.733,76	414.764,78	11.968,98	2,80
Ç5	1.000	133.953,68	126.410,47	7.543,21	5,63
Ç6	2.200	578.143,74	571.249,05	6.894,69	1,19
Ç3	3.500	2.050.375,27	2.045.747,61	4.627,66	0,23
Ç8	850	1.161.624,59	1.161.637,92	-13,33	0,00
Ç2	1.100	446.871,63	453.637,81	-6.766,18	-1,51
Ç10	10.400	1.197.187,46	1.204.411,85	-7.224,39	-0,60
Ç11	9.000	1.190.409,28	1.238.882,95	-48.473,67	-4,07
İ4	10.000	2.363.397,16	2.420.512,54	-57.115,38	-2,42
İ3	2.500	4.187.800,35	4.359.175,85	-171.375,50	-4,09

Çizelge 7.16’da kooperatiflerin net kar / toplam aktifler oranı yüzde olarak gösterilmiştir. Çıkan sonuçlar Çizelge 7.15.’de Türkiye işveren sendikaları konfederasyonunun yayınlamış olduğu karlılık oranlarında 2012 yılı orta ölçekli işletmeler için verilen ortalama karlılık oranı olan %3,4 göre kıyaslandığında kooperatiflerin sadece %26,6 sının Türkiye ortalamasının üzerinde kar edebildiği görülmektedir. Bu tabloda dikkati çeken bir diğer husus ise Ç9 kooperatifi 2013 yılı brüt gelirine oranla %8 kar etmesine karşın net karının toplam aktiflere oranı %2,26 ile verilen Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir.

Çizelge 7.15.İmalat Sanayi Karlılık Oranları: Net Kar / Toplam Aktifler (Yüzde)

Net Kar/Aktifler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
İmalat Sanayi	5,6	5,2	3,6	5,6	6,7	2,6	3,8	4,6	3,7	4,0
Küçük ölçekli firmalar	1,6	0,7	-1,4	1,1	1,9	1,6	-0,4	0,2	-3,5	0,8
Orta ölçekli firmalar	3,9	1,8	2,8	2,8	4,5	0,4	3,4	3,2	1,3	3,4
Büyük ölçekli firmalar	6,7	6,8	4,6	6,8	8,1	3,3	4,3	5,3	4,9	5,1

Kaynak: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Haber Bülteni (23.11.2013)

Çizelge 7.16. Kooperatiflerin Net Kar / Aktif Varlıklar Toplamı Yüzde Oranları (2013)

Kooperatifler	Aktif Varlıklar Toplamı (TL)	Net Kar (TL)	Net Kar / Aktif Varlıklar Oranı (%)
İ2	1.916.106,81	124.185,26	6,48
İ1	2.693.289,48	82.952,87	3,08
Ç9	1.850.239,10	41.900,20	2,26
Ç4	644.663,15	23.353,81	3,62
Ç1	431.234,20	21.602,10	5,01
Ç7	564.093,40	11.968,98	2,12
Ç5	142.430,47	7.543,21	5,30
Ç6	422.647,25	6.894,69	1,63
Ç3	2.078.540,56	4.627,66	0,22
Ç8	923.178,22	-13,33	-0,00
Ç2	147.539,40	-6.766,18	-4,59
Ç10	1.300.572,85	-7.224,39	-0,56
Ç11	2.874.930,10	-48.473,67	-1,69
İ4	10.469.739,34	-57.115,38	-0,55
İ3	1.197.789,48	-171.375,50	-14,31

7.11. Kooperatiflerin Giderlerinin Dağılımı

Kooperatiflerin gider tablolarına göre giderlerinin dağılımı incelendiğinde sütü işleyerek pazarlayan kooperatifler ile çiğ süt olarak pazarlayan kooperatifler arasında en büyük farkın pazarlama giderleri ile genel yönetim giderlerinde olduğu görülmektedir.

Çizelge 7.17.'de sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerin gider dağılımı incelendiğinde ortalama %91,26'sı satışların maliyeti kalemi, %5,44 pazarlama giderleri, %2,4 genel yönetim giderleri, %0,04 vergi giderleri ve %0,86 diğer giderler kaleminden meydana geldiği görülmüştür.

Çizelge 7.18.'de ise çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflerin gider dağılımı gösterilmiştir. Çizelge 7.18 incelendiğinde giderlerin, ortalama %90,09'sı satışların maliyeti kalemi, %0,66 pazarlama giderleri, %8,9 genel yönetim giderleri, %0,02 vergi giderleri ve %0,33 diğer giderler kaleminden oluştuğu görülmektedir.

Sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerin pazarlama giderleri oranı %5,44 iken çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflerin pazarlama giderleri oranının %0,66 ile birbirinden çok farklı olduğu görülmüştür. Sütü işleyerek pazarlayan kooperatifler pazarlama faaliyeti için daha fazla harcama yapmaktadırlar.

Satışların maliyeti kalemi; direkt ilk madde ve malzeme giderleri, direkt işçilik giderleri, genel üretim giderleri, yarı mamül ve mamül stoklarında değişimlerden oluşur. Genel yönetim giderleri ise; işletmenin genel yönetim fonksiyonu ile ilgili olarak yapılan ve üretimle ya da satılan mal maliyeti ile doğrudan ilişkisi kurulamayan endirekt malzeme, endirekt işçilik, personel giderleri, dışardan sağlanan fayda ve hizmetler, çeşitli giderlerden oluşur.

Kooperatiflerin satışların maliyeti kalemleri incelendiğinde sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerde %91,26 olduğu, çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflerde ise %90,09 ile birbirine yakın olduğu görülmüştür. Ancak genel yönetim giderleri kaleminde oluşan fark nedeniyle satışların maliyeti ile genel yönetim gideri kalemlerinin toplamı sütü

işleyerek pazarlayan kooperatiflerde %93,66 iken çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflerde bu oranın %98,99 olduğu görülmüştür.

Bunun anlamı çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflerde dolaylı yoldan aldıkları malzeme, hizmet, işçilik gibi giderlerin oldukça fazla olduğudur. Bu iki kalemin toplamı giderlerinin yaklaşık %99'unu oluşturmaktadır.

Diğer yandan kooperatiflerin hiçbirinin araştırma geliştirme faaliyetine bütçe ayırmadıkları ve bu konuda harcama yapmadıkları görülmektedir.

Çizelge 7.17. Sütü İşleyerek Pazarlayan Kooperatiflerin Gider Dağılımları (2013)

	Satışların Maliyeti	Araştırma-Geliştirme	Pazarlama	Genel Yönetim Gideri	Vergi	Diğer Giderler
i2	88,17	0	6,95	4,72	0,16	0
i1	95,51	0	2,76	1,53	0,01	0,19
i3	92,97	0	1,85	2,41	0	2,78
i4	88,4	0	10,2	0,94	0	0,45
ORTALAMA	91,26	0	5,44	2,4	0,04	0,86

Çizelge 7.18. Çiğ Süt Olarak Pazarlayan Kooperatiflerin Gider Dağılımları (2013)

	Satışların Maliyeti	Araştırma-Geliştirme	Pazarlama	Genel Yönetim Gideri	Vergi	Diğer Giderler
Ç4	94,21	0	3,33	1,92	0,13	0,41
Ç6	76,9	0	0	22,75	0	0,35
Ç5	92,81	0	3,05	4,14	0	0
Ç11	88,07	0	0	10,36	0	1,57
Ç1	91,08	0	0	8,61	0	0,31
Ç8	97,56	0	0	2,44	0	0
Ç9	99,27	0	0	0,25	0	0,48
Ç7	96,05	0	0	3,95	0	0
Ç3	90,76	0	0,9	7,75	0,06	0,53
Ç2	79,88	0	0	20,12	0	0
Ç10	84,39	0	0	15,61	0	0
ORTALAMA	90,09	0	0,66	8,9	0,02	0,33

8. TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmanın konusu Bursa ilinde süt sığırcılığı konusunda faaliyet gösteren tarımsal kalkınma kooperatiflerinin ekonomik analizi üzerinedir. Araştırmada toplam 15 adet süt sığırcılığı konusunda faaliyet gösteren tarımsal kalkınma kooperatifi incelenmiştir.

Materyalin temelini 2012 ve 2013 yılı bilançoları, 2013 yılı gelir tabloları ve bu kooperatiflerle doğrudan anket yolu ile toplanan bilgilerden elde edilen verilerden oluşmaktadır. Ayrıca çalışma, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı' nın Veteriner Bilgi Sistemi'ndeki (Türkvet) veriler ile de desteklenmiştir.

Çalışmada kooperatiflerin genel olarak finansal durumu incelenmiş ve bu kooperatifler arasında gerek büyüklükleri ve gerekse toplanan sütü çiğ süt olarak pazarlayan kooperatifler ile sütü işleyerek işlenmiş ürün olarak pazarlayan kooperatifler arasında finansal yapıları bakımından karşılaştırmalar yapılmıştır.

Bu kapsamda topladıkları sütü işleyerek süt ürünü olarak pazarlayan kooperatifler İ1, İ2 ve İ3 kooperatifleridir. İ4 kooperatifi ise topladıkları sütün yarısını çiğ süt olarak pazarlamakta kalan yarısını ise süt ürününe işleyerek pazarlamaktadır. Geri kalan Ç1, Ç2, Ç3, Ç4, Ç5, Ç6, Ç7, Ç8, Ç9, Ç10 ve Ç11 kooperatifleri topladıkları sütü çiğ süt olarak pazarlamaktadırlar.

Ayrıca araştırmada kooperatif üyelerine ilişkin olarak üyelerin yaş durumları, eğitim durumları, hayvan varlıkları ve süt sığırcılığından elde ettikleri gelirler konusunda bilgiler toplanıp üyeler sosyolojik açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2012 ve 2013 yılı bilançoları analiz edilirken karşılaştırmalarda sağlıklı sonuç elde etmek adına 2012 yılı verileri enflasyon düzeltme katsayısı ile çarpılarak 2012 yılı için düzeltilmiş veriler kullanılmıştır.

Araştırmada ilk olarak kooperatifler bilanço değerleri üzerinden incelenmiştir. Karşılaştırmalı tablolar analizi yöntemi (yatay analiz), yüzde yöntemi (dikey analiz) ve eğilim yüzdeleri yöntemi (trend analizi) kullanılarak kooperatiflerin 2012 yılı ile 2013 yılı bilançoları karşılaştırılmıştır.

Yapılan incelemede kooperatiflerin %33,3'ünün aktif varlıklar toplamının bir önceki yıla oranla arttığı görülürken, %66,6'sının aktif varlıklar toplamında bir önceki yıla oranla azalma olduğu görülmüştür. Aktif varlıklar toplamında azalma olması işletmenin bir önceki yıla oranla varlık anlamında daha da küçüldüğünü göstermektedir.

İncelenen kooperatiflerden Ç9, İ2, Ç6, Ç3 ve Ç1 kooperatifleri aktif varlıkları artan kooperatifler, diğer kooperatifler ise aktif varlıkları azalan kooperatiflerdir.

Aktif varlıklarının toplamında azalma olan kooperatiflerden Ç11, Ç4 ve İ4 kooperatifleri enflasyon düzeltilmesi yapılmamış bilançolarında büyüme göstermelerine karşın bu işletmelerin düzeltilmiş değerleri ile gerçekte küçüldükleri görülmüştür.

Aktif varlıklarının toplamını arttıran kooperatiflerin ise bu artışı özkaynaklarında gerçekleşen bir büyümeyle sağlamadığı, bunun yerine yabancı kaynaklarla finanse ettiği görülmüştür. Yabancı kaynak kullanımında İ2'nin uzun vadeli yabancı kaynak, Ç9, Ç6, Ç3 ve Ç1'in ise kısa vadeli yabancı kaynak kullandığı görülmüştür.

Sonuç olarak kooperatiflerin %33,3'ü varlık anlamında büyümüş olmasına karşın bu büyümeyi kendi öz kaynakları yerine borçlarla sağladığı, geri kalan % 66,6 sının ise varlık anlamında küçüldüğü görülmüştür.

Aktif varlıklarda gerçekleşen bu artış ve azalış pazarlama şekli açısından incelendiğinde; toplanılan sütü çiğ süt olarak pazarlayan kooperatifler ile süt ürününe işleyip pazarlayan kooperatifler arasında, pazarlama şekli bakımından önemli bir farklılık bulunmamıştır. Bu da bize aktif varlıklar ile ilgili sorunun kooperatiflerin genel bir sorunu olduğunu göstermektedir.

Kooperatiflerin 2013 yılı net çalışma sermayeleri incelendiğinde; net çalışma sermayesi en yüksek ilk dört kooperatifin sütü işleyerek pazarlayan kooperatifler olduğu görülmüştür. Buradan sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerin çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflere nazaran net işletme sermayesi bakımından daha güçlü oldukları söyleyebilir.

Diğer yandan Ç3, Ç4, Ç5, Ç6, ve Ç11 kooperatiflerinin 2013 yılı net çalışma sermayelerinin negatif olduğu görülmüştür. Bunun anlamı işletmenin elindeki nakit ve menkul değerler, stoklarındaki malların değeri ve ticari alacaklarının toplamının, vadesi bir yıldan daha kısa olan borçlarını karşılayacak miktarda olmadığıdır. Bu durum, işletmelerin likidite problemi yaşamasına neden olabilir.

Kooperatiflerin duran varlıklarındaki değişimi incelendiğinde, sadece üç kooperatifin duran varlıklar toplamında artış gösterdiği görülmüştür. Bunlardan Ç6 ve İ1 kooperatifi tesis ve makine kaleminde artış gösterirken, İ2'deki artış büyük oranda ortaklardan alacaklar kaleminden kaynaklanmaktadır.

Duran varlıkları azalan kooperatiflerden sadece Ç2, İ3 ve Ç11 kooperatiflerinin maddi duran varlıklarında miktar olarak bir azalma söz konusudur. Diğer kooperatiflerin duran varlıklarının değerindeki azalışın sebebi amortisman ve enflasyon düzeltilmesi kaynaklıdır. Kimi kooperatiflerin maddi duran varlıklarında bir artış olmasına rağmen amortisman ve enflasyon düzeltilmesi sebebiyle duran varlıklar toplam değerinde azalma söz konusudur.

Duran varlıkların finansmanı için kullanılan kaynaklar açısından kooperatifler incelendiğinde; Ç1, Ç2, Ç7, İ1, ve İ3'ün duran varlıkların finansmanını öz kaynakları ile karşılayabildikleri, İ2'nin büyük oranda öz kaynaklarının yeterli olduğu yaklaşık %10,16'lık kısmı için uzun vadeli yabancı kaynaklardan destek aldığı görülmektedir.

Bunların dışındaki diğer kooperatiflerin duran varlıkların finansmanı için öz kaynaklarının yeterli olmadığı ve finansmanı uzun vadeli yabancı kaynaklarla sağladığı hatta Ç4, Ç6, Ç5, Ç11 ve Ç3'ün özkaynaklar ile uzun vadeli yabancı kaynaklarının

toplamı olan devamlı sermayenin bile yeterli gelmediği ve bir kısmını kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse ettiği görülmektedir. Finansal açıdan dikkat edilmesi gereken en önemli husus; dönen varlıkların kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse edilmesi, duran varlıkların ise uzun vadeli yabancı kaynaklar ile finanse edilmeye özen gösterilmesidir. Duran varlıkların kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse edilmesi ise arzu edilmeyen bir durumdur.

Duran varlıklarla ilgili sonuç olarak sadece İ1 ve Ç6'nın tesis ve makine yatırımı olarak duran varlıklarının değerinde artış olduğu fakat bu iki kooperatiften kullanılan kaynak bakımından sadece İ1'in öz sermayesinin yeterli olduğu, Ç6'nın ise bu artışı hiç arzu edilmeyen bir şekilde kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse ettiği görülmüştür. Duran varlıklar kaleminde kooperatiflerin gerek tesis ve makine yatırımı anlamında gerekse bunların finansmanı anlamında başarılı oldukları söylenemez.

Hem aktiflerin artışındaki olumsuz görünüm, hem de yeni yatırımlar anlamında duran varlıkların miktarlarındaki bu olumsuz sonuçlar genel olarak kooperatiflerin büyüme ve yeni yatırımlar konusunda yetersiz kaldıklarını göstermektedir.

Kooperatiflerin kısa vadeli borçlarını ödeme gücünü ölçmek adına 2013 yılı bilanço verileri baz alınarak cari oran, likidite (asit-test) oranı ve nakit oranları incelenmiştir. Cari oran için ideal kabul edilen 1,5 - 2 değerleri arasında sadece İ2 ve İ3 kooperatifleri bulunmaktadır. Cari oranı 5,14 olan Ç1'in her ne kadar kısa vadeli borçları ödeme gücünün yüksek olduğu gözükse de bu durum aynı zamanda işletmenin elinde verimli kullanılmayan atıl fonların bulunduğu da göstergesidir. Buradan işletmenin finansal yönetim açısından fonlarının çok verimli bir şekilde değerlendirilmediği sonucu çıkarılabilir.

Genel olarak kooperatiflere bakıldığında cari oranı 1'in üzerinde olan 10 kooperatif bulunmaktadır. Bunun anlamı kooperatiflerin kısa vadeli borçlarını ödemek için dönen varlıklarının yeterli olduğudur. Cari oranı 1'in altında olan Ç4, Ç6, Ç11, Ç3 ve Ç5 kooperatiflerinin kısa vadeli borçlarını dönen varlıklarla ödeme noktasında sıkıntı

yaşayacaklarını göstermektedir. Bu durum ileriki dönemlerde borçların finanse edilmesi noktasında duran varlıklardan faydalanma ihtimalinin ortaya çıkmasına neden olabilir.

Kooperatifleri kısa vadeli borçlarını ödeme gücünün belirlenmesinde stokların paraya çevrilememe riskine karşı kullanılan likidite (asit-test) oranı açısından incelediğimizde; ideal oran olan 1'in üzerinde sadece 5 kooperatifin bulunduğu görülmüştür. Buradan cari oranı 1'in üzerinde olan 10 kooperatiften sadece 5 tanesinin stoklarının paraya çevrilememesi durumunda kısa vadeli borçlarını ödeyebilecek gücü bulunduğu görülmüştür. Diğer 5 kooperatif ise bu borçları ödeyebilmek için stoklarındaki mallara ihtiyaç duymaktadır.

Kooperatiflerin bir yıllık zaman dilimi içerisinde stoklarını eritememesi, alacaklarını da tahsil edememesi durumunda diğer dönen varlıklarla kısa vadeli borçlarını ödeyebilme gücünü gösteren nakit oran açısından incelendiğinde; likidite oranı iyi olan 5 kooperatiften sadece 4 tanesinin nakit oranı arzu edilen 0,20 – 0,25 değeri ve üzerindedir. Nakit oranı 0,62 olan Ç1 ve 0,52 olan İ2 için ihtiyacından fazla nakiti kasalarında tuttukları söylenebilir.

Likidite oranlarında dikkat çeken işletmelerden birisi İ3 kooperatifidir. İ3'ün cari oranının 1,61 ile ideal seviyelerde olmasına karşın likidite oranının ise 0,69 ve nakit oranının ise eksi bakiye verdiği görülmektedir. Bu durum kooperatif için kısa vadeli borçlarını ödeme noktasında dönen varlıklarının yeterli olduğunu fakat dönen varlıklarının büyük bir kısmının stoklardan oluştuğu dolayısıyla stoklarındaki mala ihtiyacı olduğunu, buna karşın pazarlama noktasında ciddi sıkıntı yaşadığından dolayı bu ürünü satamadığı ve sattığı malların büyük kısmının da vadeli verilmiş olmasından dolayı kasasında hiç nakiti olmadığı söylenebilir. Burada İ3 kooperatifinin önemli bir pazarlama sıkıntısı yaşadığı düşünülebilir.

Sonuç olarak kısa vadeli borçların ödenmesi konusunda sadece 10 kooperatifin dönen varlıkları yeterli durumdadır. Geri kalan 5 kooperatif kısa vadeli borçlarını ödemek için duran varlıklara ihtiyaç duymaktadır. Kısa vadeli borçlarını dönen varlıklarıyla karşılayabilen 10 kooperatiften 5'i bu borçları ödemek için stoklarındaki mala ihtiyaç

duymaktadır. Diğer 5 kooperatif ise stoklarındaki mala ihtiyaç duymaksızın dönen varlıklardaki diğer nakit ve kısa sürede nakde dönüştürülmesi mümkün varlıklarla ödeyebildiğini göstermektedir. Bu 5 kooperatifin 4'ünün ise aynı zamanda nakit olarak da kasalarının iyi durumda olduğu görülmüştür.

Varlıkların finanse ediliş biçiminde öz kaynaklar ile yabancı kaynaklar arasında uygun bir dengenin kurulması zorunludur. Kooperatifler, finansal yapının tespiti için kullanılan kaldıraç oranı, borç / öz sermaye oranı, kısa vadeli borçlar / pasif toplamı oranı, uzun vadeli borçlar / pasif toplamı oranı ve öz kaynakların / aktif toplamına oranı açısından incelenmiştir.

Kooperatifler 2013 yılı bilançolarına göre kaldıraç oranları incelendiğinde; Ç1, Ç2, İ1, İ2 ve İ3'ün kaldıraç oranlarının ideal düzeyde ve altında olduğu görülmektedir. Buda bize bu kooperatiflerin aktiflerinin %50'sinden fazlasını borçlanmadan kendi öz kaynaklarıyla karşılayabildiklerini göstermektedir.

Diğer kooperatiflerin ise aktiflerinin büyük kısmını borçlanarak karşıladıkları görülmektedir. Bununda ötesinde oranlar İ4, Ç7, Ç3, Ç6, Ç10 ve Ç5 kooperatiflerinin neredeyse aktiflerinin tamamını borçlanarak karşıladıklarını göstermektedir. Aşırı borçlanma aynı zamanda faiz yükü altına girmek ve dolayısıyla kooperatif karlarının büyük kısmını faize aktarmaları anlamına gelmektedir.

Kooperatifler 2013 yılı bilançolarına göre toplam borç / öz sermaye oranına göre incelendiğinde; Ç1, Ç2, İ2, İ1 ve İ3'ün oranlarının 1 ve altında olduğu görülmektedir. Bu durum öz kaynaklarında ki her 1 lira için 1 lira ve altında borç kullandıklarını göstermektedir. Diğer kooperatiflerin 1 liralık öz sermayeye karşılık 2 lira ve üzerinde borçlandığı görülmektedir. Özellikle İ4, Ç7 ve Ç3'de bu oran oldukça yüksektir. Ç6'da öz sermaye yok denecek kadar az olup, Ç5 ve Ç10'nun kasalarında öz sermaye eksi bakiyededir.

Finansal açıdan öz kaynakların / pasif (aktif) toplamındaki oranının en az %50 ve daha fazla olması arzulanır. 2013 yılı bilançolarında kooperatifler öz kaynakların / aktif toplamına oranları bakımından incelendiğinde; Ç1, Ç2, İ1, İ2 ve İ3'ün öz kaynak oranlarının %50 ve üzerinde olduğu görülmektedir. Bu da bize bu 5 kooperatifin aktif varlıkları büyük oranda özkaynakları ile finanse ettiğini göstermektedir. Diğer kooperatiflerin ise öz kaynak oranlarının istenilen düzeyde olmadığı görülmüştür. Öz kaynak oranı %50 ve üzerinde olan kooperatiflerden üçünün topladığı sütü işleyip süt ürünü olarak pazarlayan kooperatifler olduğu görülmektedir. Sütü işleyerek pazarlayan dört kooperatiften üçünün öz sermaye oranının istenen seviyelerde olduğu düşünüldüğünde, topladığı sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerin öz sermaye oranı bakımından %75 başarılı oldukları söylenebilir. Diğer yandan topladığı sütü çiğ süt olarak pazarlayan 11 kooperatifin sadece 2 tanesinin öz sermaye oranının istenen seviyelerde olduğu ve başarısının % 18 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlardan sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerin öz sermaye oranlarının, çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflere nazaran daha iyi durumda olduğu söylenebilir.

Kooperatiflerin uzun vadeli borçlar / pasif toplamı oranına bakıldığında; Ç8, Ç10 ve Ç11 kooperatiflerinin aktif varlıklarını büyük oranda uzun vadeli yabancı kaynaklarla finanse ettiği görülmektedir.

Kooperatiflerin kısa vadeli borçlar / pasif toplamı oranına bakıldığında; İ4, Ç9, Ç7, Ç4, Ç6, Ç5 ve Ç3 kooperatiflerinin aktif varlıkların finansmanında kısa vadeli yabancı kaynakların oranının fazla olduğu görülmektedir. Bu oran, İ4 için %70,73, Ç9 için %70,48, Ç7 için %95,67, Ç4 için %65,15, Ç6 için %98,57, Ç5 için %65,64 ve Ç3 için %86,22'dir. Kısa vadeli borçlar / pasif toplamı oranının 1/3 olması gerektiği düşünüldüğünde, bu kooperatiflerin finansman açısından oldukça sıkıntılı bir durumda oldukları söylenebilir.

Kooperatiflerde yapılan bu finansal analiz sonucunda genel olarak kooperatiflerimizde profesyonel anlamda bir finansal yönetime ihtiyaç duyulduğu görülmüştür.

Kooperatifler, anketlerden toplanan veriler ile sosyo-ekonomik açıdan da incelenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde kooperatiflerin sadece işletme bazında değil, üye portföyü bakımından da sıkıntılı olduğu görülmüştür. Faaliyet konusu süt sığırcılığı olan kooperatif üyelerinin % 45,3'nün büyükbaş hayvanı olmadığı görülmüştür.

Kooperatiflerin topladıkları süt miktarından yola çıkılarak tahmini 3.110 süt sığırının sütünü topladıkları düşünülmektedir. Türkvat sistemine kayıtlı Bursa ilindeki süt veren toplam süt sığırı sayısının 98.500 olduğu düşünüldüğünde, kooperatiflerin Bursa ilinde çiğ süt pazarındaki hakimiyetinin ancak % 3,16 olduğu görülmüştür.

Bu kooperatiflerden İ1, İ2 ve İ3 topladıkları sütün tamamını süt ürününe işleyip pazarlamakta, İ4 ise topladığı sütün yarısını kendi işletmelerinde süt ürününe işleyip diğer yarısını çiğ süt olarak pazarlamakta, geri kalan kooperatiflerin topladıkları sütün tamamını çiğ süt olarak pazarladığı göz önüne alındığında, toplanılan sütü doğrudan çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflerin pazardaki payının % 2,12 olduğu görülmektedir.

Gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında bu oranlar Avrupa'da, tarımsal malların işlenmesi ve pazarlamasında yaklaşık %60 ve girdilerin temininde de yaklaşık %50, Amerika Birleşik Devletlerinde ise tarımsal malların işlenmesi ve pazarlanmasında %28 ve girdilerin temini noktasında %26 (Anonim 2013a) olduğu düşünüldüğünde, kooperatiflerimizin pazar hakimiyetlerinin gelişmiş ülkelere nazaran zayıf oldukları görülmektedir.

Ayrıca çalışmada kooperatiflerin faaliyet gösterdikleri köylerdeki etkinlikleri de araştırılmıştır. Türkvat sisteminden elde edilen verilere göre kooperatiflerin faaliyet gösterdikleri köylerdeki süt sığırı sayısı 14.451'dir. Kooperatiflerin sütünü topladıkları süt sığırı sayısının 3.110 olduğu düşünüldüğünde, kooperatiflerin faaliyet gösterdikleri köylerdeki süt sığırlarının sadece %21,52'sinin sütünü topladıkları görülmüştür.

Kooperatiflerin üyelerinin yaş dağılımı incelenmiş, üyelerin yaklaşık %18'nin 35 yaşın altında olduğu %42,7'sinin 35-50 yaş arasında olduğu %39,3'nün ise 50 yaşın üzerinde

olduğu görülmüştür. Genel olarak baktığımızda üyelerin %82'sinin orta yaş ve üzerinde olduğu görülmüştür.

Üyelerin eğitim durumu incelendiğinde okuryazar olmayan üyelerin oranı %1,35, okuryazar olup hiç eğitim almamış olan üyelerin oranı %2,43, ilkokul mezunu üyelerin oranının %61,63, ortaokul mezunu üye oranının %21,37, lise mezunu üye oranının %11,66 ve yüksekokul mezunu üye oranının %1,56 olduğu görülmüştür. İlkokul ve ortaokul mezunu üyelerin toplam oranının %83 olduğu görülmektedir. Okuryazar olmayan ve hiç eğitim almamış olanları da eklediğimizde bu oranın %86,78'e çıkmaktadır. Zorunlu eğitimin 8 yıldan 12 yıla çıkarıldığı düşünüldüğünde üyelerin % 86,78'lik kesiminin zorunlu eğitimin de altında bir eğitim aldıkları görülmektedir.

Çalışmada üyelerin sahip oldukları süt sığıncı sayıları incelenmiş ve anket sonucunda üyelerin %45'inin büyükbaş hayvanı olmadığı, %28,47'sinin 0 ile 5 arasında inek sahibi olduğu, %15,28'nin 5 ile 10 arasında inek sahibi olduğu, %8,01'nin 10 ile 25 arasında ineği bulunduğu ve %3,11'nin 25 ten fazla ineği bulunduğu görülmüştür.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın büyükbaş hayvan destekleri için belirlediği en düşük hayvan sayısı 10 başdır. Ekonomik bir süt sığırcılığı yapabilmek için arazi varlığı da göz önünde bulundurularak en az 10 baş sağmal hayvanla işe başlanmalıdır (Anonim 2015b). Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın belirlemiş olduğu bu sayıyı, ekonomik bir süt sığırcılığı yapabilmek için alt sınır olarak kabul edersek üyelerin % 88,88 inin (yaklaşık % 90) belirlenen bu sınırın altında küçük boyutlu aile işletmeleri olduğu görülmektedir.

Kooperatif üyeleri süt sığırcılığından elde ettikleri gelire göre incelendiğinde; 0-5 inek sahibi üyelerin aylık 1.000 - 1.500 TL arasında gelir elde ettiği, 5-10 inek sahibi üyelerin aylık 1.500 - 2.000 TL gelir elde ettiği ve 10 üzerinde inek sahibi üyelerin aylık 2.000TL nin üzerinde gelir elde ettikleri görülmüştür.

Kooperatifler gelir tablolarında beyan edilen brüt satışlardan elde edilen gelire göre kıyaslandığında sütü işleyip süt ürünü olarak pazarlayan kooperatiflerin, çiğ süt olarak

pazarlayan kooperatiflere oranla gelirlerinin daha fazla olduğu görülmüştür. Aradaki bu gelir farkını daha net görebilmek adına kooperatifler topladıkları süt miktarlarına göre sınıflandırılıp kıyaslama yapılmıştır.

Günlük 10.000 litre süt toplayan İ1, yine 10.000 litre süt toplayan İ4 ve günlük 10.400 litre süt toplayan Ç10 kooperatifleri bir grup, günlük 3.000 litre süt toplayan İ2, 3.500 litre süt toplayan Ç3 ve 3.500 litre süt toplayan Ç4 diğer bir grup ve günlük 2.500 litre süt toplayan İ3 ile 2.300 litre süt toplayan Ç1 başka bir grup olarak gruplandırılmış ve kıyaslama gruplar içerisindeki kooperatifler arasında yapılmıştır.

Günlük yaklaşık 10.000 litre süt toplayan İ1, İ4 ve Ç10 kooperatiflerinin gelirlerini incelediğimizde sütün tamamını işlenmiş süt ürünü olarak pazarlayan İ1 kooperatifinin günlük 400 lt daha az süt işlemesine rağmen, Ç10 kooperatifine oranla yaklaşık 5,34 kat daha fazla gelir elde ettiği görülmüştür. Yine aynı şekilde topladığı sütün yarısını süt ürününe işleyip satan İ4 kooperatifinin geliri ise Ç10 kooperatifinin gelirinden yaklaşık 1,97 kat fazla olduğu görülmüştür.

Benzer karşılaştırmayı günlük 3.000 lt sütü işleyip süt ürünü olarak pazarlayan İ2 kooperatifi ile günlük 3.500 er litre süt toplayıp çiğ süt olarak pazarlayan Ç3 ve Ç4 kooperatiflerinde de yapılmış ve İ2 kooperatifinin 2013 yılı brüt gelirinin Ç3 kooperatifinin gelirinin yaklaşık 1,73 katı, Ç4 kooperatifinin ise 1,78 katı olduğu görülmüştür.

Aynı gelir farkı günlük topladığı 2.500 litre sütü işleyip süt ürünü olarak pazarlayan İ3 kooperatifi ile günlük 2.300 litre süt toplayıp çiğ süt olarak pazarlayan Ç1 kooperatifinde görülmüştür. İ3 kooperatifinin 2013 yılı brüt satış geliri Ç1 kooperatifinin satış gelirinin yaklaşık 1,99 katı olduğu görülmüştür.

Kooperatiflerin topladıkları süt miktarı ile elde ettikleri gelirler arasındaki korelasyon incelenmiştir. Pazarlama şekli bakımından homojen bir örnek grubu oluşturmak adına topladıkları sütü işlemeden çiğ süt olarak pazarlayan kooperatifler içinde pazarlanan çiğ süt miktarı ile gelir tablosu brüt satış gelirleri arasındaki korelasyon incelenmiş ve

korelasyon katsayısı 0,28 bulunmuştur. Buda bize süt miktarındaki artış ile kooperatif gelirlerindeki artış arasında pozitif doğrusal fakat zayıf bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bunun anlamı; kooperatifler gelirlerini arttırmak için ana faaliyet konusunda büyümek yerine diğer gelir arttırıcı faaliyetlere yöneldiğini göstermektedir. Finansal açıdan zayıf olan kooperatiflerimiz gelirlerini arttırmak için kendi faaliyet konularında uzmanlaşıp büyümek yerine varlığını sürdürmek adına servisçilik, tüketim maddeleri satışı, akaryakıt satışı, arazi ve depo kiralama işi, sulama, ormancılık faaliyetleri gibi faaliyetlerden gelir elde etme yoluna gitmişlerdir.

Kooperatifler 2013 yılı gider tablolarına göre kar - zarar durumları incelendiğinde; kooperatiflerin %60'ı kar ederken, %40'nın zarar ettiği görülmüştür. En çok kar eden ilk iki kooperatifin öz kaynak yapısı güçlü olan ve sütü işleyerek pazarlayan İ2 ve İ1 kooperatifleri olduğu görülmüştür.

Özkaynakları oranı güçlü olan ve topladıkları sütü çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflerden Ç1'in kar elde etmesine karşın Ç2'nin zarar ettiği görülmüştür.

En çok zarar eden işletmenin ise özkaynak oranı iyi olmasına rağmen İ3 kooperatifi olduğu görülmüştür. İ3 kooperatifinin finansal analizinde, kısa vadeli borçları ödeme gücü incelenirken bu kooperatif hakkında kısa vadeli borçlarını ödemek için stoklarının yeterli olmasına karşın pazarlama noktasında ciddi sıkıntı yaşadığından dolayı bu ürünü pazarlayamadığı buna ilave olarak pazarladığı malların büyük kısmını vadeli verilmiş olmasından dolayı da kasasında hiç nakidi olmadığı belirtilmişti. Çalışmada İ3 kooperatifinin önemli bir pazarlama sıkıntısı yaşadığı belirtilmişti. Nitekim İ3'ün yaşadığı bu pazarlama sıkıntısının işletmeye zarar olarak yansıdığı görülmüştür.

Aynı pazarlama probleminin yine topladığı sütü işleyerek pazarlayan İ4 kooperatifi için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim İ4 işlediği ürünü pazarlayamadığından dolayı topladığı sütün tamamını süt ürününe işlemek yerine ancak yarısını süt ürününe işlemek durumunda kalmıştır. Diğer yarısını ise çiğ süt olarak pazarlamaktadır. Pazarlama sıkıntısı yaşayan İ4 kooperatifinin ise ikinci en çok zarar eden kooperatif olduğu görülmüştür.

Çalışmada kooperatiflerin topladıkları süte oranla elde ettikleri karlar kıyaslandığında farklı sonuçlarla karşılaşmıştır. Örneğin günlük 10.400 litre süt toplayan Ç10 kooperatifi 7.224 TL zarar ederken günlük 2.000 litre süt toplayan Ç9 kooperatifinin 41.900 TL kar elde ettiği görülmüştür. Aynı durum sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerde de mevcuttur. Sonuçlar bize, gerek sütü çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflerde olsun gerekse işleyerek pazarlayan kooperatiflerde olsun yönetimin önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak bu kooperatifler kuruluş yapıları, sektörleri, o sektöre ait sorunları ile aynı coğrafyada kurulan, aynı pazara ve benzer üye profiline sahip işletmelerdir. 2.000 litre süt toplayıp kar edebilen bir işletmeye rağmen bir başka kooperatifin 5 katı fazla süt toplayıp zarar etmesi, yönetim faktöründen kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu sonuçlar gelirleri ve ticari hacimleri ne boyutta olursa olsun bir işletme iyi yönetilmediği takdirde zarar etmesinin kaçınılmaz olduğu gerçeğinin bir sonucudur.

Kooperatiflerin sadece kar etmiş olmaları tek başına yeterli bir gösterge değildir. Elde edilen bu karın miktarı kadar bilanço aktiflerine oranı da önemlidir. Türkiye işveren sendikaları konfederasyonunun yayınlamış olduğu karlılık oranlarında 2012 yılı orta ölçekli işletmeler için verilen net kar / toplam aktifler (yüzde) oranı olan %3,4 göre kooperatiflerin kar oranları kıyaslandığında kooperatiflerin sadece % 26,6'sının Türkiye ortalamasının üzerinde kar edebildiği görülmüştür. Ayrıca dikkati çeken bir diğer rakam Ç9 kooperatifinin 2013 yılı gelirine oranla %8 kar etmesine karşın net karının toplam aktiflere oranı % 2,26 ile verilen Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir.

Kooperatiflerin gider tablolarına göre giderlerinin dağılımı incelendiğinde sütü işleyerek pazarlayan kooperatifler ile çiğ süt olarak pazarlayan kooperatifler arasında en büyük farkın pazarlama giderleri ile genel yönetim giderlerinde olduğu görülmektedir. Sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerin pazarlama giderleri oranı %5,44 iken çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflerin pazarlama giderleri oranının %0,66 ile birbirinden çok farklı olduğu görülmüştür. Sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerin pazarlama faaliyeti için daha fazla harcama yaptıkları görülmüştür.

Kooperatiflerin satışların maliyeti kalemleri incelendiğinde sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerde %91,26 olduğu çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflerde ise %90,09 ile birbirine yakın olduğu görülmüştür. Ancak genel yönetim giderleri kaleminde oluşan fark nedeniyle satışların maliyeti ile genel yönetim gideri kalemlerinin toplamı sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerde %93,66 iken çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflerde bu oranın %98,99 olduğu görülmüştür. Bu sonuçlardan çiğ süt olarak pazarlayan kooperatiflerin dolaylı yoldan aldıkları malzeme, hizmet, işçilik gibi giderlerin oldukça fazla olduğu görülmektedir.

Diğer yandan kooperatiflerin hiçbirisinin araştırma geliştirme faaliyetine bütçe ayırmadıkları ve bu konuda harcama yapmadıkları görülmüştür.

Araştırma neticesinde sütü işleyerek pazarlayan kooperatiflerin en önemli sorununun pazarlama olduğu görülmüştür. Özellikle tarımsal kooperatiflerin kırsal alanda örgütlenmeleri sebebiyle işletmeler kooperatiflerin merkezleri olan köylerde kurulmaktadır. Çiğ sütün pazarlanmasında alıcıların köylere kadar gelip üreticilerden sütü almasına karşın süt ürünlerinin alıcısı konumunda olan tüketiciler yoğun olarak şehirlerde yaşamaktadırlar. Bu sebepten üretilen ürünlerin bu pazarlara ulaştırılması zorunludur.

Yöneticileri kendi içlerinden çıkan ve her genel kurulda değişme ihtimali olan kooperatifler için faaliyet alanları olan köylerden uzakta, gerek tüketici grubu gerekse ticari kuralları açısından farklı insan profiline sahip olan bu pazarlarda başarılı olmak ve sonrasında da uygulanan pazarlama politikalarının sürekliliğini sağlamak oldukça zordur.

Esasen kooperatifler için en büyük fırsat karların artmasında değil, masrafların azaltılmasındadır. Tarım ürünlerinin pazarlanmasında masrafı düşürmede bir yöntem olarak tarımsal işbirliği önemli bir konudur. (Vural 2014a).

Bu politikadan hareketle kooperatifler tek başlarına pazarlama riskine girip maliyetleri tek başlarına yüklenmek yerine dört kooperatif birleşerek ortak bir satış yeri kiralamak

suretiyle bu sorunun üstesinden gelebilirler. Bu sayede pazarlama maliyetleri de dörde bölünerek %75 oranında tasarruf sağlanabilecektir.

Diğer taraftan il merkezlerinde tüketici grubunun yoğun olarak bulunduğu bölgelerde, Belediyelerin ve İl Genel Meclislerinin işyerleri mevcuttur. Buralarda makul bir fiyattan kira ödeyebilme imkanları da bulunmaktadır. Yapılması gereken ilin farklı noktalarında birbirinden uzakta faaliyet gösteren bu dört kooperatifin birlikte hareket edebilmelerini sağlamaktır. Bu sayede kooperatiflerin birlikte hareket edebilme özelliği piyasada avantaja dönüşecektir. Birlikte hareket etme konusunda en önemli görev kooperatiflerin bağlı bulunduğu üst birliklere düşmektedir. Gerek kooperatifler arası koordinasyonun gerekse il merkezlerindeki Valilik, Belediye ve diğer kamu kurumları ile ilgili gerekli koordinasyonun üst birlikler vasıtasıyla sağlanması çok daha kolay ve etkili olacaktır.

Kooperatiflerin üye profili incelendiğinde yaklaşık %87'si ortaokul seviyesi ve altında eğitim almış, mesleği çiftçilik olan insanlardan oluştuğu görülmektedir. Kooperatif yöneticileri ise yasa gereği genel kurulda kooperatif ortakları arasından seçilerek göreve başlamaktadır. Yönetim kurulu üyesi olmak için eğitim düzeyi, yönetim tecrübesi, yaş gibi ayrıca bir kriter aranmamaktadır. Bu şartlar altında kooperatiflerin yönetiminde nitelikli yönetici veya sektörün içinde yetişmiş başarılı girişimci beklemek çok rasyonel olmayacaktır. Yapılması gereken, kooperatif bünyelerinde acilen profesyonel bir idari kadro oluşturmaktır.

Bilindiği gibi Kosgeb, küçük ve orta büyüklükteki işletmelere “Nitelikli Eleman İstihdam Desteği” vermektedir. Fakat mevzuatları gereği bu destekten kooperatifler yararlanamamaktadır. Bir çoğu küçük ve orta ölçekli işletme konumunda olan kooperatiflerin bu tür desteklerden yararlanamıyor oluşu ayrı bir sorundur. Yapılması gereken ya kooperatiflerin önündeki bu mevzuat engeli kaldırılmalı ya da ilgili bakanlıklar aynı haklardan kooperatiflerin de yararlanması adına benzer destek projeleri başlatmalıdırlar. Bu konuda hazırlanacak güzel bir projenin kooperatiflerin en önemli sorunlarından birisi olan profesyonel yönetim sorununa çözüm olabileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak incelenen süt kooperatiflerinin genel olarak finansal açıdan iyi durumda olmadıkları, personel, yönetim ve pazarlama açısından sorunlarının bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Mevcut sorunların czm için kooperatiflerin daha iyi ynetilmelerinin, üyelerin eğitim açısından desteklenmelerinin, bunların czm için devletin kooperatiflere daha fazla destek vermesinin gerekli olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

Acer, A. 2010. Ticari Kredi Talebi Değerlendirme Sırasında Bankalar Tarafından Yapılan Mali Analiz Çalışmaları ve Bilanço Aktarma-Arındırma Politikaları. *Yüksek Lisans Tezi*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Ankara

Akdoğan, N., Tenker, N. 2007. Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri. Gazi Kitabevi, Ankara.

Anonim, 1969. 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu. Resmi Gazete, Yayın Tarihi: 10.05.1969, Sayı:13195

Anonim, 1992. 1 Sıra No'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği. Resmi Gazete, Yayın Tarihi: 26.12.1992, Sayı:21447(M)

Anonim, 2008. Finansal Tabloların Sunuluşuna İlişkin Türkiye Muhasebe Standardı (TMS 1) Hakkında Tebliğ. Resmi Gazete, Yayın Tarihi: 13.08.2008, Sayı:26966

Anonim, 2012. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016. Resmi Gazete, Yayın Tarihi: 17.10.2012, Sayı:28444 (Mükerrer)

Anonim, 2013a. Cooperatives in social development and the observance of the International Year of Cooperatives, A/68/168 . 68th Session of the General Assembly, United Nations, General Assembly.
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/402/80/PDF/N1340280.pdf?OpenElement> (Erişim 24.12.2014)

Anonim, 2013b. Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifçilik Uygulamaları. T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü.
<http://koop.gtb.gov.tr/data/53f446f5f2937070ec108368/GUKU-SON.pdf> (Erişim 24.12.2014)

Anonim, 2014a. ICA, Co-operative identity, values & principles. The International Co-operative Alliance. <http://ica.coop/en/whats-co-op/co-operative-identity-values-principles> (Erişim 31.05.2014)

Anonim, 2014b. Our history. The Co-operative Group.
<http://www.co-operative.coop/corporate/aboutus/ourhistory/> (Erişim 20.06.2014)

Anonim, 2014c. The first multi-dimensional ranking of co-operatives worldwide. World Co-operative Monitor <http://monitor.coop/> (Erişim 24.04.2015)

Anonim, 2014d. IPA II: Over €11 billion to support reform efforts in enlargement countries. European Commission Press Release Database.
http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-1043_en.htm?locale=en (Erişim 01.02.2015)

Anonim, 2014e. Toptan Eşya Fiyat Endeksi ve Değişim Oranları. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=664 (Erişim 01.02.2015)

Anonim, 2015a. Richest 1% will own more than all the rest by 2016. Oxfam International. <https://www.oxfam.org/en/pressroom/pressreleases/2015-01-19/richest-1-will-own-more-all-rest-2016> (Erişim 02.05.2015)

Anonim, 2015b. Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Büyükbaş Hayvancılık. <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Hayvancilik/Buyukbas-Hayvancilik?Ziyaretci=Ciftci> (Erişim 14.05.2015)

Arslan, Y. 2007. Afyon Pancar Ekicileri Kooperatifinin Finansal Analizi. *Yüksek Lisans Tezi*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Eskişehir.

Aydın, N., Şen, M., Berk, N. 2012. Finansal Yönetim-I. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 2577, Eskişehir.

Başar, H. 1980. Kooperatifçilik Ders Notları. Bursa Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Bursa.

Bayram, S. 2012. Osmanlı Devleti' nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Locaları. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (21):81-115

Bilgin, N., Tanyıcı, Ş. 2008. Türkiye' de Kooperatif ve Devlet ilişkilerinin Tarihi Gelişimi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15

Burucu, H. 2009. Finansal Analiz Tekniklerinin İşletmelerin Mali Durumunu Göstermedeki Etkinliği ve Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , İşletme Anabilim Dalı, Erzurum.

Büyük, T. 2007. Ahlak ve Hukuk Felsefesi Temelinde Adam Smith'in Ekonomi Kuramı. *Yüksek Lisans Tezi*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Can, M., Sayılı, M., Kalanlar, Ş. 2014. Kırsal Kalkınmada Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri Daha Etkin Rol Alabilir mi? Başarılı Bir Kooperatif Örneği. 11. Ulusal Tarım Kongresi, 3-5 Eylül 2014, Samsun.

Ceylan, A. 2001. İşletmelerde Finansal Yönetim. Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa.

Çabuk, A., Lazol, İ. 2009. Mali Tablolar Analizi. Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.

Çekiç, T.İ., Ökten, A.N. 2009. Sosyal Sermaye Perspektifinden Kırsal Kalkınma Sorunsalına Yeniden Bakış. *Megaron Dergisi*, 4 (3): 203-213

Çetin, B., Tipi, T. 2005. Tarım Muhasebesi. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Notları No:101, Bursa

Çıkm, A., Karacan, A.R. 1994. Genel Kooperatifçilik. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:511, İzmir.

Demirci, R. 1998. Kooperatifçilikte Devlet Müdahalesi. *Karınca Dergisi* 744:6

Doğruyol, A., Cicioğlu, Ş. 2013. Bir iktisat bilimi ikilemi: İngiliz düşüncesinde etik ve faydalılık ekseninden J.S.Mill ve Moral Teorisi, *Sakarya İktisat Dergisi*, 2(7)

Düzer, M. 2008. Finansal Analizde Kullanılan Oranlar ve Firma Değeri İlişkisi, İMKB’ de Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Sakarya.

Ercan, M.K., Ban, Ü. 2005. Değere Dayalı İşletme Finansı-Finansal Yönetim. Gazi Kitapevi, Ankara

Fındıkoğlu, Z.F. 1953. Türkiye’de Kooperatifçilik – Tatbiki Sosyoloji Denemesi. İstanbul Üniversitesi Yayınlarından: 537, İstanbul

Fındıkoğlu, Z.F. 1967. Kooperasyon Sosyolojisi - Nazari ve Tatbiki Kooperatifçilik Denemesi, İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 1206, İstanbul.

Geray, C. 1992. Kooperatifçiliğin Dünya’da ve Türkiye’deki Nicel Gelişimi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*,47(1)

Gücenme, Ü. 2005. Mali Tablolar Analizi ve Enflasyon Muhasebesi. Aktüel Yayınları Alfa Akademi Ltd.Şti. İstanbul.

Haseki, M.İ. 2007. Kooperatifçilik ve Pazarlama Anlayışı: Tarım Satış Kooperatiflerinin Pazarlama Faaliyetlerine Yönelik Tüketici Görüşlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma. *Doktora Tezi*, ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Adana

Helm, F.C. 1979. Kooperatif İşletme Ekonomisi. Çeviren: İlhan Cemalcılar Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No:150/92, Eskişehir.

İnan, İ.H. 2008. Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli. İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2008-73, İstanbul.

Korkmaz, E. 2014. Herşey İnsan İçin. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezun ve Mensupları Vakfı.

http://www.iktisatlilar.net/index.php?option=com_content&view=article&id=252%3Ainsan&catid=79%3Abaskan&Itemid=1 (Erişim: 01.06.2014)

Köstekli, Ş.İ. 2006. İstihdam Stratejileri ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi. *İstanbul Sanayi Odası Yayınları*, 2006/8 : 46-48 , İstanbul,

Mülayim, Z.G. 2010. Kooperatifçilik. Yetkin Yayınları, Ankara

Öztürk, N. 2002. Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,(7):43-56

Özdemir G., Başaran B. 2003. Türkiye’de Kooperatifçiliğin Fikir, Anayasa ve Kalkınma Planları Çerçevesinde İncelenmesi. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi*, 142:33-46.

Poyraz, E. 2008. Finansal Yönetim. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa

Rehber, E., Çetin, B. 1998. Tarım Ekonomisi. Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, Vıpaş A.Ş. , Bursa

Rehber, E., Tipi, T. 2005. Tarımsal İşletmecilik ve Planlama. Uludağ Üniversitesi Yayınları Yayın No:2.05-049-0425, Bursa

Rehber, E. 2007. Tarımda Örgütlenme ve Sorunları. Prof. Dr. Erkan REHBER kişisel web sayfası. <http://www.erekonomi.com/orgut.pdf> (Erişim: 05.01.2015)

Rehber, E. 2011. Kooperatifçilik. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

Şamiloğlu, F., Akgün, A.İ. 2010. Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Finansal Tablolar Analizi. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa

Tuncay, O. 2012. Devlet-Kooperatif İlişkileri Üzerine. *Karınca Dergisi* 904:3-8.

Tutar, H.Ö. 2007. Finansal Analiz Teknikleri İle Başarısızlık Tahmini; İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Gözaltı Pazarında Ampirik Bir İnceleme. *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Ankara

Uras, T.G. 2003. Yoksullukla Mücadelede Kooperatifler. *Milliyet Gazetesi Köşe Yazısı*. <http://www.milliyet.com.tr/2003/04/12/yazar/uras.html> (Erişim: 08.01.2015)

Vural, H. 2012. Tarım ve Gıda Ekonomisi İstatistiği. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Notları No:107, Bursa.

Vural, H. 2014a. Tarım ve Gıda Ürünleri Pazarlaması-Pazarlama İlkeleri, Örnek Uygulamalar. Uludağ üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Notları No:111, Bursa.

Vural, H. 2014b. Kooperatiflerin Türkiye ve Kırsal Kalkınma Yönünden Önemi. *Türkiye Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği Gazetesi (Köy-Koop Haber)* 34:14

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Caner EREN

Doğum Yeri ve Tarihi : İstanbul / 31.10.1975

Yabancı Dil : İngilizce

Eğitim Durumu (Kurum ve Yılı)

Lise : Kdz. Ereğli Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi
Teknik Lise – Elektronik Bölümü (1989-1993)

Lisans : Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi
Gıda Mühendisliği Bölümü (1997-2001)

Yüksek Lisans : Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Bölümü (2012-2015)

Çalıştığı Kurum ve Yıl : Bursa İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü
Gıda ve Yem Şubesi (2011-)

İletişim (e posta) : canereren@yahoo.com